

KUUKIRI

EESTI KIRJANDUS

Tegev ja vastutav toimetaja J. V. VESKI

TOIMKOND:

J. Aavik, A. R. Cederberg, M. J. Elsen,
O. Loorits, J. Mark, J. Mägiste, E. Nurm,
A. Saareste, Fr. Tuglas

SISU:

- A. Jürge nstein: Jaan Tõnisson 60-aastane. (Pildiga.)
D. Palgi: Fr. Rob. Fählmann'i osa eesti ilukirjanduses. (Lõpp.)
O. Loorits: Natuke eesti rahvajuttude statistikat.
K. Mihkla: Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade. (Lõpp.)
J. Mägiste: Eesti algu, löiku, korju, magu- (= magamis-) seletuseks.
O. Sild: Kelle käega on kirjutatud Uue Testamendi eestikeelse tõlke
Stokholmis olev käsikiri? (4 joonisega.)
H. Prants: Märkmeid kirjutiste kohta Eesti Kirjanduses 1928. a.
A. Palm, I. Reiman, M. Sillaots, K. Ehrmann, M. J. Eisen,
M. Pukits, O. Liiv: Kirjanduslik ülevaade.
Eesti algupäraste romaanide võistlus 1929. ja 1930. a.
Ülevaatlik aruanne Fr. Rob. Fählmann'i mälestuse jäädvus-
tamise komitee tegevusest.
Lisaks: Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates.

EESTI KIRJANDUSE SELTSI VÄLJAANNE

Tellimine 1929. a. peale avatud.

23. aastakäik

23. aastakäik

EESTI KIRJANDUS

Igas numbris pikemad kultuuriloolised kirjutised ja arvustised uuemate raamatute kohta. — Viimastel aastatel on kaastööd teinud: mag. Joh. Aavik, prof. W. Anderson, mag. A. Anni, Paul Ariste, prof. A. R. Cederberg, prof. Stefan Csekey, prof. M. J. Eisen, Karl Ehrmann, J. Elken, dots. Villem Ernits, Ed. Hubel, dr. med. E. Jannsen, A. Jürgenstein, prof. Lauri Kettunen, R. Kleis, prof. Kaarle Krohn, Albert Kruus, A. Kruusberg, Erik Laid, M. Lepik, Joh. Libe, Otu Liiv, Bernhard Linde, dr. O. Loorits, K. Lumiste, dr. med. A. Lüüs, dr. I. Manninen, prof. Julius Mark, N. Masso, Karl Mihkla, dr. Julius Mägiste, D. Palgi, A. Palm, Fr. E. Paas, J. Pert, F. Pettai, dr. A. Pezold, H. Prants, F. Puksov, Elmar Päss, Arno Raag, Ilmar Reiman, V. Ridala, Artur Roose, G. Ränk, G. Saar, prof. A. Saareste, mag. Joh. Schwalbe, dots. H. Sepp, prof. E. N. Setälä, prof. O. Sild, M. Sillaots, R. Sirge, prof. Gustav Suits, A. Säärits, Bernhard Sööt, K. E. Sööt, lektor J. V. Veski, lekt. Elemér Virányi, J. Virula, P. Voolaine j. t.

„Eesti Kirjandus“ on saanud vajalisemaks ajakirjaks igale koolile ja raamatukogule juba üksi sellepärast, et temas ilmub hinnata kaasandena Eesti raamatute üldnimestik 1924. a. alates, Üldnimestikus tuuakse kõige tarvilikumad teated kõigi Eesti riigi piirides ilmunud raamatute ning ajakirjade ja välismail ilmunud eesti raamatute kohta. Raamatukogu täiendamine selle nimestiku järele on muutunud nõnda üsna hõlpsaks.

Tellimishind: 4 krooni aastas, 2 krooni poolaastas, 1 kroon veerandaastas.

Üksikuid numbreid müügile ei lasta.

„Eesti Kirjanduse“ tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised, paremad raamatukauplused, Eesti Kirjanduse Seltsi usaldusmehed ja

Eesti Kirjanduse Selts (Tartus, Lai tn. nr. 35).

Lähemalt kaante 2. leheküljel.

Ar 928P
Eesti

EESTI
RAHVUS-
RAAMATUKOGU

J. T. Simpson

EESTI KIRJANDUS

EESTI KIRJANDUSE SELTSI KUUKIRI

1928

XXII AASTAKÄIK

№ 12

Jaan Tõnisson 60-aastane.

See on haruldane elulugu, millega selle sünnipäevalapse puhul tegemist on. Lihtsast talutarest kuni iseseisva vabariigi esimese kodaniku aukohale on viinud teda ta keeruline ja töörikas 60-aastane elutee.

Kui Jaan Tõnisson noore kohtu-uurijana Orelli ringkonna-kohtu esimehele Krašeninnikov'ile aastal 1896 teatas, et ta oma koha seal juriidilisel alal maha jätab ja Eestisse läheb ajalehte toimetama, siis hoiatas teda kohtu esimees väga tõsiselt sellele teele asumast. Ajalehetoimetaja amet oli Venemaal okkiline rada, millel ainult kahe pealinna ja mõne teise keskkoha suuremate vene päevalehtede toimetajad lugupeetud seltskondlikule seisukohale võisid tõusta, kuna riigiteenistuses seisva kohtuniku karjäär palju lootusrikkam oli. Sellepärast paistis säärane ettevõtte, kus tuli ajalehte toimetada väikeses Baltimaa provintsilinnas ja tol ajal pealegi vähe tuntud eesti keeles vaevalt veel teoorjusest pääsenud õigusteta talurahvale ja alles sündimas olevale vähese arvulisele eesti linnakodanikkude hulgale, ringkonnakohtu esimehele päris mõistmatu noore inimese karriis olevat, millest ei olewat midagi loota ja mille eest tuleb hoiatada. Aastat kümme pärast seda mõistis seesama Krašeninnikov Jaan Tõnissoni kui viiburilase üle kohut, kus tema endine kolleeg, kes küll uue aja vooluga kuni Vene parlamenti oli pääsenud, nüüd oma ajalehetoimetaja ja riigivalimis-õigused kaotas. Näis, et oma-aegne heatahtlik hoiatus oli õige olnud ja noore tulipea elulaev varakult karile oli joosnud, kust oli vaevalt veel loota pääsemist lähedamale elujärjele.

Ja tänapäev? Kadunud ja purunenud on oma-aegne suur Venemaa kõige oma „kindlal“ karjääriteel seisva ametnikuilmaga, ja väikesest Balti provintsis Eestist on just ajalehetoimetaja Jaan Tõnissoni ja teiste ajalehemeeste tugeval poliitilisel rahvakasvatusel sirgunud iseseisev vabariik, kellel tutvus ning lugupidamine Euroopas ja terves

ilmarahvaste peres, kelle riigivanemana Jaan Tõnisson neil päevil ühe vanema Euroopa riigi kroonikandja poolt oma-sugusena austavat vastuvõtet leiab. See on tõesti haruldane elulugu!

Jaan Tõnisson sündis 22. dets. (uue kal. järele) 1868 Viljandimaal Vana-Tänassilma „Mursi“ talu omaniku Jaan Tõnissoni kolmanda pojana. Juba 8. eluaastal surma läbi oma isa kaotanud, kasvas poiss üles ema Mari (sünd. Veimann'i) ja vanema venna Mats Tõnissoni hoolekandel. Mats Tõnisson oli oma aja kohta hea hariduse saanud, sest ta oli Viljandi kreiskooli lõpetanud ja siis juba noorelt isa asemel suurt talu pidama hakanud. Juba see asjaolu, et „Mursi“ talu omanik oma pojale nii hea hariduse võis anda, tunnistab, et Jaan Tõnissoni isa üks neid tüsedaid ärkamisaja Mulgimaa talupoegi oli, kes oma aja ärksamate pärisomanikkude esimeses reas sammusid ja selles rahvuslikus liikumises kaasa astusid, mis C. R. Jakobson oma „Sakalaga“ siiamaise kirikliku ja saksasõbraliku Jannseni voolu vastu alustas. Et see vool „Mursil“ valitses, teame juba Jaan Tõnissoni enese jutustusest, kuidas ta Viljandi kihelkonnakoolist Viljandisse nendele vaimustatud koosolekutele käis, mis Jakobson seal toime pani. Et kihelkonnakooli juhataja Jannseni alalhoidlikuma orientatsiooni mees oli, siis tekkis vanematel koolipoistel, nende seas ka Jaan Tõnissonil, temaga sellel alal kokkupõrge, mille pärast Tõnisson sellest koolist lahkus ja Viljandi saksa algkooli astus, mille juhatajaks oli tuntud luuletaja Kuhlbars. Kuhlbari kooli kahe aastaga lõpetanud, astus Jaan Tõnisson Viljandi kreiskooli ja läks selle eduka lõpetamise järel esiti Tartu, siis Tallinna gümnaasiumi, kus ta 1888. a. sügisel küpsuseksami sooritas ja uuel aastal 1889 Tartu ülikooli õigusteaduse fakulteti astus.

Ülikoolis õppis noormees virgasti, nii et ta kursuse juba 1893. a. kandidaadieksamiga võis lõpetada. Kuid erk noormees ei leppinud mitte ainult ülikooli kuuldesaalidega, vaid teda huvitas ka eesti ärkav üliõpilaste-elu. Sel ajal oli juba olemas Eesti Üliõpilaste Selts, kust aga Tõnisson esiti eemale jäi, sest et seal valitses arvurikaste teoloogide mõju, mis Tõnissoni juba kodust kaasa toodud jakobsonlaseiseloomule mitte ei näinud vastavat. Kui aga 1890. a. eesti üliõpilaste seas kavatsus tärkas eesti korporatsiooni „Viliensis't“ asutada, et värvikandjatena selleaegsete saksa korporatsiooni tooniandvale mõjule vastu astuda, liitus võitlusehimuline Tõnisson nende asutajate sekka ja pärast Eesti Üliõpilaste Seltsi, kust korporatsiooni asutamise

mõte välja läks. Et aga selleaegne vene kuraator märkas, et „Viliensis“ seisis rahvuspoliitilisel alusel, ei leidnud uus eesti korporatsioon kinnitust ja J. Tõnisson jäi ühes selleaegsete erksate eesti meestega, nagu V. Reiman, P. Hellat, J. Bergmann j. t., Eesti Üliõpilaste Seltsi, kus ta varssi (sügisel 1891) esimeheks valiti; seda ametit pidas ta kuni 1892. aasta detsembrini, mil ta ülikooli lõpetas. Eesti Üliõpilaste Seltsis võttis ta agarasti osa kõigist rahvuslikest püüdeist, mille seal liikuma panid näit. V. Reiman kirjanduse, O. Kallas rahvamuuseumi ja vanavara korjamise asjus.

Eriti aga huvitas teda ajakirjandus, ja ta hakkas kaastööd tegema dr. K. A. Hermann'i „Postimehele“, missuguse lehe ümber hakkasid koonduma noored kirjanikud, luuletajad ja politikaharrastajad, kes C. R. Jakobsoni surma järel venestusevoolu läbi tekkinud loidusest ärkasid. Dr. K. A. Hermann oli sel ajal ägedas tülis „Oleviku“ toimetaja A. Grenzstein'iga, kes juba venestusevoolule järele hakkas andma ja K. A. Hermannile oma osava sulega ägedasti peale käis. Hermann tundis J. Tõnissoni võitlusehimulist temperamenti ning ta rahvuslikku suunda ja kutsus ta toimetusse, kus kohe tüli Grenzsteiniga lahti läks, kes Eesti Kirjameeste Seltsi sulgemist Vene ülemuste poolt heaks kiitis, bürokraatlikkude ministriumikoolide eest võitles, eesti laulupidude mõtte vastu välja astus j. n. e. K. A. Hermann'i leht ei jõudnud aga noormehele niipalju palka maksta, et see oleks suutnud sellest ära elada; sellepärast lahkus ta toimetusest, jäi üheks aastaks veel 1894. aasta laulupeo ettevalmistamise komitee kirjatöötajaks ja sõitis peale laulupidu Venemaale Orelli ringkonnakohtu juurde ametisse, et seal pisut raha teenida ja kodumaale tagasi pöörduda ajakirjandusse töötama.

Vaheajal oli aga dr. K. A. Hermann'i tervis üsna halvaks läinud, nii et ta sunnitud oli päevalehe „Postimehe“ edasi andma. Seepärast kutsusid tulised patrioodid dr. H. Koppel, V. Reiman ja Oskar Kallas J. Tõnissoni Venemaalt rutuliselt tagasi, et ühisel nõul ning jõul „Postimeest“ Hermann'i käest omandada ja Tõnissoni toimetusel rahvuslikus suunas välja andma hakata.

Tõnisson jättiski siis oma ameti Venemaal ja sõitis 1896. a. sügisel Tartu. Ülemalnimetatud kolm meest ühes J. Tõnisson'iga, Oskar Wirkhaus'iga ja K. Koppel'iga said siis niipalju raha kokku panna ja laenata, et nad „Postimehe“ K. A. Hermann'i käest 10 000 rubla eest suutsid ära osta ja 1. detsembril 1896 J. Tõnissoni toimetusel

käima panna. Pea astusid teised oma leheomanduse-õigusest tagasi ja J. Tõnisson hakkas ruttu tõusvat „Postimeest“ ainsa omanikuna välja andma.

Jaan Tõnissoni „Postimehega“ algab uus ajajärk eesti ajakirjanduse elus.

J. V. Jannsen rajas oma ajakirjandusliku töö sõbraliikule koostööle nende eestisõbraliste mõisnikkudega ning kirikuõpetajatega, kes olid Aleksander II reformide pooldajad estofiilid. Eestlaste oma aine- ja vaimne jõud oli sel ajal alles nii väike, et nad omal jõul üksi edasi ei saanud. Küll tuli ka Jannsenil vanameelsete saksa mees- tega piike murda, aga see ei viinud kogu saksluse vastu vaenule; seda ei olnud esialgu ka tarvis, sest uued vallaomavalitsused, kohtud, rahvakoolid j. n. e., mis uued reformid esile tõid, andsid Jannsenile niipalju tööd ja liikumisvabadust, kui ta jõudis tööd teha.

Kuid vaheajal oli Peterburis kaunis arvurikas eesti kolonii tekkinud, kellel tihedad suhted olid sealsete läti tegelastega ja vene rahvusliku slavofiilide vooluga, kes teravas vastuolus olid balti saksa vanameelse vooluga. Seal väljaspool kitsaid kodumaa olusid tunti ära, et saksa sõprus ei kanna meid kaugele, sest et meie maa sakslased tahavad eestlasi oma poliitilise eestkoste all pidada ja ei lase neid kaugemale teotsema kui valla piirkonnas. Nende keskajalised eesõigused tuleb murda võitlusega, milleks läheb venelaste toetust tarvis. Selle voolu tuntuim eestvõitleja oli C. R. Jakobson, kes venelaste abi ja heatahtlikkuse peale lootes oma „Sakalaga“ võitlust algas saksa mõisnikkude ja vaimulikkude vastu. Kuid Aleksander III venestusevool näitas Jakobsoni surma järel, et lootus ka Vene abi peale on petlik ega vii eestlasi rahvuslikult edasi, vaid tahab neid venestada. Vaheajal aga oli eestlaste oma jõud sedavõrt kasvanud, et ka see tähtsaks teguriks omaette võis tõusta. Ja selle peale oli noore Tõnissoni jõud sihitud. Mitte sakslaste ega venelaste toetuse peale ei maksnud enam loota, vaid kasvava oma jõu peale. Seda tuli targu kasutada ja vaenlikke saksa ning vene poliitilisi püüdeid osavalt teineteise vastu välja mängida. See sai J. Tõnissoni ajajärgu loosungiks ja Tõnissoni peapüüdeks.

Dr. K. A. Hermann'i püüded eesti omapärasuse suhtes olid peaaesjalikult piiratud rahvaelu ideelise, aatelite küljega. Pea-ülesandeiks olid rahva keel, kirjandus, muusika, tema mineviku uurimine j. n. e. Uutes vene keskkoolides saadud ja vene ülikoolides täiendatud haridus, mis Vene- maal tsaarivalitsuse tagurliku poliitilise surve all ikka roh-

kem sotsialistlik-marksistlikku ajaloolisse materialismi kaldus, lagunes ka eesti nooremate jõudude seas ikka rohkem laiali ja Tallinnas asutati selle voolu harrastajate poolt K. Pätsi eestvõttel teine päevaleht „Teataja“, mis siiaaalse Tartus levinud aatelis-rahvusliku sihi vastu üles arvas seada „uue sureliku suuruse“ — majandusliku sihi, mis tema arvates kõige rahva edupüüdumiste ja edasiviimise aluseks pidi tõusma. Ja sellest seisukohast taheti siiaaamset seisukohta revideerida. See tõi esiotsa terava vastuolu ja vaidluse Tõnissoni „Postimehe“ ja „Teataja“ vahele. Sest see aatelis-kõlblas siht, mis Tõnissoni arvates küll meie edenemise alus pidi olema, ei olnud siiski kaugeltki enam endine Hermanni kitsas, ühekülgne kultuur. J. Tõnisson oli varssi pärast oma tegeliku ajalehetoimetaja algust ka reaalsemate sihtide käsitlemisega algust teinud ja oma sellekohaste teoreetiliste töekspidamiste alust välismaa tegelikkude oludega võrdlemiseks pikema reisi Lääne-Euroopasse ette võtnud, eriti Saksamaale, kust ta, ilma et oma aatelist alust oleks kaotanud, vaimustatud ühistegelaseks tagasi pöördus ja ühistegevuses selle suure majandusliku jõu ära tundis, mis meie väikepõllumehi ja linnakodanikke kokku peab liitma üheks suureks jõuks, mille võiks vastu seada meie ajalooliste eesõigustatud suurmaapidajate majandusliku ülemvõimu ehk hegemoonia vastu. Et vaheajal ka Tallinna vool tugevamalt hindama hakkas meie rahvuslikku sihti, siis kadus vastuolu tegelikus elus ikka enam ja enam, kõigi teoreetiliste vastuolude peale vaatamata. Ja Jaan Tõnisson kui teo-inimene, kes mitte ainult toimetuselaua taga ei teoretiseerinud, vaid seda, mida ta teorias õigeks pidas, otsekohe ka elus tahtis teostada, sai just maal meie põllumeeste seas majanduslik-ühistegeliku voolu esindajaks. Tema asutas isiklikult osa võttes Tartus esimesed ühistegelikud raha-asutised, pärast oma kaaslase dr. A. Eisenschmidt'i eestvõttel majanduse-ühingud, kes hea tagajärjega põllumeestele tarvilikku kunstväetist, põllutööriistu j. n. e., mööda minnes vanadest saksa firmadest, otsekohe välismaalt hakkasid importeerima. Terve maa tõmmati järk-järgult üle ühistegelikkude piimaühingutega, tarvitajate-, rehepeksu-, masinatarvitajate- ja muude ühingutega, seati ametisse montöörid ja instruktorid, kes uute tööriistade ning masinatega õpetasid ümber käima j. n. e. Tallinna tegelased ajasid iseäranis linnades eesti kommunaalpolitikat hea tagajärjega, nii et üldine tõus kõigis eesti ettevõtetes ja selle järele ka maa ainelises jõukuses silmapaistev oli, nii et isegi 1906. ja

1907. aasta sõjaseadus ja Vene karistussalkade metsik rüüstamine seda hoogsat edu ei suutnud kinni panna, vaid ainult ajutiseks takistas.

See „mässu“ tekkimine ja mahasurumine Baltimaal väärib erilist tähelepanu just Jaan Tõnissoni tegevuses, mis temale kui kaugele ette nägijale politikategelasele kodumaal laialise ning lugupeetud seisukoha lõi.

Venemaalt meie maale toodud materialistlik vool hakkas siin ikka enam ja enam ümber moodustuma poliitilis-revolutsiooniliseks liikumiseks, mille meie noored sotsialistlikud tegelased venelastega ühes tsaristliku võimu vägivaldseks kukutamiseks maksma tahtsid panna. Jaan Tõnisson tundis, et see on meie rahvale kardetav: Venelased ei jõudnud tsarismi veel väevõimuga murda ja võõrast soost väikerahvad oleksid võinud ennast liikumise etteotsa seades ainult asjatult veristada. Tema seadis ennast oma lehega selles liikumises mõõdukale edumeelsele seisukohale, nii Tartu ülemaalisel rahvakoosolekul 1905. a. sügisel Tartu ülikooli aulas ning „Bürgermusses“ kui ka pärastises asjakäigus, kus sotsialistlikud käremeelsed J. Teemant, P. Speek ja teised otsused tegid, mis neid sundisid karistussalkade eest põgenema, kuna Tõnissonil võimalik oli maale jääda ja kõigest sakslaste tagakiusamisest hoolimata sõjaseaduse karmuste pehmemdamiseks ning viimaks sõjaseaduse ära kaotamiseks kaasa mõjuda, mis vaheajal kinnipandud „Postimehele“ uue ilmumise võimaluse andis.

Rahva majanduslik jõukus ja poliitiline kasvatus olid aga niipalju mõjunud, et kui ilmasõja tagajärjel vana Venemaa kokku varises, eesti rahvas siis sellis kokkuvarisemises suurt osa võis etendada. Need sündmused, mis siis järgnesid, on liiga värskelt alles kõigil meeles, kui et neid siin veel korrata. Kuidas J. Tõnisson siin teotses, mõju-rikka poliitilise Põhja-Balti komitee asutas, eesti sõjavägede loomises tegev oli, Eesti autonoomia seaduse väljatöötamisel ja kinnitamisel osa etendas, kuidas enamlased ta just saksa okupatsiooni tuleku eel vangistasid ja välismaale sundisid minema, kus ta ühes Jaan Poska'ga ja teiste meie välisdelegatsiooni liikmetega Lääne-Euroopas meie iseseisva riigi loomise eest võitles, mis kodumaal 24. veebruaril 1918. a. välja kuulutati, kuidas see välisdelegatsioon Balti hertsogiriigi kavatsuse ja Saksamaaga liit-
mise vastu teotses ja liitlastelt ning Soomelt meie tunnustamise *de facto* välja nõutas j. n. e. — see kõik on täna tuttav.

Enamlaste pealetungimise aegu pöördus J. Tõnisson a. 1919 kodumaale tagasi, teotses siin esialgu välisministri,

kohuste täitjana, pärast ministrina K. Päts'i Ajutises Valitsuses landeswehri sõja aegu ja võttis novembris 1919 — kriitilisel silmapilgul, kus O. Strandmann'i valitsus Vabadussõja raskuste all vabatahtlikult lahkus — uue valitsuse loomise oma hooleks ja viis sõja võidurikka Tartu rahuni 2. veebruaril 1920.

Jaan Tõnissoni osa iseseisvas Eesti Vabariigis on üldiselt tuttav. Ilmasõja ja sellele järgnevate mässude ning sõdade tagajärjel olid poliitilised äärmused pahemal ja paremal rahvaesinduse-tiival alatasa mõõdukate keskera-kondade arvel tõusnud. Ka meil Eestis. Ja selle mõjul oli Jaan Tõnissoni poolt juba 23 aasta eest asutatud ja legaliseeritud Eesti rahvameelne eduerakond, nüüdne Eesti rahvaerakond, valimistel tugevasti kokku suianud. Paremtalt poolt sotsialistide sõpruses süüdistatud, äärmiselt pahemalt poolt tagurlikuks seletatud, on ta ikkagi lepitavat osa äärmuste vahel ühes teiste keskvooludega püüdnud etenda, nii et siiski tema mõju on tihti otsust-andev olnud ja see erakond ja tema juht kriitilistel silmapilkudel, nagu 1. detsembri putši järel 1924, domineerivat osa on etendanud. Ka oma viimase kabineti eesotsas 1927.—1928. a. on J. Tõnisson oma kodanlise koalitsioonikabineti eesotsas niihästi sise- kui välispoliitikas tagajärjerikkalt töötanud, kus iseäranis Eesti poliitilised saavutised tunnustamist leidsid viimase aasta poliitilistel sündmustel, nagu Vabariigi 10-aastase tähtpäeva pidustusel, suurel laulupeol, kust palju välismaaasi osa võttis, ja külaskäigul Rootsi kuninga juurde 1928. a. septembri alul. Selle-aastased sisepoliitilisedki saavutised on tähelepandavad, nagu välis-suhete korraldamised Saksamaaga, mis lõppesid kaubalepingu sõlmimisega, rootsi tikustrusti-lepinguga, mis võimaldas meile suurema soodsa välislaenu, millega võisime oma teedevõrku ja sadamaid korraldama hakata.

Kodused kitsad parteisekeldused tegid sellele viljakale tegevusele valitsusekriisiga seekord lõpu.

Kuid lõpp ei ole loodetavasti mitte veel Jaan Tõnissoni tegevusel. Töörikkast elust läbi võideldes on ta, õnnelikku perekonnaelu elades, omale nooruse värskuse ja tervise alal hoidnud, ühel hoobil ka laitmata riigimehe tutvuse säilitanud, kellele keegi, isegi ta vastased mitte, seda tunnustamist ei või keelata, et ta vääramata aumees on, kes ilmaski oma võimu selleks pole tarvitanud, et ennast riigi kulul rikastada, nagu see uuemal ajal kahjuks nii moodis on.

Soovime teguvõimsale tänasele sünnipäeva-lapsele veel palju ärateenitud õnnelikke aastaid meie rahva teenistuses.

12. XII. 1928.

A. Jürgenstein.

Fr. Rob. Fählmann'i osa eesti ilukirjanduses.

2

„Vanemuise laulu“ motiiv on tuttav eesti ja soome rahvaluules: seal etendab tähtsat osa laul ning saadab korda suuri asju, mis kõigile muile käib üle jõu. „Vanemuise kosjakäigus“ ja „Vanemuise lahkumises“ on selgesti märgata soome mõju. „Endla järve ja Juta“ põhimotiiv, mis on iseenesest rahvusvaheline, on saanud Fählmanni käsitusel individuaalse kehastuse.

Kõige rahvalikum muinaslugu on „Keelte keetmine“. See motiiv esineb eestlastel, tšuvašidel ja ungarlastel¹⁾, mida kinnitavad prof. Anderson'i, prof. Eisen'i ja dr. Loo-rits'a andmed. Nii siis võis Fählmann olla siin tugevasti mõjustatud rahvaluulest.

Fählmanni töödes esineb ka Kalevipoeg ja nimelt kahes kohas: mööda minnes nimetatakse teda „Vanemuise lahkumises“ ning Kalevipoja üle on Fählmanni käsikirjades terve kokkuvõtlik jutustus.

„Vanemuise lahkumine“ on mõjustatud nähtavasti antiikse Kreeka oludest: siin kirjeldatakse võistlusmänge, milliseid oli vanasti Kreekas. Kalevipoeg liigub kulisside taga nagu mingi Achilleus ja seikleb sarvikuga. Kreutzwald on selle mõtte arendanud pikkadeks lugudeks Kalevipojast ja kuraditest.

Peale müütide on Fählmannilt saksa keeles veel „Muinaslugu Kalevipojast“, mille käsikiri on pärit vist 1839. aastast ja mis eestikeelses tõlkes ilmus 1915. a. „Eesti Kirjanduse“ lisas.

Fählmann annab Kalevipoja saatusest rea tähtsamaid juhtumusi, mille on kasutanud Kreutzwald oma lugulaulus. Juhtumused on püütud jutustada seotult ajas ja kohas. On antud novelli kuju: teetegijad on kogunenud metsas tule ümber ja vanamees pajatab neile Kalevipoja elukäigust. Kõrvaltegelasena on toodud sisse saladuslik võõras, kel

---

1) Vrd. Kálmány, Háyományok.

saksa hais juures, kuid kes sisemiselt on oma mees. See saladuslik võõras toob jutustusse intriigi: ta ilmub ootamatult kuulajate ringi, teda tahetakse tema saksa haisu pärast läbi kolkida, kuid tema päästjaks saab vanaeit, nimelt Endla vana.

See saladuslik võõras on Fählmann ise.

Fählmann vihjab Kalevipoja lugudes, et rahvas ei tahtnud temale lahtisuul muinaslugusid jutustada. Ka teisel rõhutab ta seda, nimelt „Eesti muinaslugude“ eesõnas.¹⁾ Ta ütleb:

„Eestlane ei jutusta sakslasele ühtegi muinaslugu... sakslase ees on tema suu lukus. Ma olin küllalt eesti keelega tuttav, nõnda et ma seal, kus mind ei tuntud, tähele panemata võisin rahva sekka astuda.“

Märkigem siin, et F-i peeti saksaks.

Vähe eespool ütleb ta:

„Ma võin siis ainult seda jutustada, mis ma oma noores põlves olen kuulnud või hiljemini läbi reisides rahva l u k u s t a t u d²⁾ suust olen välja meelitanud.“

Nii siis ei olnud Fählmannil kerge muinaslugusid saada, sest „tal oli saksa hais juures“ ja rahva suu tikkus tema ees jääma lukku.

Võttes arvesse seda ja lisades juurde tähelepaneku tema eluloost, et tal üldse jäi väga vähe aega rahvaluule kogumiseks, peab oletama, et Fählmanni tutvus rahvaluulega ei olnud väga suur. Et nüüd Fählmannist ei ole jäänud käsikirjalisi rahvaluule ülestähendusi, siis on kokku võttes usutav, et Fählmannil neid ei olnudki. Fählmanni tutvus rahvaluulega näib olevat väga juhuline ja küllaltki napp. Seepärast siis on tema muinasjutud isikliku loometöö laadilised oma väljatöötuselt ning püsivad ideedelt üldises neutraalses ja rahvusvahelises vöös, põigates siit kõrvale niivõrt, kui võrt on mõjutanud antiikse kreeka, saksa ja soome mõjud.

Fählmanni ei ajanud rahvaluulet avaldama asjaolu, et tal oli suur tutvus rahvaluulega, nagu seda oli näit. Lönnrotil. Fählmann avaldas muinaslood, et esineda sakslaste ees eestlaste nimel mingi tähelepandavaga. Fählmann pöördus sakslaste poole ja seepärast avaldas ta nad ka saksa keeles. Eestlastest enestest ei hoolitud. Alles pärast-poole avaldas Jakobsoni „Kooli lugemise raamat“ II

1) Verhandlungen der Gel. Estn. Gesellschaft 1840; I k. I v. lk. 38. Eesti Kirjandus 1915, lisa „Friedrich Robert Fählmann“ lk. 72.

2) Sõrendus minu.

1875. a. muudetud kujul Vanemuise loo ning siis Juta loo ja 1883, s. o. umbes 40 a. pärast, tõi M. J. Eisen need muinaslood eesti lugejate ette.

Fählmann saavutas oma eesmärgi: eestlaste ja eesti rahvaluule vastu tõusis õpetlaste keskel tähelepanu. Kui laiaulatuseline ja intensiivne see tähelepanu on olnud, sellest ei ole meil kahjuks täpsat ülevaadet. Ei ole teada, kuivõrt on Euroopa kultuurrahvaste juures Fählmanni müüte faktiliselt tähele pandud ja kuivõrt on neid seal arvestatud; meil on ainult üksikud arvamused, mida osalt tsiteerisin eespool. Kuid tähelepanu ja arvestamist on igatahes olnud.

Fählmann on mõjutanud suuremal määral küll Kreutzwaldi ja kõiki eesti tegelasi XIX sajandil. See mõju on laia-ulatuseline ja oluline. Kuigi Fählmanni looming on väike ja kuigi ta ei pääsenud rahva ette nii pea, ometi on Fählmann Kreutzwaldi kõrval tähtsam kuju eesti kirjanduses XIX sajandi esimesel poolel.

Eesti lugejaskonnale esines F. oma eluajal eesti keeles ainult kalendreis. Siin on avaldanud ta kõige pealt oma jutud.

Kõige ühtlasema ja algupärasema muljeline on „Kalendritegija kimbus“.¹⁾

Siin käsitletud sündmused ja küsimused on üsna lähedad Fählmanni enese elule. Fählmann oli nimelt ise kalendritegija ja seda ettevõtet kandis ta kaunis sügavalt südames. Kirjades Kreutzwaldile teeb ta kalendrist ja selle sisu väärtusest tihti juttu. Samuti räägib ta Kreutzwaldile murretevahelisest võitlusest, karskuseküsimusest ja usuküsimuste käsitlemisest. Neid harutatakse ka kõnesolevas jutustuses.

Ülesehitus on hästi koondatud: kalendritegijat külastavad mitmesuguste nõuetega võõrad, tekib elav vaidlus nende kõikide vahel, ja humoristlik lugu lõpeb veel humoristlikuma lahendusega. Vigase jalaga vanaeit, kes tõstnud kisa, et kalendris pole „enam kupulaskmist ega vereviskamist“, peksab karguga kõik tülitsejad lõpuks minema. Jutustus on vesteline, on toodud väikesi sobivaid anekdoote, ja seda kõik tehakse huumoriga.

Fählmann oli nimelt humorist. Tema naljamehelikkuse illustreerimiseks toon siin ühe anekdoodi, mis avaldatud 1887. a. „Virulases“ nr. 39 pealkirja all „Tohter ja ihnus-

1) Ma-rahva Kalender, 1846.

kael“. Kuivõrt see tõele vastab või ei vasta, see küsimus jääb siinkohal täiesti lahtiseks.

„Kui ma veel veike olin, siis rääkis keegi Dr. Fahlmannist järgmise jutu: Üks ihnuskael mees oli paar korda nimetatud tohtri juures käinud ja ilma maksuta enesele rohutähte palunud ning ka saanud. Kolmat korda ei usaldanud ta enam nii hea õnne peale loota ja valvas siis järele, mil ajal tohter välja tuleb, et temale väljas oma häda rääkida ja siis ka seal ilma maksuta toime saada, sest ega väline kõne ega asi siis nii ametlik ole, et ka seal raha võetakse. Ja ihnuskael astus tohtri maja ees uulitsa peal õige viletsal viisil tohtri ette. „Mis viga?“ küsis tohter. — „Kõht on väga haige. Palun rohtu.“ — „Tee kõht paljaks,“ käskis tark tohter. Mees kuulis käsku, kiskus riided kõhu pealt kõrvale. „Hästi paljaks!“ käskis tohter veel, „ma pian kõik kõhu korrapärast nägema.“ Mees rebis kõhu veel enam paljaks. „Aja keel välja!“ nõudis nüüd tohter. Mees tegi seda. — „Veel pikemalt,“ käskis tohter, „muidu ei näe ma hästi.“ Mees kuulis sõna. — „Pigista nüüd silmad kinni,“ käskis tohter viimast korda ja läks ise minema. Mees aga jäi kesk lumise uulitsa peale vahtima nagu imetegu — kõht külgedeni paljaks kisutud, suu pärani ammuli, keel habeme ladvani väljas ja silmad kõvaste kinni. Inimesed kogusivad imestades tema juurde; igaüks vahtis, mis imeasi see ometi piaks olema, ei liigu ega kõigu. Viimaks läks mehe elu igavaks ja kõht ning keel külmaks — ta laskis silmad oma lubaga lahti ja nüüd alles nägi ta häbiga, mis mängu temaga oli mängitud. Inimeste naer, mis mängu lõpetas, kajas üle poole linna.“

Fahlmanni kohta tähendatagu veel üks pisiasi. „Kalendritegijas“ sõimab nimelt lõuna-eestlane viru keelt ja nõuab võru keelt ega pea mikski tallinna murret. Kuid ise sooritab ta selle sõimamise tallinna murdes! Nähtavasti ei olnud siin Fahlmanni meelest mingit vastuolu või jälle ei osanud ta ise võru keeli siunata.

Fahlmanni teine parem kalendrijutt on „Kribus-Krabus“. See on eelmisest jutust tühisesisulisem ja vähem isikuline.

Elias Lönnrot, olles Tartus 1844. a., refereerib oma kirjas Rabbe'le ¹⁾ „Kribus-Krabuse“ loo kui tähelepandava näite Fahlmanni tutvustamiseks ja lisab siis juurde:

„Fahlmann ütleb selle tõesti sündinud olevat Tartus, kuid teised väidavad, et F. ise on septsenud selle jutu.“

1) Elias Lönnrotin Matkat II, lk. 272.

Fählmann ise aga seletab Kreutzwaldile 1844. a. 14. XII. kirjas:

„Kribus-Krabusele“ näitad sa liiga palju au; mulle tundus, et oli tarvis midagi naljakat ning nii oligi asjake paari tunniga valmis. M... ei pannud pahaks, kuigi teda väga pilgatakse.“

Nii siis on nähtavasti M. tähe taga olnud mõni tõeline isik ja selle jutu põhi näib olevat siiski võetud tegelikust elust, kuigi Lönnot selles kahtleb.

„Kalendritegija kimbus“ ja „Kribus-Krabus“ on kantud peaaesjalikult huumorist. Need on anekdoodid ja nendes pole õpetamistendents nii pealetikkuv kui „Tühjas jutus“ ja „Viletsas“, missugused jutud sisaldavad palju laenatud elemente.

Kahes viimatinimetatud jutus toimib Fählmann koolmeistrina: ta õpetab lugejaid lühikeste näidete kaudu. Need üksinäited on siis seotud üheks jutuks. Nõnda on näiteks „Tühi jutt“. Siin on kontsentreeriv tegelane koolmeister, kes peatunud kõrtsis. Võõras rändaja räägib õpetlikke lugusid ja kõrtsmik on siis see patuoinas, keda õpetatakse.

Muu seas tuleb siin rõhutada kõrtsi tähtsust. Kus mujal oleks võinud inimesed kokku puutuda targa rändajaga ja saada õpetust? Kõige soodsam ja loomulikum koht oli kõrts. Selles avaldub tõsiasi, et kõrts oli vanasti ka teatava kultuurilise tähendusega, sest et ta võimaldas inimestele laiemat ning mitmekesisemat kokkupuutumist.

Nagu öeldud, avaldas Fählmann kõik need jutustused kalendris. Kõrtsi kõrval on kalender veel suurema kultuurilise tähendusega: see oli õieti rahvalikum raamat ja pakkus kõike, muu hulgas ka ilukirjandust. Kalender on olnud eestlastele kirjandusliku meele kasvatajaid, ja oleks huvitav, kui keegi vaatleks lähemalt seda ala. On tõsi, et tänapäevgi on kalender ainus kirjandus paljudele, üpris paljudele eestlastele.

Kalendri eesmärgid olid praktilised ja õpetlikud. Pole siis midagi imestada, kui Fählmann esineb seal pealetikkuva moraali jutustajana ja kasutab selleks anekdoote.

Fählmanni juttude tähelepandavam külge on nende sõnastus. Fählmanni keel on märksa voolavam ja painduvam kui Kreutzwaldi. Fählmanni keele põhisõnad, mis kannavad mõtte tuuma, ei ole lisandatud teistega. Ei ole koormamist täiendavate sõnadega. Ta ei arenda tihedasti ka kõrvallauseid, vaid piirdub meelsasti lihtlausetega. On sagedasti mõttekriipsu ja koolonit; see võimaldab mõtte-

käikude elava liigenduse. Sagedasti esineb elustav ja värskendav dialoog.

Nii valmib jõudsasti edasiarenev sõnastus; on kiirust, intensiivsust, vahelduvust ja dramaatilist elementi. Ning kõikjal esineb värskendav huumor.

Võttes arvesse kalendri tähtsust toleaeegses Eestis ja arvestades ka Fählmanni elavat jutustamisoskust, võib oletada, et Fählmanni jutustustel on omal ajal olnud küllalt suur menu ja mõju.

Jääb nimetada veel Fählmanni luuletisi.

Need on eeskätt huvitavad värsitehniliselt. Sisul aga puudub tugevam individuaalne joon. Püsitakse tol ajal valitsevate mõtete käsitlemisel. On tunda kreeka klassilisi ja saksa mõjusid.

Huvitavam muist on „Piibo jutt“. See on avaldatud „Ma-rahva kalendris“ 1846, ja sel puhul kirjutab Kreutzwald 10. XII. 1845 järgmist:

„Piibo-jutt“ on kena ja tõesti kaunistuseks kalendrile. Aga kas Hottentotia elanikud ilusat mõtet taipavad? See on väga kaheldav. Meie rahvas on veel rumal selleks, et maitseda luule ilu.“

Kuivõrt see luuletis Kreutzwaldi andmeil kajastab elulugu, nagu oleks selle inspireerinud armsama surm, seda ei pane luuletis ise uskuma. „Piibo-jutt“ on veel selle poolest ajalooline, et esmakordselt esines sel puhul uus õigekirjutuse-viis.

Kahele laulule, mis pidid olema rahvalaulude ülestähendised ja ilmusid sellistena Neus'i „Eesti rahvalauludes“ 1850, lisab prof. M. J. Eisen oma väljaandes juurde: et „ei ole sel kujul rahva suus“. 1) Nii et neid ei saa võtta puhtate rahvalauludena.

Fählmanni ilukirjandusliku toodangu lühikese eritluse lõpul kerkib iseenesest sama küsimus, mis oli esitatud alul: kuidas võis Fählmanni toodang tõsta mehe eesti vanemate kirjanikkude esirinda? On tõsi, 1) et Fählmanni kirjanduslik looming on ulatuselt liiga ja liiga napp, 2) et eluajal ja hulk aega pärast surma pole ta loomingul olnud head kontakti eesti lugejaskonnaga, 3) et tema töödes on sisuliselt palju Euroopa toleaeegseid mõttekajastusi ja niisugust, mis on üldinimlik, kuid vähe on eestipärast ainekäsitlust.

Üks põhjus on muidugi see, et Fählmanni teosed on oma aja kohta suure oskusega kirjutatud ja nende artistlikkus on avaldanud kaasaviivat mõju.

1) „Dr. Fählmanni kirjatööd“. Teine täiendatud trükk. 1921.

Kuid peamine põhjus tahab olla siiski see, et Fählmann tabas aja vaimu. Tol ajal olid päevakorral rahvaluule ja rahva minevik. Lääne-Euroopat oli uhtnud romantismilaine ja seal oli valitsenud huvi rahvaste mineviku vaimuvarade vastu. Soomes ilmus „Kalevala“ (1835), kuid eestlastel ei olnud minevikust midagi näidata heledamat. Ja siis ilmusid 1840. a. esimesed müüdid Fr. Rob. Fählmanni sulest. See oli ilmutus. Kuis võis tõusta eestlase uhkus, mõeldes, et eesti muinaslood on nii kaunid, et isegi suurrahvastel on raske pidada sammu!

Eestlastel oli tarvis rahvaluule kauneid näiteid, Fählmann andis neile rahvaluule-laadilised oma d muinasjutud ning lugeja oli õnnelik ja ei mõelnudki hakata otsima algupära. Fählmann mõtles ehk anda väikese näite sakslastele, kuid see sai üle öö rahva omanduseks.

Siis hakkab järjest levima nende müütide kuulsus ja kasvab usuks see eelarvamus, et need on eesti tõelised müütilised jutud. See eelarvamus oli nii suur, et ta valitses XIX sajandil ja püsib veel tänapäevgi.

Fählmanni looming on väike nii ulatuselt kui ka omaette väärtustelt, kui võrrelda teiste kaasaeglastega, näit. Kreutzwaldiga. Fählmann ei ole mitte suur kirjanik, kuid Fählmanni kirjanduslik looming on omandanud suure kultuuriloolise tähenduse. Fählmann ei ole suur kirjanik, kuid ta on suur eestlane XIX sajandi esimesel poolel. Fählmann oli teadlik ja aktiivne eestlane, kelle mõttekäigud on ulatunud kaugele ette eesti rahva arengus, Fählmann oli ründav haritlane, kes tahtis ise minna edasi ja viia edasi ka teisi eestlasi. Selleks kasutas ta oma elu äripäeva, kasutas oma teaduslikke võimeid, kasutas kirjanikusulge. Ja kõiges kokku on ta suur eestlane. Nii suur, et meie võime objektiivselt hinnata tema kirjanduslikku toodangut, näidata kätte selle tõelised kirjanduslikud mõõdud ja kaalu, kuid Fählmanni tähtsust see ei kahanda, vaid ainult selgitab.

(Lõpp.)

D. Palgi.

Natuke eesti rahvajuttude statistikat.¹⁾

Meie suurim ja väärtuslikem rahvaluulekogu — Hurda kuulus „Eesti Vanavara“ — sisaldab esialgse umbkaudse arvestuse järgi üle 10 000 rahvajutu. Soome õpetlane Antti Aarne on registreerinud siin leiduvad jututeisendid

1) Keelekaju mitte minust olenev. O. L.

tüüpide järgi ja avaldanud kataloogi „Estonische Märchen- und Sagenvarianten“, 1918 (FFC 25). Üliõpilased Oskar Ojasson ja Linda Ploompuu töötasid käesoleval semestril minu rahvaluule-proseminaris Aarne kataloogi topograafiliselt läbi, kirjutades iga jututüübi teisendite arvu Eesti maakonnis erisedelile ja koostades siin avaldatava tabeli, mis heidab huvitavat valgust meie juturepertuaarile nii sisuliselt kui geograafiliselt.

Kõige pealt näeme, et Aarne on registreerinud Hurda kogust üldse ainult 7827 jututeisendit. Tegelikult on see arv veelgi väiksem, sest palju jutte on liidetud mitmest tüübist kokku, nii et Aarnel üks ja seesama jutt kordub mitme tüübi teisendite hulgas (eriti Vanapagana ja Kavala Antsu lugudes). Küllap vist võib väita, et Aarne on jätnud registreerimata tervelt viiendiku Hurda kogu juturepertuaarist. Juba see üksi kõneleb selget keelt Aarne kataloogi uuesti läbitöötamise ja täiendamise tarvidusest. Sellele seltsib veel Aarne kataloogi sisulisegi kontrolli ja revideerimise vajadus. Kõige usaldatavam Aarne kataloogis on muinasjuttude osa, olgugi et ka siin leidub komistusi ja puudub palju jutte. Veel rohkem on jäetud registreerimata naljandeid. Ja hoopis puudulik on muistendite osa: neid on Aarne registreerinud ainult 107 tüüpi ja lisaks etioloogilisi muistendeid ehk n. n. tekkelugusid (ehk sünnilugusid) 81 tüüpi, kuna näit. kas või juba liivi pisirahvaliki selle vastu olen registreerinud oma kataloogis vastavalt 275 ja 131 tüüpi. Näikse paratamatu siis Hurda kogu muistendite (soovitav ka naljandite) põhjalik ümberkatalogiseerimine.

Kui vaadelda tabelit geograafiliselt, siis paistab siin kohe silma Lõuna-Eesti tugev ülekaal, kus „vanavara“ kogumine on olnud kaugelt intensiivsem kui Põhja-Eestis. Rekord on Võru-Setumaa käes, mida Aarne ei ole eraldanud teineteisest. Siit põlvneb meie suurim ja, võiks peaaegu väita, ka parim juturepertuaar: juba Jaan Sandra saadetised Vastseliinast üksi on niivõrt kaaluvad, et neile ei leidu võrdseid Hurda kogu proosas. Põhja-Eestis on enam jutte kogutud ida poolt, kuna Läänemaa ja saared kõige nõrgemini on representeeritud. Osalt seletub see kogumise loidusega, osalt aga vahest ka juturepertuaari enda vähenemisega usuliste liikumiste j. m. mõjul. Ometi on meile Loode-Eesti ainekite levimise ja rännaku seisukohalt selleks küllalt tähtis, et siin erilise hoole ja põhjalikkusega korraldada järelkorjan-

Hurda kogu jututõltsendite geograafiline tabel.

Jutundite liigitelu:	Maakonnad:	Viru	Järva	Harju	Lääne	Saare	Pärnu	Viljandi	Tartu	Võru- Setu	Asun- dused, X	Kokku
Mulnasjutte (Märchen):												
Loomajutte		45	30	33	45	18	70	77	60	90	52	520
Nõudusjutte		224	73	89	39	30	177	224	294	475	254	1879
Legendi-ilmelisi jutte		41	16	27	11	4	42	58	48	91	44	382
Novelli-ilmelisi jutte		30	11	22	3	6	24	34	39	68	39	276
Vanapaganana ja Antsu motive		86	29	81	19	25	116	130	147	155	103	891
Naljandeid (Schwänke):												
Kilplaste motive		426	159	252	117	83	429	523	588	879	492	3948
Abieluraha nalju		16	6	16	5	2	10	17	9	11	7	99
Nais-peategelane		22	4	14	17	5	18	19	24	34	12	169
Mees-peategelane		11	3	11	1	1	12	20	12	12	11	94
Mimesugust		127	49	89	39	16	83	87	117	174	113	894
		9	5	16	9	3	21	38	28	22	19	170
Mustendeid (Sagen)												
Etioloogilisi mustendeid ehk tekkelugusid (Ursprungssagen)		185	67	146	71	27	144	181	190	253	162	1426
Linnu- ja muud loodushaali (Tierstimmen u. Naturlaute)		186	85	140	57	30	215	257	254	229	145	1598
		62	54	43	19	22	124	86	110	84	67	671
		33	18	20	12	3	26	17	15	29	11	184
Kõiki kokku		892	383	601	276	165	938	1064	1157	1474	877	7827

dust. Ja üldse — eks kohusta meid erilisele hoolele ainekogumises kogu Eesti geograafiline asend, kus Lääne ja Ida repertuaar põrkavad vastamisi ja sulavad sageli teineteisesse. Järeikorjanduse instrueerimiseks ongi kasulik mainitud üliõpilaste koostatud sedel-kataloog, mis aitab selgitada, kust ja mida veel vaja korjata.

Lõpuks peatagem ka üksikute jututüüpide levimisel. Milline muinasjutt näikse Aarne kataloogi põhjal Eestis kõige populaarsem? — See on muinasjututüüp (Mt.) 480, jutt vaeslapsel, kes läheb kaevule (sageli ka veereva koogi järele), lüpsab lehma palvel selle udarad tühjaks, raputab õunapuult õunad maha, võtab ahjust leivad, teenib nõiamoori ja saab hiilgava tasu, kuna kurjal päristütrel puha ebaõnnestub, — eks see ole Grimmi jutudekogust väga hästi tuntud „Frau Holle“ (Die Spinnerinnen am Brunnen), ja küllap see on levinudki Eestis just kirjanduslikku teed niivõrt populaarseks, et seda on pandud Hurda kogus paberile tervelt 130 teisendit, maakonniti järgmiselt: Vi 11 + Jä 3 + Ha 10 + Lä 2 + Sa 6 + Pä 11 + Vi 17 + Ta 21 + VõSe 26 + As, X 23 = 130. Teine rekord on jutul tugevast poisist ja selle tegudest (Mt. 650 = der starke Hans), mida Aarne on registreerinud kokku 101 teisendit ja mida Eestis on pandud rohkem paberile kui muid osalt vahest ka ärkamisaja õhinas ja Kalevi-voja-joobumuses. Kolmandaks järgneb jutt vanapagana heidutamisest huntide ehk Püha Jüri kutsikatega (Mt. 1150) — 87 teisendit. Edasi on registreeritud veel 60 ja enam teisendit 6 muinasjututüübist, 50 ja enam — 5 tüübist, 40 ja enam — 6 tüübist, kõigist muist tüübist on vähem teiseid. Kurioosumina võiks mainida, et ühest tüübist (Mt. 554) on registreeritud küll 60 teisendit, kuid 27 neist on üks ja seesama tekst, mille Vaivara õpetaja H. Masing on lasknud oma õpilasi iga küla kohalikku keelemurdesse kirjutada.

Muistendeist populaarseim näikse olevat lugu kahest tondist, kratist, pisuhännast, majavaimust j. n. e., kellele pannakse lakka putru ja piima, mille sööb aga sulane ja jätab asemele väljaheited; vihastunud vaimud süütavad maja ja poevad ise rattarummu, mille sulane taas tulle viskab (Sage 53), — sellest muistendist on Aarne registreerinud tervelt 82 teisendit, ja nimelt järgmiselt: Vi 13 + Jä 1 + Ha 12 + Lä 3 + Sa 2 + Pä 6 + Vi 5 + Ta 20 + VõSe 14 + As, X 6 = 82. Edasi järgneb lugu painajaneist, kes jääb noormehe naiseks oherdiaugu kinnipanemise tagajärjel, naerab kirikus kuradi härjanahavenitamist j. n. e. (Sage 59), — seda esineb 79 teisendit.

61 teisendit jutustavad kirikuehitamisest (õiti lõhutakse pae-vane töö) ja elava inimese sissemüürimisest. Peale nende on noteeritud veel kaheksas muistendis, üle 40 teisendi. — Üldse on Aarne registreerinud muistendeid näit. surnuist ja kodukäijaist 178 teisendit, kuradist ja muist vaimest 598 teisendit, painajast 108 t., libahundist 162 t., madu-dest 49 t., lugusid rahast ja selle matmisest 117 t., kiri-kuist ja nende ehitamisest 146 t., järvedest ja nende rännakust 49 t. j. n. e.

Etioloogilisi muistendeist ehk tekkelugudest kõige enam esineb hundi loomise lugu — tervelt 79 teisendit: Vi 3 + Jä 4 + Ha 7 + Lä 7 + Sa 1 + Pä 18 + Vi 11 + Ta 10 + VõSe 8 + As, X 10 = 79. Maailma loomist käsitlevad 42 teisendit, inimest ja selle kehaosi 66 t., imetajaid loomi 304 t., linde 75 t., konni ja rooma-jaid 18 t., kalu 3 t., putukaid j. m. 115 t., taimi 48 t. — Linnulaule on registreeritud kokku 145 teisendit (kõige rohkem pääsukese laulu). — Olgu veel kord rõhutatud, et Aarne kataloog annab eesti muistendite, tekkelugude ja loodushäälte tõelisest repertuaarist õige ähmase ning puuduliku üldpildi juba sellepärast, et Hurda kogu ise on ainult osaliselt registreeritud, ja veelgi enam sellepärast, et täitsa registreerimata on meie teised vanavarakogud. Selle töö sooritamine ongi praegu Eesti Rahvaluule Arhiivis teoksil.

7. XII. 1928.

Oskar Loorits.

Eesti vormi- ja tuletusõpetuste ülevaade (1637—1928).

9

Muulaste eesti etümoloogiad.

Käesolevas kirjutises vaadeldud vormi- ja tuletusõpetustest erinevad mitmeti muulastele määratud eesti sõnaõpetused, milles meie keelendite käsitluse lähtekohaks on vastava rahva emakeel. Rahvuse alusel jagunevad mainitud etümoloogiad kolme rühma: 1) soomlaste, 2) sakslaste ja 3) venelaste eesti vormi- ja tuletusõpetused.

1. Soomlaste eesti vormi- ja tuletusõpetused.

Meie vennasrahvale soomlastele on kirjutanud pikema ja üksikasjalise eesti keeleõpetuse Julius Krohn, kelle

„Wiron kielioppi suomalaisille“ ilmus juba 1872. a. Helsingis. Selle grammatika koostamisel on autor kasutanud allikaina Ahrens'i keeleõpetust, Wiedemann'i sõnaraamatut, Rosenplänter'i „Beiträge'sid“ ja isiklikult saadud teateid Wiedemann'ilt, Kreutzwald'ilt ja Hurdalt¹⁾.

J. Krohn'i vormiõpetuse (muoto-oppi) moodustavad peatükid: a) „Nominein Deklinationi“, b) „Artikeli“, c) „Adjektivit“, d) „Lukusanat“, e) „Pronomenit“, f) „Verbit“, g) „Postpositionit ja Prepositionit“, h) „Adverbit“, i) „Konjunktionit“ ja k) „Huudahussanat eli Interjektionit“. Kõikide morfeemide käsitusel lähtub Krohn soome keelest. Nii mainib ta, et „eesti keeleski leiame kõik need käänded, mis soomes. On ju seal veel lisaks kuuestikümneski kääne, mida võiks nimetada terminatiiviks“ (lk. 50).

d-mitmuse kõrval esitab Krohn i-mitmuse vorme, nagu „lehmil“, „haamuft“, „lambaift“. Krohn isegi arvab, et essiivil, komitatiivil, instruktiivil ja terminatiivil on ainult lühemad (i-mitm.) vormid olemas.

Käänmisel liigitab Krohn noomeneid Eurén'i soome keeleõpetuse analoogial, seejuures silmas pidades Ahrens'i deklinatsioonide viide klassi (luokkaan).

I klassi kuuluvad ühesilbilised, mille ains. part. lõpp on -d („maad“); mitm. part. -id („maid“), erandiks sõnad „toi, püü, soo, tee, töö ja tui“, näit. „püüfid“; mitm. gen. -de („maade, teede“, harva „puie“); illat. -se („puuse“, „puudefe“), kuid „maha“, „suhu“, „soho“, „pähä“.

II klassi moodustavad u- ja i-tüved, millest „kahesilbilised on ainsuse partitiivis lõputa, muutumatud tüved“ („pilli“, „juttu“, „jagu“) ja „mitmesilbilised saavad lõpu t“ („noorikut“, „wifastit“). Mitm. partitiivis on kahesilbilistel enamasti lõpp „fid“ („haffifid“, „wõõzufid“) ja teatavil puhkudel -a ja -u („laaza“, „auka“; „silku = silakoita“); mitmesilbilistel on lõpp -id („noorikuid“, „wifastid“). Ains. illatiiv on kahesilbilistes enamasti lõputa („appi“, „pakku“), kuna mitmesilbilistes „je“ lõpuga („lepifufe“). Erandrühmadena kuuluvad sellesse klassi: 1) kätki- ja kirju-tüüpi sõnad, mille nominatiivis on lõppvokaal püsinud („firjut“ — „firjuid“ — „firjute“); 2) kolmesilb. -lik ja -nik lõpulised ning kõik -ik lõpulised, millel on rohkem kui kolm silpi („ušklik“, „mõisnik“, „armolik“); 3) sisekao-

1) Vt. eessõna.

lised kamber-tüüpi sõnad („kamber“ — „kambri“ — „kambrit“).

III klassi kuuluvad a-tüved, mille ains. partitiiv on kahesilbilistes lõputa ja mitmesilbilistes varustatud t-ga („rooga“, „emandat“); mitm. partit. lõpeb kahesilbilistel vokaalidega u, i ja e („haamu“, „ilmu“, „ränku“; „pitki“, „metsti“, „jälgi“; „noffe“, „poege“, „kuiwe“), erandid: „emasid“ ja „pajasid“; mitmesilbilistel on lõpp -id („emandaid“). Mitm. gen. on kahesilbilistes -de ja mitmesilb. -te; erandid: „koerte“, „otste“ j. t., ning kõrvalkujud: „härge“, „jalge“ j. m. Ains. illat. on kahesilbilistel lõputa ja mitmesilb. „se“ lõpuline („tuppa“, „šotta“, „šadamase“; erandid: „külase, pežase, padase l. paaše“). Erandrihmad: 1) „herra“ ja „aasta“ tüüpi sõnad ja 2) sisekaolised: „küünal = kynttilä, g. küün(d)la, p. küünalt, mon. g. küünalde, p. küün(d)laid“, „pime = pimeä, sokea, gen. pimedä, p. pimedat“ j. n. e.

IV klass, mis sisaldab e-tüvesid, jaguneb kolme liiki. Esimeses liigis on need kahesilbilised tüved, mille ains. partitiivis ja mitm. genit. lõppvokaal püsib („jõge = jokea“, „hingede“). Mitm. partitiivis on peenendatud sõnul -i („õlgi“, „hirvi“) ja peenendamatuil „sid“ („jõgesid“, „hingesisid“); ains. illatiiv on lõputa, seejuures b, d, g kõvenevad lühisilbilistes („nime = nimeen“; „jõtte = jokeen“). „Teise liiki kuuluksid need kahesilbilised, mille lõppsilp algab liikvidaga“ („warš“, „feel“). Neis sõnus ains. partitiivis on lõpp -t („feelt“, „fört“), mitm. genit. -te („hiirte“), mitm. part. -i („feeli“, „täži“) ja ains. illat. enamasti lõputa („feele“, „fätte“); erandeiks on vormid: „merb“ — „merede“ — „merde“ j. n. e. Kolmandasse liiki tulevad mitmesilbilised, mille „ainsuse partitiiv ja mitmuse genitiiv, nagu soomes, tuletuvad nominatiivist“ („tütar“ — „tütarde“, „harjast“ — „harjaste“; erandid: „aze“ — „azet“ — „azemete“, „šüda“ — „šüdant — sydänta“). Mitm. partitiivis on lõpp -id („šüdamid“, „tütrid“); erandid: „küsfatuzi“, „inimeži“; ains. illatiivi lõpul on „se“ („šüdamese“, „ahnufese“, kusjuures us-lõpulistest on tarvitata ka lühem illatiiv („hufatufe l. hufatufese“).

V kl. koosneb neist sõnust, mis soomes on kontraheerunud, nagu rikas, anne, pere, õige. Selliste sõnade ains. part. ja mitm. genit. moodustatakse nominatiivist (rikas — rikast — rikaste; pere — pered — perede), kuna mitm. partit. tuletatakse tüvest lõpu id abil („riffaid“, „firwid“ = kirveitä). Siia kuuluvad ka -as lõpulised noo-

menid („tuningas“, „harafas“ j. t.) ning irregulaarsed : „õlut“, „pizut“, „neitsit“ ja „furnud“ (lk. 55—82).

Vaadeldud J. Krohn'i käändkonnad, mis peamiselt põhinevad soome selleaegsele viimistlematuile deklinatsioonidele, on võrdlemisi otstarbekohaselt ja põhjalikult lahendanud eesti noomenite käänmise soomlastele. Peaaegu kõik tüüpilisemad sõnarühmad ja nende põhivormid on neis deklinatsioones kujukalt selgitatud, välja arvatud mõned vigased sõnakujud, nagu illatiivid „lepifuse“, „pežafe“; mitm. partitiivid „fuiwe“, „pärru“, „aufa“; „wifastid“ j. n. e., mis tingitud tolaeagsest murdelisest kirjakeelest. Kuigi mainitud käändkondades on sõnad liigitatud üksikasjaliselt üksteisest erinevaise sõnarühmadesse, ei saa siiski mainimata jätta, et Krohn'i deklinatsioonide üldjaotus on võrdlemisi puudulik ja keerukas. Ainult esimeses käändkonnas leiduvad ühetüübilised sõnad, kuna kõigis teistes deklinatsioones esineb terve rida mitmekesiseid sõnatüpe. Lõpuks puuduvad neil käändkonnail läbikäivad liigituse alused.

Peatükis artiklist puudutab Krohn artiklite üks ja see tarvitamisjuhtumeid. Näiteks: „eestis on... tarvitama hakatud naaber-indoeurooplaste mõjustusel määramatut artiklit „üfs“, nagu: „üfs hobune on lepifus = hevonen (tuntematon) on lepikössä“ (lk. 90).

Adjektiivide ühildumist substantiividega selgitab Krohn kaunis kunstlikult ja ebaõigelt. Tema arvamist mööda kongruuerub omadussõna nimisõnaga ainult i-mitmuses („walgiš... riibiš“), kuna tavalisest seisavad attributiivadjektiivid singularis („noore inimešte = nuorten ihmisten“; „puhta kättega = puhtaila käsillä“) (lk. 91, 92). Komparatsiooni alal tunneb Krohn ainult „kõige“ abil tuletatud superlatiive.

Murdarvudest esitatakse ainult sõna „oza“ abil moodustatud vorme: „kolmas oza = ... kolmannes, kolm neljat oza = ... kolme neljännesta“ (lk. 97), alamärkuses puudutades õigeid -[nd]ik lõpulisid kujusid.

Vastavalt noomeneile koondatakse verbid viide pöõrmisklassi, seejuures loobudes Eurén'i pöördkondade analoogiast.

I klassi arvatakse need verbid, millele liituvad seadusepärased lõpud ja mille tüves ei sünni muid muutusi kui konsonandi pehmenemine, nagu sõnad: „toibun — toibufin — olen toibunud l. toibund — toibufin, toibuda, toibuma, toibuw, toibutafse, toibutud; „faaen — faagifin“; „parandan“, „walan“, „wähenen“, „loen“, „fibifin“, „torelen“.

II kl. — ühesilbilised verbid. Näiteks: „joon — jõin — jooksin — juua — juow — juuafse — jõudub — jõudagu“.

III kl. — sisekaoga kahesilbilised a-lõpulised verbid, nagu: „wõtan — wõtsin l. wõtin — wõtku — wõttaw — wõetatse“; „kannan“, „laulan“, „maksan“; „pean — pidaw — peetatse“. Siia kuuluvad ka „elada“, „peatada“ ja „kasvatada“ tüüpi verbid.

IV kl. moodustavad: 1) kahesilbilised lühisilbi vältelised e-tüvega pöördsonad, mille lõppkonsonandiks on l, n, r, z; 2) sisekaoga le-liitelised kolmesilbilised verbid, samuti neljasilbilised le-lõpulised („tulen — tulin — tulgu — tulla — tulew — tullatse — tuldi“; „pezen“, „imblen“, „asjatelen“).

V kl. kuuluvad soome kontraheeritud verbide taolised eesti pöördsonad („leitan — leitafin — leigagu — leigata — leifama“; „tõmmagem — tõmmata“; „lennata“, „näidata“) (lk. 109—143).

J. Krohn'i pöörd- ja käänkondade vahel leidub mitmeid ühtlasi jooni. Nii näiteks langeb täiesti ühte I dekl. teise konjugatsiooniga ja viimane käändkond viienda pöördkonnaga. Samuti esineb märgatavat ühtlust teistes käänmis- ja pöörmisklassides. Ka pöördkondade üldjaotus pole Krohn'il küllalt õnnestunud. Näiteks ei saa millegagi põhjendada elada-, kasvatada-tüübiliste sõnade esinemist III klassis, nad kuuluvad enimini I klassi. Edasi sobivad õmblema-tüüpi verbid paremini kontraheeritute konjugatsiooni kui IV pöörmisklassi. Üldiselt on aga pöörmine kergem ja ühtlasem käänmisest, nagu Krohn seda ka ise mainib konjugatsioonide lõpul.

Selle järgi käsitletakse üksikasjaliselt partikleid, neid jaotades eriliikidesse.

Nii partiklite kui ka noomenite ja verbide kohta esitatakse vastavate peatükkide lõpul lauseõpetuslikke seletusi sõnade tarvitamise üle, valgustades erivormide funktsioone lauses. Järelikult ei piirdu Krohn ainult morfeemide vormiõpetuslikkude joonte vaatlusega, vaid puudutab üldjoontes ka nende süntaktilist külge.

Krohn'i vormiõpetuses antud näited on suuremalt jaolt õiged, hinnates neid tollaegse üldkeele seisukohalt. Vigaseid vorme leidub umbes kümmekond, nagu: „leigagu“, „wõttaw“, „afnat“, „nõõlu“ j. t. Peale õigekeelsuse tõstab nende näidissõnade väärtust soomlastele see asjaolu, et näiteina on esitatud peamiselt soomekeelseile vormidele lähedasi sõnakujusid.

Tuletusõpetuses („sanainsyntyyoppi“) vaatleb Krohn lühidalt liitsõnu, kuna pikemalt peatub suffikssõnade

juures. Liitsõnadest mainitakse: 1) nominatiivseid ja genitiivseid liitumisi („raudsep = rautaseppä, aga katlasep = vaskiseppä, poeglapš = poikalapsi“; „šõameš = sotamies“; 2) adjektiividele liituvad sõnu („veripunane = veripunainen, rautarwane = raudankarvainen“); 3) lühendunud liitsõnu, millest on tähtsamad: „praigu = par'aikaa“, „mandi = maantie“, „aasta = aastaika, vuosi“, „tämmu — tänä vuonna, wešfi (vanh. wešfifimi) = mylly, aitämal l. aitäh = Jumal'avuks, Sumalime = Jumalan nimeen“ (lk. 171—172). Eriti viimases sõnarühmas esineb kujukaid ja õpetlikke etümoloogilisi ühendeid, mis on samadena tarvitusel tänini.

Tuletusliited jaotatakse kolme rühma: 1) substantiivsed, 2) adjektiivsed, 3) verbaalsed. Substantiivsed tuletusliited osutavad kas tegu või isikuid ja elavaid olevusi või jälle paika ja esemeid. Tegu väljendavad järgmised liited: a) -mine („uštumine“); b) -u, harvem -i („elu“, „šööt“); c) -e („weere, g. weere l. weerme (veereda) = viereinen, vyöry“; d) -us, sageli ka -es, -is („tšupšiš... = paistikas“, „ooduš = välipala“); e) -mus („wedamuš = kuorma“); f) -m („šaam = saaminen ja saalis“); g) -k („šööt“, „panef l. panif“); h) haruldane -ng („awang... = avanto, jääding (jäätanda) = esimäinen ohut jääkuori“); i) -n („lobin“); k) -us („wiħufeš l. wiħufšeš = viħastuksissa“). Teistest substantiivseist tuletistest on tähelepanavamaid: 1) isikuid ja elavaid olevusi osutavad: „šöudif = sou-taja“; „wiiblane = nahjus, vetelys“; „šöend = ihmis-susi“; „wilamuš = pitkä heilakka“; 2) kohatuletised: „tšölpä = Hölmölä“; „laaštif (laaštata) = lakeaksi raivattu paikka“; 3) esemeid tähendavad sõnad: „tanne g. tändme = kannin“; „šidamuš = suuri leipapala“; „haleja = kaski“; „otetuzed = ostokset“ (lk. 173—190). Adjektiivseist liiteist olgu mainitud: a) -ne („wažene l. waštne“, „uudne“, „alatine“); b) -line („offaline“, „naezeline = naisenkaltainen“); c) -lik („muutlit“, „wanalif“); d) -ik („šömerif“, „laižif“ = vähän laiska“); e) -v („jögew = virtaava“); f) -las („šöölaš = syöläs“). Lõpuks nimetatagu verbiide tuletusliiteid: a) -ta- (da) „tšäžitada = käsittää“; „lehitada = liikuttaa kirjan lehtiä“; „ennatada = ennättää“; „mõisteldada = arvoitella“; b) -sta- („tšhjuštada = vahingoittaa“); c) -le- (annelda... = annella“); d) -lda- („šõnalda = kertoella“); e) -rda- („toħmerdada“); f) -ne- („targeneda = viisautua“; „šigineda l. šigida“); g) -nda- („tilgendada = tippua“); h) -ise- („toħiſeda“). Eespool-esitatud tuletised osutavad, et Krohn on erilise põhjalikkuse ja täpsusega harutelnud

eesti tuletusõpetuse põhilisemaid nähteid. Paljud Krohn'i tuletistest on väga haruldased, mõned neist võib-olla on autori isiklikke õnnestunud uudissoetisi. Ainult üksikjuhumeil on Krohn sõnade tuletamisel siirdunud vildakale teele, näit. soetades ka verbidest -line tuletisi („malwafine [malwata] = valpas“; „tegefine = toimelias“).

Grammatika lõpp-peatükis esitatakse tüüpilisemaid morfeeme ja derivaate eesti rahvalaulude keelest peajaliselt Neus'i kogu „Ehstnische Volkslieder“ järgi.

Üldiselt on J. Krohn'i vormi- ja tuletusõpetus võrdlemisi laiaulatuslik, ülevaatlik ja teaduslik. Kui teda kõrvutada Ed. Ahrens'i ja Wiedemann'i grammatikaga, osutub J. Krohn'i „Wiron kielioppi“ esimesest täielikumaks, viimasest aga praktilisemaks. Kahjuks peab aga mainima, et Krohn'i grammatika on olnud meie grammatikuile ja keelemehile vähe tuttav, mispärast pole Krohn'i vormi- ja tuletusõpetus avaldanud otsest mõjust eesti etümoloogiate arengule. Seda suuremat väärtust on omanud mainitud eesti keeleõpetus soomlaste seas eesti keele õppimisel ja uurimisel.

J. Aaviku „Virokielen opas“ (Porvoossa 1911), millest suurema osa moodustavad lugemik ja sõnastik (lukemisto ja sanasto), sisaldab ainult mõningaid morfoloogilisi märkmeid. Käänmisalalt riivatakse: 1) paralleelselt ains. partitiivi- ja illatiivi-vorme („jalga = jalkaa, jalkaan“); 2) mitm. käänete tuletamist („jalga — jalgade (jalkain) — jalgadele“; „lammaft — lammašte“); 3) mitm. partitiive („jalgaftid“, „numbrid“, „hobuseid“), kõrvalkujudena mainides lühemaid vorme („talu“, „tiwa“, „mune“); 4) soomes puuduvaid käändeid komitatiivi („ifaga — isän kanssa“) ja terminatiivi („metsani — metsään asti“). Verbide käsitelu puhul loendatakse vaid lõppe ja tunnuseid, seejuures esitades isegi väärforme, nagu: „tuldatse“, „oltud“ j. t. Lõpuks liigitatakse eesti sõnu, neid võrreldes soomekeelsetega, järgnevaisse rühmadesse: 1) ühised sõnad; 2) tähenduslikult erinevad („sulane — renki“; „õnnistada — siunata“); 3) soome keelele tundmatud („aga — mutta“; „taba — lukko“); 4) võõrapärased laenud („tunft — taide“; „uulits — katu“). Mainitud Aaviku eesti keeleõpetus, mis esitab äärmiselt puuduliku ülevaate eesti morfeemidest ja sõnavarast, ei kõlba nüüdisaja õpiraamatuks soomlasile.

Palju enam vastab õpiraamatu nõudeile äsja ilmunud L. Kettunen'i „Eesti kielen oppikirja“ (oppikouluja ja seminaareja varten) Porvoossa 1928. Selles

keeleõpetuses lähtutakse vormide ja tuletiste selgitamisel lühilauseisist näiteist, milles käsitlusel olevad keelendid esitatakse jämedas trükis. Mainitud lähtekoht on parimaid didaktilisi vahendeid eriti soomele lähedase eesti keele õpetamisel. Omakord soodustavad vormide omandamist igale peatükile järgnevad harjutised, kuna antud näidete ilmekust ja arusaadavust suurendavad nendega kõrvutatud soomekeelsed tõlked. Näiteks: „**Minu kuldse poja mälestus** 'minun kultaisen poikani muisto' (lk. 28). „**Sai me suuri kalu** 'saimme suuria kaloja'“ (lk. 34). „**Alles siis, parem ära tule iialgi** 'vasta sitten, mielummin älä tule koskaan'“ (lk. 69). „**Tervitame teid südamlikult** 'tervehdimme teitä sydämellisesti'“ (lk. 79). Seesuguste lihtsate ja selgete lausetega seletatakse kõiki tähtsamaid vorme ja tuletisi (lk. 28—81), vahepeal esitades mõningaid käänmis- ja pöörmistabeleid ülevaate andmiseks käänd- ja pöördvormidest.

L. Kettunen'i „Eestin kielen oppikirja“, millest rohkesti paljulahendavaid lauseid, aga vähe abstraktseid seletusi, on heaks õppeabinõuks soome õppivale noorsoole eesti keele õppimisel vabatahtliku ainena.

Et soome keel vormi- ja tuletusõpetuslikult üldiselt väga vähe erineb eesti keelest, siis on ka vastavad õpiramatud põhialustelt lähedad eesti omile keeleõpetusile. Tabavalt lähtutakse kõigis vaadeldud soomlastele kirjutatud grammatikais soome keelest, vaadeldakse eesti ja soome keele ühtlasi jooni ja rõhutatakse eriti erinevaid keelendeid. Vastavalt neile põhimõtetele on käsitelnud eesti keelt soomlastele J. Krohn erilise põhjalikkusega, harukordse ilmekusega aga L. Kettunen.

2. Sakslaste eesti etümoloogiaid.

Kuna varasemad saksakeelsed eesti keele grammatikad on loonud aluse eesti keele grammatikalisele käsitlusele ning on pidevas ühenduses eesti sõnaõpetuste arenemislooga, on hilisemate saksakeelsete eesti keeleõpetuste ainuliseks ülesandeks — olla õppevahendiks eesti keele õpetamisel sakslastele. Viimaseist grammatikaist on tähelepandavamad M. Neumann'i, W. Kentmann'i ja H. Niggol'i omad.

M. Neumann'i õpiramatust „*Praktisches Lehrbuch der Estnischen Sprache für den Selbstunterricht*“ (Reval 1910, II tr.) käsitellakse eesti vormi- ja tuletusõpetuse küsimusi eriloenguis. Esimestes neist lahendatakse paralleelselt pöörd- ja käändvorme, viimastes aga partikleid ja derivaate. Verbid ja noomenid koondatakse,

kasutades eeskujuna Wiedemann'i ja Ahrens'i grammatikat, k u u d e konjugatsiooni ja deklinatsiooni järgnevalt :

I	II	III	IV	V	VI	
„palun	arvan	mängin	joon	feisan	tulen“	(lk. 107).
„Jfa	Sumala	Linn,a	Mõt e,te	Keel	Maa“	(lk. 56).

Üldiselt püütakse Neumann'i muutkondades lähtuda kergemait paindumatuilt tüvedelt raskemaile ning keerukamaile astmevahelduslikele sõnakujudele. Mainitud printsiipi on mitmeti tabatud, ehkki sõnade muutmist raskendavad neis muutkonnis ebaühtlus ja ebaloogilisus deklinatsioonide ja konjugatsioonide järjestuses.

Neumann'i vormiõpetuses esitatud näiteis tähistatakse kolmas silbivälde ja käsitlevad vormitunnused eritrukiga, mis on vaatlikkuse seisukohalt väga soovitav nähis. Ent näidete seas esinevad sagedad v ä ä r v o r m i d, nagu: „füüfafi“, „woodid“ (pl. part.); „feifwad“, „jõiwad“, „wanferte“ j. t., vähendavad tunduvalt selle vormiõpetuse väärtust. Ülevaatlikult puudutatakse morfeemide kõrval tähtsamaid tuletusliiteid.

Kuigi Neumann'i vormi- ja tuletusõpetuses antakse iga loengu puhul rühm sõnu ja harjutusülesandeid, kuigi siin tuuakse võrdlusi alg-lähtekoha — saksa keelega, siiski ei vasta Neumann'i etümoloogiline osa ülearu pikkade seletuste ja mitmete vigaste näidetega eesti keeleõpetuse olulisile nõudeile.

Enam rahuldab nüüdisaja eesti keele õppijat sakslast Heinrich Niggoli „Lehrbuch der estnischen Sprache zum Selbstunterricht“ (Dorpat 1918). Selles grammatikas vaadeldakse sõnaliike ja nende vorme tavalises järjestuses, mitte paralleelselt, nagu Neumann'i juures. H. Põllu järgi liigitatakse selles sõnu saksa keele muutkondade analoogial kolme käänd- ja pöörkonda. Nõrka muutkonda kuuluvad jalg-, tuba- ja õppima-, paluma-tüüpi sõnad; kõvva — ike-, madal- ja tõmbama-tüübilised tüved; segamuutkonda — keel-, inimene- ja maksuma-tüüpi sõnad. Olgugi et nimetatud deklinatsioonidesse ja konjugatsioonidesse pole eesti sõnu liigitatud küllalt selgepiirilisel, tuleb ometi, lähtudes saksa keelest, neid muutkondi pidada kaunis otstarbekohaseiks sakslastele eesti keele õppimisel. Kujukalt selgitab Niggol nõrga ja kõva muutkonna lõppe ja tunnuseid, neid üks-teisega kõrvutades (lk. 31, 32; 117 ja 118). Niggol'i vormi- ja tuletusõpetuslikud näited vastavad õigekeelsuselt täiesti praegusele normeeritud kirjakeelele. Keelendite harju-

tuseks esitatakse käesolevas keeleõpetuses uusi sõnu ideoloogilises järjestuses süsteemipäraselt, alustades sugulust tähendavaist sõnadest ja lõpetades tähtsamate põhisõnade ning nende tuletiste loendusega. Kui Niggol vihjab üksikuid tuletisi juba vormiõpetuslikkude nähiste kõrval, siis käsitleb ta iseloomulisemaid derivaate keeleõpetuse lõpus (lk. 172—179). Nii keeleliselt kui ka meetoodiliselt ületab Niggol'i grammatika Neumann'i etümoloogia.

Viimati vaadeldud Niggol'i grammatikale seisab üldkäsituselt väga lähedal Wilh. Kentmann'i „Kurze Grammatik der estnischen Sprache“ (Reval 1919). Ka siin on jaotatud sõnad üldjoontes kolme muutkonda, kusjuures loendatakse lisana Wiedemann'i eeskujul erandilisi sõnu (lk. 22, 44, 45). Selle keeleõpetuse morfoloogia on kahest eelnevast mitmeti lihtsam ja ülevaatlikum. Kuid siin esinevad suured puudused eesti keelendite käsitusel. Näiteks rühmitatakse „linn“ paindumata tüvede hulka; edasi arvatakse olevat eestis ka tulevikuvormid: „sain lugenud“; „saan lugema“; „saan lugenud (olema)“ j. t. Pealegi puuduvad Kentmann'i grammatikas täiesti keelelised harjutised.

Kokku võttes võib tähendada, et mainitud kolmest keeleõpetusest võib soovitada sakslastele eesti keele õpiraamatuna ainult H. Niggoli grammatikat.

3. Venelaste eesti vormi- ja tuletusõpetused.

Tähtsaim venelastele koostatud eesti keeleõpetustest on И. Юрьгенсъ: „Эстская грамматика“ (Рига 1912). Noomenid ja verbid koondatakse selles kahte deklinatsiooni ja konjugatsiooni. Esimese, ühesilbiliste muutkonna moodustavad: noomenid: „pulk, asi, kala, kõne, tuba, kodanik, uus, meri, maa“, ja verbid: „lugema, andma, noomima, katma, pidama“. Teise käändkonda kuuluvad sõnad: „hoone, vaene, tütar, kuningas“, II pöördkonda — verbid: „kargama, haavama, mõtlema“. Eriliselt pöörduvad aga ühesilbiliste tüvedega verbid: „jooma, käima“ j. t. Mainimata jäetakse mitmesilbiliste verbide pöörmine. Ehkki Jürgensi deklinatsioonid ja konjugatsioonid on liiga laialatuslikud ja laialivalguvad, siiski on nende jaotusel põhivormide ülderinevusi silmas peetud. Nimetatud muutkondade-liigiteluga võib kuidagi leppida. Kuid rahul ei saa olla grammatikas rohkesti esinevate vigaste vormide ja paralleelkujudega, nagu: (mitm. osast) „pulkasid, pulku“, „käsa“, „süsa“, „tütrid“; „tuad (toad)“, „riad (read)“; „müin“, „pian (pean)“, „luen (loen)“; (ains. osast) „emat“, „isat“.

„kere ja keret“ j. n. e. Edasi käänab Jürgens valesti liitarve, näiteks alalefitlev arvust 5673: „viistuhat kuussada seitsmele kümnele kolmele (lk. 31). Tuletistest riivatakse ainult mõningaid, nagu: „näutu“, „ninakas“, „kasulik“, „uskline“ ja „pealmine“ (lk. 27). Tähtsamate peatükkide juurde lisatakse harjutusteks lugemispalad, mis pole küllaldaselt kohastatud vastavaile vormidele. Üldjoontes osutub Jürgensi vormiõpetus venelastele puudulikuks ja ebasoodsaks õppevahendiks.

Äsja ilmunud N. I v a n o v i č'i „Algharjutustes“ loendatakse ainult mõnesid tüüpilisemaid verbide vorme.

Üldiselt tundub, et venelaste eesti etümoloogiad on alles arengu algastmel, võrreldes sakslaste ja soomlaste omadega.

Lõppkokkuvõte.

Lõpetanud pika ning laiaulatusliku ülevaate eesti vormi- ja tuletusõpetustest, tuleb veel põgusalt tagasivaates tähistada selle arengu tähtsamaid jooni.

Eriti kirev ja vahelduv on olnud möödunud 290 a. kestel vormiõpetuse uuenemiskäik, kuna tuletusõpetus on arenenud enam-vähem juba alguses väljakujunenud piirides.

Sõnaliikide järjestus on peaaegu kõigis morfoloogias samane — alatakse substantiividest ja lõpetatakse partikkelitega, välja arvatud ainult sõnaliikide ümberpööratud järjekord „Kündja“ grammatikas ja mõned vähemad kõrvalekaldumused H. Stahl'i etümoloogias. Kuid eriliselt on aegade jooksul muutunud sõnade käänmise ja pöörmise ala. Selles valdkonnas on õgujooneliselt kujunenud vaid üksikvormid, kuna muutkondade liigid on alaliselt teisenenud.

Kui Stahl'ist kuni Hupel'ini tunti ainult k u u t k ä ä n e t, siis esines 19. sajandi esimesel poolel „Beiträge'de“ veergudel ja Ahrens'i ning Wiedemann'i grammatikais vahelduvalt 10—14 kaasust. Ent M. Veske püstitas lõplikult 1879. a. 16 käänet, mis on säilinud vähemate muudatustega tänini. Samuti avastati kiiresti p ö ö r d v o r m i d. Juba Hornung määras kindlaks õiged verbivormid, mille tuletamiseks andis tema järglane A. Thor Helle täpsad juhised. Sellele vaatamata pole suutnud isegi meie uuema-aegsed grammatikud (Hermann, Pöld, Kentmann) loobuda futuuri-vormidest.

Aga vaevalist ja libedat rada on käinud eesti deklinatsioonid ja konjugatsioonid. Siin pole leitud ei ühtlasi liigituse aluseid ega ühist muutkondade arvu ning järjestust. Ühte muutkondade liigituse alust kasutasid A. Thor

Helle (sõnade lõpphäälikuid) ja Fählmann (sidehäälikuid), kuna teised keelemehed on arvestanud sõnade rühmitusel muutkondadesse 2—5 liigituse alust, millest sagedamaid on: silpide arv ja tüvede astmevaheldus. Edasi on mitmeti teisenenud muutkondade järjestus. Suurem osa vanimaid grammatikuid (Gutslaff, Göseken, Hornung, Thor Helle) alustavad käänmist ja pöörmist mitmesilbilistest sõnadest. Fählmann, Ahrens, Wiedemann, Hermann, Einer, Pöld ja Ansomardi asuvad selles suhtes erapooletul pinnal. Viimase aja keelekorraldajad, nagu M. Veske, J. Jõgever, K. Leetberg, J. Aavik, O. Loorits ja E. Muuk, lähtuvad ühesilbilistest, sellevastu aga J. V. Veski didakti- listel põhjustel enamsilbilistest tüvedest. Lõpuks tuleb mainida, et vahelduste keerises on seisnud pöörd- ja käändkondade arv, ulatudes 1 deklinatsioonist ja konjugatsioonist kuni (Ahrens'i) 18 käänmisklassini. See- juures pole valitsenud paljudes grammatikais (Ahrens'i, Fählmann'i, Wiedemann'i Hermann'i j. t.) vastastikune ühtlus käänd- ja pöördkondade vahel.

Tähtsamaid eesti vormiõpetuse edendajaid on J. Hor- nung, E. Ahrens, K. A. Hermann, Joh. Aavik ja E. Muuk. Kuna tuletusõpetuse väarikamate arendajatena tuleb nime- tada: A. Knüpffer'it, F. J. Wiedemann'i ja J. V. Veski't. Eesti teadusliku etümoloogia rajas Wiedemann ja kooli- grammatikale pani aluse Einer.

Kuigi eesti vormi- ja tuletusõpetuste areng on kestnud ligikaudu 300 aastat, millise aja jooksul on koostatud umbes 30 grammatikat, pole meil nüüdisajal veel olemas ei teaduslikku ega koolilist etümoloogiat, mis täiesti vas- tak ajanoõudeile.

(Lõpp.)

K. Mikhla.

Eesti *algu, lõiku, korju, magu-* (=magamis-) seletuseks.

1926. a. „E. Kirjanduses“ lk. 284—286 oli prof. A. Saare- ste ja lektor J. V. Veski vahel mõtetevahetus eesti *algul- alul* tüübi puhul, mis peale puhtpraktilise õigekeelsusliku arutluse katsub valgustada ka kõnesoleva sõnapaari aja- loolist tagapõhja. Nimelt seab prof. S. sõnakuju *algul* aluseks algsm. *alkūs gen. *alkūδen, pidades teda algselt omadusnimeliseks moodustiseks ja tuletusosalt identifit-

seerides temaga *õigus* gen. *õigu*, *lõikus* gen. *lõiku*. Iga-
tahes aitab säärase kontraktisiooni oletus järgsilbes sele-
tada küll genitiivide *algu*, *lõiku* ootamatu tugeva-astmelisuse.
Samale seisukohale on jõudnud ka A. O r a s EK II (1923)
Viru-Jaagupi *leikkuaeg* sõna puhul (tuletuslikuks võrdlu-
seks esitades *-us*-omadusnimelise [? Mg.] *nâbruinime*). Kuid
ligemad sugukeeled võimalikult sunnivad eelistama üht teist
kõnesoleva e. teonime-liigi seletusevõimalust, millele püüa-
vad järgnevad read tähelepanu juhtida.

Kõnealuste e. teonimede puhul tuleb arvesse võtta lmsm.
keelte nn. kontraheeritud verbide eriline teonimetüüp, mille
A h l q v i s t teoses „Suomen kielen rakennus“ lk. 25 § 42
konstateerib s o o m e s t i u u - l i s e n a nagu *aituu*, *arvuu*, *hakkuu*,
korjuu, *makuu*, *kehruu* j. m. (vrd. verbe *aidata*, *arvata*,
hakata, *korjata*, *maata*, *kehrätä* j. m.) - o o - l i s e n a (Etelä-
Pohjanmaa murdest) *leikkoo*, *hakkoo*, *korjoo* ning T v e r i
karjalast kujul *magavo* 'makuu', *leikkavo* 'leikkuu',
lizävö 'lizäys', *lebävö* 'lepuu'. Genetz Suomi II 14 175
fikseerib selle tüübi (*leikkavo* j. m.) üldkarjala varaks, kons-
tateerides selle kõrval põhja-karjalas koguni soomele lähe-
dased *šalpuu*, *hüppüü* (: *h.-vuosi* 'karkausvuosi'), ja esitab
selle vasteid Suomi II 17 138 aunusest (*kerävö* 'kokous',
kirovo = *kirovus*, *palkkavo* = *-vus*, *magavu-sia* 'magadis-
ase' j. m.), O j a n s u u Karjala-aun. äännehist. 32 peamiselt
kordab Genetz'it, rekonstrueerides *leikkavo*, *magavo*,
keravo < *leikkado, *makado, *kerädo. Sm. murrete seis-
kohalt on viimati seda tuletüstüüpi *leikk|ō* - *-ū* käsitelnud R a -
p o l a uurimuses „Äännehist. tutkimus Abraham Kollaniuksen
lainsuom. kielestä“ 151. *leikkū* < **leikkad|u*, *leikkō* - *leikkavo*
< **leikkad|o* on käsiteldava sm.-karj.-aun. tuletistüübi praegu
üldtunnustatud rekonstruktsioon tüvest **leikkad(a)*-, samuti
nagu *tappel(e)*-, *hak(e)*-, *jak(a)*-tüvedest on saadud sm.
tappel|u, *hak|u*, *jak|o*.

See kontraktaverbide teonimetuletiseliik puudub käe-
pärist olevate andmete järgi liivis, vadjas ja vepsas,
kuid põhja-eesti murdeis leidub tema rudi-
mente, ja nende hulka kuuluvad nimelt meid siinkohal

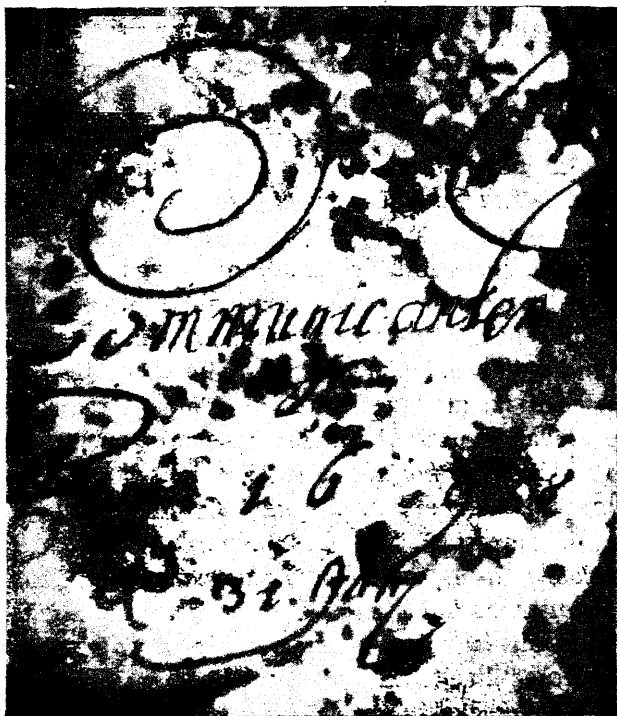
spetsiaalselt huvitavad e. *algu*, *lõiku*. Just *leikkado (-u?) järeletulijad on mitmelt poolt eP alalt silma puutunud, nii juba Ne u s'il Volkslieder 278 *leiko väljal* 'auf der Ernten Feld' edasi, AES-i murdekogudes näit. Järva-Madisest *asùs omà leikku-riñda*, Kuusalust (Viinistu) *rukki leikku aig*, NB ka ülemaltsiteeritud Viru-Jaagupi *leikku-*; üliõpilane-väike-maarjalane R. N u r k s e tunneb samuti *leikku-aega*. Levingu järgi otsustades on ilmne, et siin ei või olla tegu mingi sm. laenuga (nagu näit. võiks väita, kui sõna oleks tuntud ainult Kuusalus või mujal Eesti põhjarannikul), vaid genuiitse oma arendi rudimendiga. Paradigmaatset vaheldust nom. sg. *leikkus*: g. sg. *leikku* pole kuskilt noteeritud ega vist kunagi õnnestugi noteerida, sest ilmselt identse sm. *leikk|õ*, -*ü* nominatiivi põhjal võib suure tõenäosusega pidada e. *leikku* kaju ühtlasi ka sg. nominatiiviks. Vaevalt julgeks keegi väita, et esitatud liitsõnalised väljendid, milledesse e. *leikku* on kivilinenud, on tingimata esiosalt genitiivsed ega mitte kuidagi nominatiivsed.

Kahjuks pole käepärasteist andmeist enam teist asjase kombel kindlat laiaulatuslikku -(aδ)o- (?-[aδ]u-) tuletise näidet eesti k. alalt esile tuua. Alaldasa kohalikumaid näikse olevat Kuusalu *korjusse* (panema) 'tallele... hoiule' (on *jo*) *korjus* < *korjado- (-u-?), tuletis kontraktaverbist *korjata, vrd. ülemal sm. *korjuu*; G. Müller'i jutlustes (Verh. d. gelehrt. Estn. Ges. XV lk. 12) veel *magu*- (< **makaδ|o*, ?-u, vrd. ülemal sm. *makuu*, karj. *magavo*): *taema magko padiat omat nedt kouwat heinat ninck holket olnut*. Ja siis viimaks ka meie huvialune *algu*- (= *algu*-) annab teoreetiliselt välja kõik **alkaδ|o*- (?-u-) algkaju mõõdud, mis olekski ootusepärane e. *alata*: *algan* (= *algan* < *alkadan) kontraheeritud verbi o- (?u-)teonimi. Teatavasti küll üldisemalt lmsm. keelis esineb see verb lihta-tüvesena (sm. *alkaa*: *alan*, karj.-aun. *alga*-: aun. *allettih lüvvä händü* 'hakati peksma teda'). Aga ka kontraktatüvesena ulatub ta eestis kahtlemata tagasi aega, mil o- (u-)teonimi kontraheeritud verbidest oli seal veel produktiivne, vrd. soomeski *alata*: *alkaan*.

J. Mägiste.

Kelle käega on kirjutatud Uue Testamendi eestikeelse tõlke Stokholmis olev käsikiri?

Uurimuses „August Hermann Francke' mõjud meie maal“ täiendatud äratrükk „Usuteaduslisest Ajakirjast“, lk. 85 jj.) olen täiendavaid andmeid esildanud Uue Testamendi eestikeelse tõlke valmistamise loo kohta. Siin sean küsimuse üles,

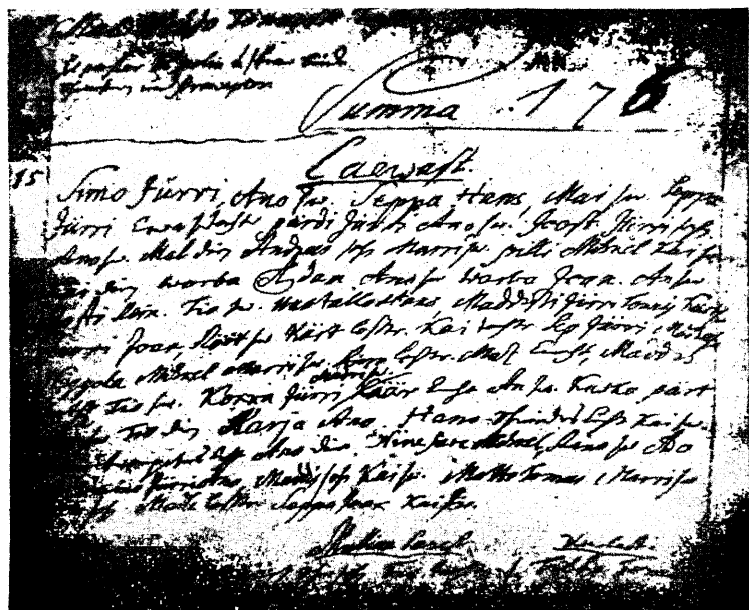

Pildistis 1. Berthold'i „Communicanten Büchlein“ esikülje osa pildistis. (Oma ülevõte.)

mis on iseenesest vaid puht-tehnilist laadi, mis teataval korral aga siiski ka mõnd teist küsimust võib aidata otsustada, nimelt küsimuse: kelle käega on kirjutatud Uue Testamendi eestikeelse tõlke Stokholmi kuninglikus raamatukogus olev käsikiri, mis kannab aasta-arvu 1705 ja Pärnu kirikukonsistoriumi märkust 23. märtsist 1708?

Mainitud käsikirja fotostaatiline ärakiri on tellitud ülikooli seks määratud summade arvel Akadeemilise Emakeele Seltsi poolt ja hoitakse praegu alal Tartu ülikooli raamatukogus. Kui me seda käsikirja vaatleme, näeme, et kiri on eriti selge, ilus, hoogus, hoogsate initsiaalidega; kiri on ilustatud piltidega.

Kui silmitseme Uue Testamendi tõlke kirjutajaid ja eriti ka tõlke lõpliku kuju valmistajaid (arvu poolest 8)

Pildistis 2. Berthold'i kirjutatud Laevast tulnud laualiste ülestähendis a. 1701, 15. septembril. (Oma ülesvõte.)

käekirja ja kunstivõimete suhtes, jäävad meie pilgud tahtmatult peatuma Pilistvere, siis Tallinnas paos viibiva õpetaja Johann v. Berthold'i peale. Ta oli 1684. a. kutsutud adjunktiks Pilistveresse ja ordineeritud 1. XI. 1685. Pilistvere koguduse õpetajaks sai ta 1689. Temal oli mehaanilistes kunstioskustes tunnustatud võimeid; ta oli osav kujur; säilinud teadete põhjal olla ta oma käega valmistanud Pilistvere rikkalikku nikerdistega varustatud kantsli.

Ühest tema kirjast 10. maist 1687 (v. „Kirchliche Nachrichten von der Andreas-Kirche auf Pillistfer und deren Prediger, mitgeteilt von Eduard Körber, Past. senior auf Wenden Anno 1839“, Pilistvere arhiivis) selgub, et viimasel konverentsil kindralsuperintendendi juures on otsustatud eesti piibli jaoks vaskuurendid lõigata lasta ja see töö on pandud Berthold'i peale, mispärast ta omale abilise on leidnud, keda ta nõus on õpetama hakata, et see teda mainitud töö juures saaks aidata. Berthold'i head käekirja on sagedasti kasutatud tähtsate tööde ümberkirjutamiseks. On teateid olemas, et Berthold ka Uue testamendi tõlke on oma käega ümber kirjutanud ning seda, nagu räägitakse, koguni viis korda ja et „kõige puhtam eksemplar pidi kuningale ette pandama ja trükki minema“ (v. V. Reiman, Eesti Piibli ümberpanemise lugu, II trükk, 1890, lk. 52).

Berthold kirjutas 29. VI. 1707 pagulasena Tallinnast Hallesse (v. „August Hermann Francke' mõjud meie maal“, lk. 24 jj.) Selle kirja originaali ei ole mul võrdluseks käepärast. Küll aga olen kirikuõp. Adamson'i lahkuse läbi saanud võrrelda J. v. Berthold'i kirjutatud Pilistvere koguduse „Communicanten Büchlein de Anno 1698 d. 31 Julij“ (selle raamatu lõpul on ka ristimised aastast 1702 märgitud (5 lehekülge), kuna „kirikuraamat“ on venelaste eest Tallinna saadetud, niisamuti on lõpul ka veel surnud (3 lk.) ning laulatatud sellest ajast märgitud, raamatu esimesel ja viimasel leheküljel on ka mõni eestikeelne kõnekäänd üles tähendatud). Esitan siin võrdluseks 2 pildistist sellest raamatust: 1. esilehekülje osa; 2. lehekülje osa, millel märgitud 1701. aasta (12. ja) 15. septembri kommunikandid Laevast. Uue Testamendi tõlke käsikirjast võtsin võrdluseks 248. lehekülje II veeru, millel algab „apostli Pauluße Ebimenne Ramat Korintilistele läkkitud“.

Oma võrdlusmeetodi abil tulin otsusele, et need mõlemad käsikirjalised esemed (ühelt poolt „Communicanten Büchlein“ ja teiselt poolt Uue Testamendi eestikeelse tõlke Stockholmis olev käsikiri) on ühe ja sellesama isiku käega kirjutatud.

Kuid võrdlesin eelmistega veel üht dokumenti: Tallinna konsistooriumi arhiivis on veel alal vanu Uue Testamendi (ja piibli) tõlke käsikirju. Teiste hulgas on siin: „Evangelium S. Marci zu Pillistfer in Febr. & März bey der Conference revidiret“. Markuse evangeeliumi I poolele järgneb selles vihus: „I. N. SS. T. Evangelium S. Lucae. Pillistfer 4 Febr. . .“ Selle pealkirja all on pliiatsijoonis: Luukas kirjutab laua juures, mille kül-gäärel lamab härg (Luukase sümbol). Mar-

kuse evangeeliumi II osa on uues vihus ja on teise isiku käega kirjutatud.

Ei ole kahtlust, et siin mainitud konverents on Pilstvere konverents aastal 1687.

25. Lomalistele kirjutatud Korintust Wöbe läbi, se oli Nengrea Kogodusse Teemaks orri.

Augusti
Paulus de Bimenne Kä-
mat Korintlastele kirjutatud.

1. Pärak.

Paulus tannab Jummalat Korintlaste pärast, mainitset neid ühe Oprieturda järe ja da ning Eistaliooko Jorruide eest ennast hoida.

Paulus Jesusse Kristusse kutjutud Augustel Jum-
mala Käht mis de läbi, ning se Wönd Postkast.

2. Jummalat Kogodussete, kumb on Korintus, ühe
le kutjutud Eistaliooko nende Keigidega, kummad me
Järandat Jesusse Kristusse appi hülidwad, keuse nende
ning neie Päijas, i. Seide 7. 2. Tim. 2. 22. 1. Kor. 6.

3. Arm algu keiega, ning na eho Jummalast meie
Järest, ning Järandast Jesussest Kristussest.

Epistel Kabbaxia lestriimnel Pilla Päival pärast Kolmaine
Jummalat Pütta.

4. Minna tannan omma Jummalat ixra löse
pärast Jummalat Armid eest, Lutaab seie on annetud
Kristussest Jesussest.

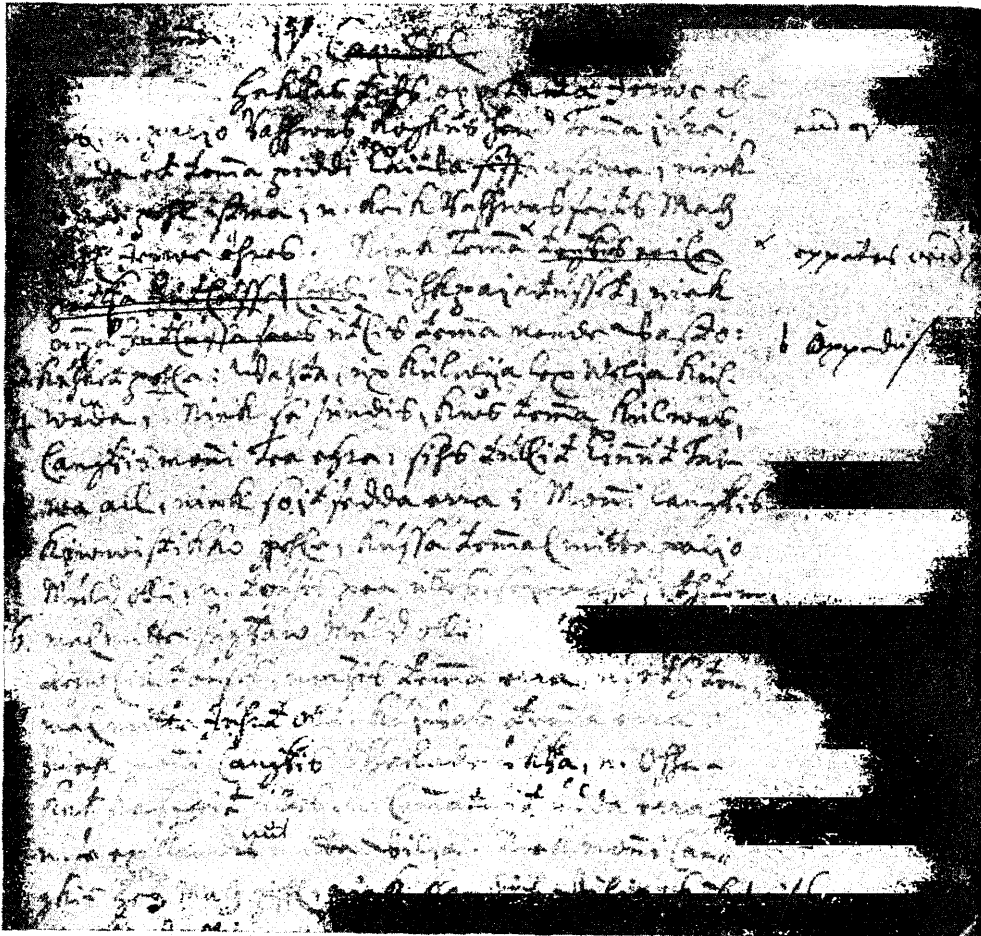
5. Et keie Lemmaläbi Keigis Äsjes ollete rixkans
Sanud Keiges Oprietusdes ning Keiges Sündmisdes.

6. Nenda kui Kristusse Turmistus löie Jees on hin-
nitud.

Pildistis 3. Uue Testamendi eestikeelse tõlke Stokholmis oleva käsikirja 248. lehekülje II veeru pildistis. (Originaali ärakirja järele.)

Esitan Markuse evangeeliumi I osa käsikirjast proovina järgneval leheküljel.

Jõudsin arvamisele, et ka see käsikiri võiks sama isiku kirjutatud olla (parandused äärel on vist ühe teise isiku käega tehtud). Et nende tulemuste kohta asjatundlikku otsust saada, palusin grafoloogia eriteadlast hr. F. Wittlich'i anda oma otsus neis küsimustes. Tema ot-

Pildistis 4. Pillstvere konverentsi Markuse evangeeliumi IV peatüki alguse pildistis. (Käsikirja järele.)

sus oli ekspertiisi alusel, et esimesed käsikirjalised esemed (s. o. „Communicanten Büchlein“ ja Uue Testamendi eesti-

keelse tõlke Stokholmis olev käsikiri) „on kahtlemata kirjutatud ühe isiku käega“. Mis puutub viimasesse käsikirjasse (Markuse evangeeliumi I osa), siis arvab hr. Wittlich, silmas pidades, et see kirjutis on umbes 15—18 a. varemini kirjutatud kui eelmised, et ka see käsikirjaline ese „on kirjutatud just sellesama isiku poolt“.

Kui niiviisi Uue Testamendi tõlke kõnesoleva käsikirja tehniliseks kirjutajaks osutub Johann v. Berthold, on selge, et see käsikiri aastast 1705 ei ole mitte Liivimaal valmistatud, vaid Tallinnas, kus paos viibis Berthold aastast 1703 kuni surmani katku läbi a. 1710. See käsikiri ei võis seega olla Johann Hornung'i oma, nagu Reiman seda väitis (m. t. lk. 51), vaid on kirja pandud nende meeste töötulemusena, kes Tallinnas revideerisid „die von dem sel. Gen. Superintend. Fischer beforderte *versionem Esthonicam in manuscripto*“.

Teatavat raskust sünnitab asjaolu, et käsikirjal seisab aasta-arv 1705, kuna H. Gutschlaff räägib ajast: „etwa 1706 im Herbst“ (v. „August Hermann Francke' mõjud meie maal“, lk. 20). Piibli eessõnas (a. 1739) fikseeritakse tõlke revideerimise aja algust järgmiselt: „viis aastat enne viimast katku“, s. o. 1705. Kuna ühelt poolt H. Gutschlaff juba 1707. a. kevadel oli revideeritud tõlke trüki asjus sõitmas Saksamaale kuninga juurde ja teiselt poolt ta ise a. 1716 räägib aastast „etwa 1706“, võime järeldada, et revideerimistöö algas 1705 ja käsikirjale kirjutati a. 1705, kuna puhtalt ümberkirjutuse töö järgnes järk-järgult revideerimistööle.

Kas tähendusega „die von dem sel. Gen. Superintend. Fischer beforderte *versio Esthonica in manuscripto*“ aga on mõeldud Pilistvere konverentsi või Hornung'i oma tõlge, ei selgunud meile tol korral lõplikult veel mitte täiesti (m. t. lk. 85). Ligemal ajal avaldamiseks kavatsatud täiendustes „August Hermann Francke' mõjudele meie maal“ loodan ehk jõuda selle küsimuse lahendusele.

O. Siid.

Märkmeid kirjutiste kohta Eesti Kirjanduses a. 1928.

„Eesti Kirjanduse“ toimetus on lahkelt avaldanud minu „Lisandusi, täiendusi ja õiendusi“ kirjutiste kohta ajakirja eelmistes aastakäikudes. Selle tõttu usaldan siin veelgi esitada mõne märkme ka käesoleva aastakäigu juurde, arvates, et need on tarvilikud asjade ligemaks selgitamiseks.

A. Palm'i kirjandusliku arvustuse kohta Eesti Kirjanduses
nr. 4, lk. 230—239.

Mainitud kirjutises on August Palm esitanud kiidu- ja tänuväärilise hoolsusega hulga tarvilisi õiendusi „faktilisile eksimusele“, mis esinevad paaris C. R. Jakobsoni elulugu käsitlevas raamatus. Loodetavasti on ta nõnda kõrvaldanud rea vööriritisi asju, mis kipusid saama maksvaks Jakobsoni elu ja tegevuse kohta. See on kõigiti asjakohane tegu.

Aga errare humanum est: teiste tehtud vigade õiendamisel on sattunud Palmil endal ta kirjutisse mõned vääratused, mis nõuavad omakorda õiendamist tõsiolude jalaleseadmiseks. Palm ütleb 236. leheküljel (Vesterise raamatu teadet õiendades): „ütlus, nagu oleks Jakobson peale Hurda tüli jäänud üks, hüljatud õpetatud meestest, ei ole õige.“ Nõnda küll! Aga samuti pole õige tema ütlus, et „lahkus ju ainult üks — Hurt. Kreutzwald, Veske, Kunder j. p. t. jäid endiselt“. Asjalugu oli ikkagi väga palju teisiti. Hurdaga ühes lahkusid seltsist — peale kahe abiesimehe — kõik muud senised juhatuseliikmed, kümme isikut. Aupresident Kreutzwald lahkus hiljemini. Ja otse see annab sündmusele õige raske kaalu. Peale juhatusel lahkusid sel puhul seltsist otsekohe mitukümmend liiget, pärastpoole veel teisi, kokku vahest 100 isikut. Liikmete üldkogu kohta — ligi viissada — polnud see arv veel mõõduandev, aga ta omandab üsna teise tähtsuse, tähele pannes seda, et lahkujate seas oli ikkagi seltsi seniste tegevamate ja tugevamate liikmete enamik, mida tunnistab muu seas see, et seltsi esimeste 10 aasta jooksul ilmunud „toimetustest“ oli suurem osa lahkujate kirjutatud.

Samasugune laad on A. Palmi järgneval väitel, milles lausutakse, et olevat „suur eksimus“ Vesterise ütlus seltsiliikmete juurdetuleku kohta „seltsi ülevõtmise järgi Jakobsoni poolehoidjate poolt“. Esitatud kujul on ta vormiliselt muidugi eksimus, aga mõtteliselt on veel suurem eksimus, sellest nähtusest, et „aasta lõpuni tuli uusi liikmeid üle 400, nii et selts liikmete arvult pea kahekordseks paisus“, välja seletada seltsi suurt edu ning tõusu „ülevõtmise“ järgi. Numbreid ei tohi iga kord ainult lugeda, vaid peab ka kaaluma. Kõnesoleva „ülevõtmise“ tõttu liikmete suureviisiline juurdevool polnud kahjuks mitte täielt tõsioluline nähtus, vaid õige tunduvalt ajutine meelevalduse-tuhin. Sinna maani olid liikmeks olijad end pidanud selleks ikka tõsiselt: tasusid enda liikmemaksud jne. Kuid murrangu järgi ligitulnud uued liikmed olid seda suures enamuses ainult nimeliselt: piirdusid sellega, et korraks end laksid liikmete nimestikku panna, aga ei tasunud kõrdagi liikmemaksu ega võtnud seltsi tegevusest muidu osa. Nõnda võttis seltsis maad ebanähtus, liikmekohustest hoolimatus, mis sai talle saatuslikuks. Seltsi „Aastaraamat“ 1881 loendab liikmete nimestikus küll 857 ja 1882. a. 1118 nime, kuid juba a. 1883 märgati suurearvulist liikmetekogu olevat pettepildiks ning loendati „Aastaraamatus“ ainult sel aastal ligitulnud uued liikmed (arvult 80) märkusega, et „üldine liikmete arv on 1220“ — see on need, kes kord nimestikku pandud. Ja ka järgnevad „Aastaraamatud“ märgivad ikka ainult uusi liikmeid. Liikmete kogunimestikku ei ilmunudki hiljemini, — tõendus, et nende arvu enam õieti ei teatudki. Ja seltsi lõpetamise puhul

nähti, et maksjate liikmete arv oli koguni väike. Nõnda siis pole sugugi salata, et kõnesolev „seltsi ülevõtmine“ andis ta elule koguni tunduva hoobi.

Mõistagi ei kuulu kogu selle nähtuse üldhinnang mitte siia, ja väga palju mõjus asjakäigusse muidugi ka see, et Jakobson sai olla esimeheks ainult mõned kuud. Ta varane surm oli üli-rängaks kaotuseks muu seas ka Eesti Kirjameeste Seltsile. Kahtlemata oleks seltsi elu ja olu kujunenud Jakobsoni juhtimisel täitsa teist moodi, kui seda suutsid arendada ta jõuetud järelkäijad.

Tarvidus Jakob Hurda täieliku eluloo järgi.

Samas kirjutises, millest oli juttu eespool, juhib A. Palm fähelepanu asjaloole, et senised „Jakobsoni kohta ilmunud ülevaadet ei rahulda tõsise biograafia tarvet, ja tuleb ikka seista Jakobsoni põhjaliku enam-vähem tühjendava ja teaduslikult läbitöötatud eluloo vajaduse ees“. Sest peale muu „ei ole Jakobsoni suhe Hurdaga praegu veel küllaldaselt valgustatud, selles on eriarvamisi; materjale igatahes on olemas“.

See kõik on väga õige. Aga samuti õige on, et veel suurem tarvidus on meil olemas Jakobsoni suure „paarimehe“ — ta tähtsama kaasvõitleja ja osalt võistleja dr. Jakob Hurda eluloo ja tegevuse täielise kirjelduse järele. Ei ole siin kaugeltki kohane nende kahe tähtsama eesti tegelase avaldatud mõju ja väärtust võrdlema ja hindama hakata. Aga tõsiasi on igatahes, et neil mõlemil on Eesti elu arengus üli-tähtis koht ning et ühe tegevuse täielikuks mõistmiseks on vaja täielt tunda ka teise oma; muidu võib mõnigi asi jääda ühekülgses ja sattuda võõriti valgusesse. Igatahes kestis Hurda tegevus kauemat aega kui Jakobsonil, ning ta mõjuavaldus on mitmeti teisugune, samuti ta töö tulemused.

Nõnda siis: kui on meil vaja Jakobsoni kohta „tühjendavat teost“, siis samuti ka Hurda kohta. Veel enamgi. Sest teatavasti on Jakobsoni kohta ilmunud senini juba (Eiseni väike toode ligi arvatud) viis eriraamatut ning lugemata arv mõnesuguseid kirjutisi ajakirjanduses ja mujal. Hurda kohta aga pole olemas ainustki raamatut ja ka muidu on temast kirjutatud hoopis vähem. Sel põhjusel oleks küll tungivalt tarvilik täielik Hurda elu ja töö kirjeldus, „põhjalikum uurimus, mis valgustaks ühtlasi kogu ärkamisaega“, ja see oleks tarviliseks kaas-ülesandeks Jakobsoni tegevuse kujutamisele. Sest säärase teose puudumisel kipuvad nüüdki juba maad võtma mõnesugused eksiarvamused Hurda tegevuse kohta, mis esinevad isegi ajakirjanduses. Hiljuti öeldi teate puhul, mille järele 600 Hurda kirja on antud Eesti Rahva Muuseumile, et nende hulgas leiduvat muu seas ka Hurda ja Kõleri kirjavahetus „Aleksandri kooli kassast võetud laenu tasumise kohta“. Teatavasti aga ei saadud seda laenu teostadagi. — Ka väga mitmed muud Eesti üldasjusse puutuvad sündmused, milles Hurt osaline olnud, vajavad tungivalt asjalikku ning põhjalikku tutvustamist üldsusele.

Selle töö käsilevõtmiseks on praegu ka viimane aeg. Sest mis Palm ütleb Jakobsoni kohta, maksab ka Hurda asjus: „Kahtlemata on palju dokumentaalseid materjale laiali, iseäranis perekonna, sugulaste ja sõprade käes“. Need lähevad aja jooksul muidugi kaotsi, mida ei tohiks sündida lasta. „Aga juba praegusedki arhiivid sisaldavad rohkesti uusi, senini kasutamata and-

meid.“ Senist materjali rohkendab tunduvalt Maks Hurdalt muuseumile annetatud tema isa rohke kirjavahetus. Vististi on neil kirjadel suur kultuurilooline väärtus. Nad sisaldavad muidugi Hurda aegsete rahvuspoliitiliste probleemide käsitlemist, milles Hurt seisib mitmeti otse keskkohal. Nendest välja ammutatud teadmisi on vaja teha tuttavaks üldsusele.

Palm soovitab „välja anda põhjalikum uurimus Jakobsonist“ tema surmast 50 aasta möödumise puhul a. 1932. Ligikaudu samal ajal (13. jaan. 1932) saab täis 25 aastat Jakob Hurda surmast. Oleks küll kõigiti soovitav, kui seks puhuks ilmuks ka teise suure eesti mehe vääriliseks austamiseks ja mälestamiseks temast „põhjalikum uurimus“. Et asjalugu nõnda, tuleks selle suure töö käsilevõtmiseks tötata.

Kohaseid tegelasi selleks vist leiduks. Vahest asuks etteotsa praost A. Mohrfeldt, kellel kui J. Hurda ligisugulasel (ta vanema tütre abikaasa) ning kaua-aegsel koostöötajal on selleks kasutada — eriti Hurda isikliku elu kohta — andmeid, mida pole kellelgi teisel. Ta võiks siis mõndagi küsimust valgustada sellest küljest, kuhu ei küüni eemalseisjate silm. Kuna A. Mohrfeldt mineval aastal lahkus kirikuõpetaja-tegevusest, võiks tal vististi ka aega jätkuda kõnesoleva suure töö jaoks. Kaastöötajaid ilmuks arvatavasti paljugi.

Oligi kord kuulda, et A. Mohrfeldt tahtvat mainitud töö juurde asuda. Usaldan arvata, et seda näeksid suure hea meelega ja rõõmuga õige paljud. Kõnesoleva ülesande teostamisega omandaks ta endale tunduva teene eesti uema kultuuriloo valgustamisel ja annetaks eesti kirjandusele toeka teose. Ootame seda.

Täiendavaid märkmeid E. Paas'i kirjutisele Setumaa sega- abeludest. (E. Kirjandus nr. 6 lk. 294—306.)

1. Setude põlgusemaitseline nimetus „pooleusulised“ on pärit esireas küll naabrite venelaste kõrgist vaatest nende peale. On täitsa õige, et setukesed ristiusulisteks saades „jätkasid endi esisade usukombeid ja talitusi“ ja on seda teinud tänini (muu seas Meeksi Jaanikivi juures ohverdamist, Satseri ristikivi kandmist, „Päevakäände mäel“ austust avaldamas käimist jne.). Aga samasugused ürgaegsed vaated usu kohta maksavad üldiselt ka venelaste juures, sest ametlik kirik pole nende kaotamiseks ja kõrgemate vaadetega asendamiseks senini kuigi palju teinud. Aga omamoodi usklikkuses on setud igapidi täied. Oluliseks põhjuseks mainitud nimetuseks oli venelaste arvates ometi see nähtus, et setud — vene keele oskamise puudusel — ei saanud nende moel kirikus vene keeles palvetada.

2. Et „setud on võrukate idaharu“, pole mitte ainult dr. Hurda arvamine (mis oma kohast ikkagi on paljukaaluv), vaid seda tõendab kogu asjaolu. Niipalju kui seda andmed lubavad oletada, on nüüdsete setukeste esivanemate erinemine enda hõimust — vana Eesti ugalastest — sündinud, kui just mitte Truvori aegadel, siis ometi viimase aastatuhande pöörangul — vene vürsti Vladimiri valitsuse ajal, mil vene rahvas tehti ristiusuliseks ja Pihkvasse rajati eripiiskopkond, mis haaras isuga enda sülle ka niipalju ligemaid, ugalasi, kui Vene riiklik võim küündis neid võtma — väga tõenäoliselt otse Piusa ja Mäda-

jõest saadik, kuhu siis jäigi püsivaks vahejoon ida- ja lääne-kultuuripiirkonna vahel meie maal. Ugalaste idaosa sattus Vene riikliku ja kirikliku valitsuse ning mõju alla ja see asjaolu oli 13. sajandi alul, mil muu Eesti võeti Saksa võimu alla, juba nii kindlaks kujunenud, et seda ei suutnud „sakslaste tung idasse“ kõigest pingutusest hoolimata enam muuta. Aga ligi tuhat aastat kestnud eraldumusest hoolimata on setukesed alal hoidnud endi põlise ugalaste oleku — nii keeles, kommetes kui ka vaadetes, nõnda et nad nüüdki väga sarnanevad enda ligihõimlastega teispool Piusa jõge — nüüdsete võrulastega (see nimetus on teatavasti alles uuema aja saadus). Selle vaatega on üsna kooskõlas

3. J. Truusmanni oma, kes loeb setukesi „maa ürgelanikkudeks, viimaseks Soome rahvasugu idaharuks, mis kunagi kogu Peipsitaguse maa oma alla võtnud“. Vähemalt oli lugu nõnda eesti rahvasoo Läänemere maadele asumisest saadik, kusjuures „ürgelanikkude“ küsimus jääb lahtiseks.

4. Et setukesed tuhande aasta jooksul on suutnud alal hoida endi rahvusliku isolemise, keele ja kombed, selleks pole mitte ainult üheks, vaid üsna peateguriks otse nende kõrge austus ning lugupidamine oma isaisadelt saadud pärandusest, mille küljes nad „kinni on ihu ja hingega“. Nad on tundnud end ikka ja alati oma naabrite venelastega vähemalt üheväärilistena, enda arvates aga enamaväärtuselistena, kuna mõlemate kultuuriline tasapind oli ühtemoodi madal. Setukestel oli aga olemas nende ühissooe aegadelt päritud suureväärtuseline rahvaluule-vara ning ka õieti kena rahvarõivastus, millest peeti nii suurt lugu, et ristiusulisteks saades oletati seda „pühalt Maarjalt saadud rõivaks“. Selles asjas olid nad igatahes üle vene lihtrahvast, kelle seas nad elasid, ja nõnda oli arusaadav, et neil puudus igasugune kalduvus venestumiseks. Sest koguni harv vene ülemkiht nende juures: preestrid, ametnikud ja mõned mõisnikud, olid rahvast kõrge vaheseinaga eraldunud ega võinud nõnda venestumiseks mõjuda.

5. Kahtlemata oli venestumise mõju eemalhoiu kaasteguriks küll ka vene nii ilmliku kui vaimuliku ülemuse kõrgus, ükskõiksus ja hoolimatus rahva kultuurilise tasapinna tõstmiseks. Ei tahetud sellega mingit tegu teha, vaid lasti setu rahval rahulikult ning vagusi elutseda niisugusena, kui ta oli; lepiti sellega, et tasuti ära maksud ning täideti välimiselt kirikukombeid, kuigi usumõisted olid üsna segased ning madalad (näiteks peeti ja nimetati kirikute ja ka kodude pühakujusid lihtsalt „jumalateks“ ning arvati neid eluolevusteks).

Seesugune vaade pani rahva elu kultuuriliselt küll üsna kinni, aga rahvuslikust seisukohast oli see setukestele äärmise tähtsusega: nad võisid selle tõttu püsida enda algoludes meie päevini.

6. Eelkuuldud põhjustel on kõigiti arusaadav, miks venelaste ja setukeste vahel sega-abielusid nii harva ette tuli, et see on otse imestatav, kuna rahvaste segielamisel paariminekuud on harilikult kaunis sagedad, ja kus neid oli, ei mõjunud nad eriti venestamiseks. Setud olid uhked selle peale, et nad abiellumisel „üks ühe rahva mant“ võtavad. Setu neiu minek vene mehele tundus mitte ainult omas hõimkonnas, vaid kogu ümbruskonnas kahetsetava

nähtusena, mille eest piüiti hoiduda. Tuli seda ette, öeldi põlas-tavalt: „Timä läts är' vinnes.“

7. Kõik see, mis siin öeldud, oli maksev veel hiljutise ajani. Käesoleval murranguajal endale ka Setumaa teed murdev üldine kultuuriline tõus oleks küll toonud — kui see oleks sündinud venekeelsena, nagu mõnekümne aasta eest juba hoogsalt käima pandi — setu rahva iseolemisele hävingu, kui mitte veel „enne ukse lukutamist“ poleks tulnud kogu aja-loos päästev kääne: setukeste ühinemine muu Ees-tiga, mis nende edaspidiseks arenemiseks ei jäta mingit kahtlust. Nad saavad uuesti muu Eestiga üheks, nagu olid tuhande aasta eest.

Jannseni majaseinale maalitud tõrvakana asi

(ööl vastu 7. dets. 1878),

millest kirjutasin enda „Lisandustes ja täiendustes“ 1927. a. Eesti Kirjanduses nr. 8, lk. 479—480, on saanud soovitava tõendi ja täiendi E. Kirj. 1928. a. nr. 5 kaasas olevas „Koidula kirjade“ 297. lk. leiduvates Koidula väljendustes ja ääremärkusena aval-datud väljavõttes „Eesti Postimehest“. Sealt selgub, et esimeses kohmetuses oli Jannseni perekonnas tõepoolest selle „nurjatu teo“ kohta tunne, selles olevat teotsenud „mõrtsuka käsi“; selle tõttu hüüab ka Koidula, tundes külmavärinaid: „Hirmus, alatu, jäle!“ Samuti on mõistetav, et teo taga arvati seisvat Jannseni ilmavaate-ja mõttevastaseid; ka Koidula nägi selles „jakobsonismi mürgis-tatud õisi“. Kuid ühtlasi taipas ta terane aju ka kohe, et „nagu oleks kogu see asi korda saadetud demonstratsiooniks“. Küllap märgati sedasama hiljemini küpsemal kaalumisel ka Jannseni kodus ega teostatud esialgset kavatsust „tõrvakana pilti kaugematele luge-jatele edaspidi ka teisel viisil silme ette panna“. Jakobson tõst's selle kohta varmalt protesti; tema arust oli kogu asi lihtsal-ulakuseavaldus.

H. Prants.

Kirjanduslik ülevaade.

Selma Lagerlöf: Kindrali sõrmus. „Postimehe“ kirjastus Tar-tus 1927. 125 lk. 150 mk.

Vaatluse huvipunktis asub seekord Põhjamaade suure jutus-taja, Nobeli auhinnaga kroonitud esimese naiskirjaniku, Rootsi Akadeemia esimese naisliikme, viljaka ja rohkesti loetud ning tõl-gitud romaanide autori üks uuemaid teoseid „Lövensköldska rin-gen“, ilmunud 1925.

Skitseerin esmalt faabula peajooned, mis pakuksid toetus-punkte järgnevaile, seekord peamiselt formaalse analüüsi-ga piirdu-vaile tähelepanekuile.

Selle mütoloogilise tagapõhjaga kodukäija-romaanide sündmustik leiab aset kuulsa „Rootsi Raudpea“ Kaarel XII õnnetult lõppenud sõdadele järgnenud aastakümneil, 1741.—1779. aastate vahemaal. Kõigis maad tabanud viletsusis süüdlaseks tuntud, siiski kogu rootsi rahva, eriti ta kaassõdurite poolt jumaldatud ja hiljemini otse

müütiliseks isikuks kujuteldud kuningal oli ta vahvate sõjameeste seas eriti ustav ja andunud kindral Lövensköld, kes isikliku tublidusega oli tõusnud lihtsoldatist juhiks ja kellele kuningas oli tänu-täheks kinkinud suure kuldse pitsatsõrmuse. Surras soovis kindral, et sõrmus hauda kaasa pandaks, — see oleks äratunde märgiks, millega ta teises ilmas oma armastatud kuninga lähedale võiks astuda. Soov täideti, kuigi vaeseksjäänud maal säärase varanduse mahamatmine paljudelegi paistis mõistmatu. Juba eluajal oli nii kindralist kui ta sõrmusest tekkinud rahvasuus lugusid, mis ajaga omandasid üha maagilisema värvingu; aga peale surma muutusid nii kindral kui ta sõrmus otse müütuks suurteks. Paljudel on himu sõrmust röövida, ometi pole kellelgi julgust. Viimati pääseb sündmustik sellega veerema, et üks Olsby talupoeg kindrali perekondliku hauakoopa lahtiolekut kasutades ühel ööl naise abiga varastab sõrmuse kindrali kirstust. Kindral algab kohe kohutavat kättemaksu. Veel enne kui vargad koju jõuavad, põleb maha nende talu, neid tabavad kõikjal õnnetused, naine uputab enese ja 7 aasta pärast võtab Kange Bengt ka mehe elu. Surmavoodil avaldab ta saladuse praostile ja annab sõrmuse selle kätte. Talumehe poeg näeb seda, röövib praostilt sõrmuse, kuid juba järgmisel päeval ehmub surnuks. Praost on alarmeerinud kindrali sugulased ja ametivõimud, kuid sõrmust poisi juurest ei leita. Kolme talumeest kahtlustatakse kuritöös ja röövimises; kindrali poja nõudmisel puuakse nad üles, kuigi pole tõendeid. Alles 30 a. hiljemini leiab Marit, ühe süütuhtukatud mehe eluajaks leinaliseks jäänud mõrvoja, kadunud sõrmuse oma riidekirstust. Haududes kättemaksu purustatud eluõnne eest leiab ta võimaluse saata sõrmus salaja Hedebyssse, Lövensköldide mõisa, kus algab aastaid kestev kindrali kodukäik, kes sõrmust mitte saades ähvardab võtta pojapoja Adriani elu. Viimses hädas ollakse teadlikud, et päästa võiks ainult targa kuulusega. Marit, kuid selle abi oleks asjata loota. Aga kui neitsi Spaak, Hedeby noor majapidaja, Adrianisse armunud, tuleb Mariti palvele ja kui Marit näeb ta olekut, siis elustuvad ta enese 30 a. eest olnud tunded ja neitsi pärast korraldab ta nii, et sõrmus leitakse ja hauda tagasi toimetatakse. Adrian jääb ellu, kuid neitsi Spaak saab ainult viisaka tänu päästetult ja — selle mõrsjalt.

Nagu sündmustikuvihjeist selgub, on jutustuse peafaabulaks sõrmusega otseselt ühendatud motiivid. Peale selle leidub siin kaks kõrvalfaabulat: esimene hargneb tegevuse kestel peafaabulast — Mariti ja Pauli traagiliselt lõppenud armusuhe —, et sellega hiljemini jälle liituda; teine, nagu kompositsiooniliseks tasakaaluks, kontrastiks sellele, areneb teose lõpposas neuu Spaagi ja parun Adriani suhtumisena, mis lõpeb naisosalisele samuti rabaya pettumusega. Kõrvalfaabulaid on ainult vihjamisi arendatud; nad liituvad peafaabulaga, moodustades kaks tähtsat motiivide kompleksi viimase arengus.

Kogu faabula arendamises võib eraldada peale esimese peatükiga piirduva ekspositsiooni kolmeosalist dispositsiooni, milles iga osa haarab teravalt markeeritud ajavahemiku. Esimene järk käsitleb sõrmuse vargust ja tagasihaaravalt jutustatult selle seitsmeaastast varjamist. Pöörde toob Ingilberdi sõrmuseröövimine praostilt. Siit peale muutub intriig üha keerukamaks. Ilmub hulk uusi tegelasi. Poisi surm tekitab veelgi komplikseerituma situatsiooni. Ku-

juneb intriig kahe partei vahel: ühel pool kolm kahtlustatud meest + Marit, teisel pool oma esivanema huve kaitsev major Lövensköld. Seadust ja korda esindavad kohtunikud ja maaiülem. Rahvas = avalik arvamine on alul süüdistatavate vastu, kuid veendub hiljemini nende süütuses. Meeste hukkamine süvendab pinevuse traagilise, lepitamata vastuoluni Mariti ja Lövensköldide vahel. Sõrmus osutub leidmatuks ja tekkinud pinevus jääb püsima 30 aastaks. Siis pakub ootamatu sõrmuseleid alguse uueks arenguks. Potentseerunud energia muutub uuesti kineetiliseks. Intriig hakkab lähenema hariastmele. Sõrmus toimetatakse mõisa; algab põnevuseshoidev kodukäimine. Vähehaaval valmistatakse ette lahendus: neitsi Spaak armub Adrianisse, Adrian osutab positiivset huvi kodukäija kohta, Spaaki lastakse kohata Maritit ja valgustatakse ka muidu selle iseäralise naise võimeid ja personaalsust. Siis haripunkt: Adriani õine rännak vaimu jälil ja sellele järgnev surminestus. Alternatiiv: kas sõrmus või elu! Lahendus seisab nüüd mõlema naise käes, kelle huvid on risti vastakad: üks võiks päästa, aga ei taha, vaid lõbutseb kättemaksuteadvusest oma armsama surma eest; teisel pole võimu päästa, aga ta on armastaja naine, kelle noor õnn kustuks elusädeme kustumisega. Inimesena meeldiv ja tubli neiu Spaak, on asetatud kahe partei vahendajaks. Marit on raske küsimuse ees. Ta kättemaks ei tabaks mitte ainult Lövensköldi, vaid, nagu ta enese kogemusest teab, hoopis sügavamalt teist omasugust, kelle vastu tal pole vähimatki. Ja Marit loobub kättemaksust, kuid rõhutab, et teeb seda neitsi pärast. Seega on võimaldatud rahustav lõpplahendus peafaabulale, kuid kõrvalfaabulad päädivad terava dissonantse akordiga, mõlemad naistegelased saavad kibedasti petta, kummagi enesesalgamise viljast oli võitu ainult Lövensköldidele.

Pole kerge avastada jutustuse pea-ideed. Pea-intriig areneb sõrmuse varastamise ja jälleleidmise ümber. Juba pealkiri sisaldab selge temaatilise vihje. Ja esileheküljel antakse kätte nagu juhtmotiiv: kaheldakse, kas keegi julgemaistki oleks julgenud kanda surnud kindrali sõrmust. Lisaks: jutt on ajalooline, põhjeneb muistenditel, on alla kriipsutatud ka olustikulist külge. Võiks vahest väita: on tahetud kujutada rootsi rahva, ka ülemuse, sügavat ebausklikkust 18. sajandil. Ristiusu õpetus jumala karistusest ei leia isegi sellel sajandil õieti mingit lugupidamist, usk vaimudesse on äärmiselt kõvasti juurdunud, neil on sõna inimese saatuse kohta. Surnute hinged maksavad iseendi eest kätte ja võimsate isikute hinged tasuvad sama metsikult kui eluski. Mitte asjata ei lasta teisel surnud sõjakangelasel öelda: „Mine Gathenhielm nii elus kui surmas oma vaenlased ära võidab.“ Peale selle on siin rida kõrvalteemasid. Nii näib tahetavat rõhutada, et naisele on inimlikkus lähedasem kui kättemaks, et perekondliku eluõnne kaotus on naisele kõige põrutavam ja unustatum, mida teisele omataolisele ei suudeta põhjustada. Lõpplahenduses näib alla kriipsutatavat ennastsalgava naisearmastuse pettumust. Samuti on osutatud kõrgema ja alama kihi erinevaile eetilistele mõistetele.

Kogu huvi koondub faabula arendamise ümber. Sündmuste osav solmimine võimaldab pideva arengu, kuigi motiivide, situatsioonide sidumine põhjeneb sageli täielikult juhtumil. Nii näit. ei

leia veenvat põhjendamist: a) miks jäeti haud lahti ja valveta; b) miks pidi just talumees Bård sõrmuse võtma ja mitte mõni teine ja miks pidi ta seda hävitavate tagajärgedega eset enese käes pidama, kuna ometi tuhat võimalust oleks olnud temast lahti saada; c) niisama vähe on põhjendatud Ingilberdi ettekatsetatud röövimine; d) praost satub nagu kogemata Hedebysse, vārāv avaneb iseendast, kõik sündmused ja lood klapivad toredasti, suures laanes satuvad samal tunnil mitu meestesalka kokku, nagu kutsutud, isegi Marit ütleb hiljemini enese seal olnud olevat; e) Ingilberdi mütsi imelik teekond Mariti riidekirstu ja sellest leitud sõrmuse mõisatoimetamine (Marit leiab sõrmuse, mõlgutab tasumist; otsekohe ongi Lövensköldi poisike seal, müts rebitud, paras juhused sõrmus sisse õmmelda) j. m. Peale puuduliku põhjenduse on kahtlane veel see, et asjade ja sündmuste vahel on sageli ainult üks peenike ühenduseniit, mitte kogu olude sundiv kompleks, ja ometi on see juhuslik side määrav. Realistliku motiveerimise seisukohalt on teose sündmustik liiga kunstlikult kombineeritud.

Muidugi, see jutustus ei pretendeerigi täielikule realistlikule põhjendamisele. See on põhitoonilt muistend, muinasjutt ja on osalt teadlikult püstitud muistendi primitiivse loogika piirides. Siin sõlmivad ja juhvivad sündmused suurelt osalt üleloomulikud jõud ja peidetud põhjused, mille funktsioone ega integraale on võimata ette arvestada; seepärast on paratamatu mulje mingist *deus ex machina*'st. Kuid just ses kahepoelses poolikuses näib peituvat teose olulisemaid nõrkusi. Autor ei taha anda puhtfantastilist jutustust, milles valitseks salapärase jõudude loogika. Autor suhtub käsitledavasse lugudesse kriitiliselt, mõnikord koguni seletavate vahemärkustega (107. lk. j. m.). Vististi oleksid kunstiliselt edukamad kaks konsekvantsemat lahendust. Üks võiks olla see, et antakse kahekordne rida põhjendusi: tõelised ja fiktiivsed üks reaalne põhjuslik-ajaline, teine tundmata salapärase jõududega motiveeritud seos. Siin aga on autor nähtavasti tahtlikult seganud mõlemad vaatlusviise, millest tuleb, et tegevuse põhjendused antakse osalt kahel plaanil, osalt aga jooksevad ühte, kus üks liin katkeb, teine jätkub. Autori kahepaikne ja kriitiline seisukoht ei tule teose elamusväärtusele ilmsesti mitte kasuks. Teos põhjeneb kohalike muistendite ajaloolisest isikuist, usul vaimudesse ja kodukäijatesse. Siin oleks valida: kas täielikult anduda fantastika illusioonile, mineviku ajameeleoludele ja sisse elada sellesse elutundes või avastada selle taga asuv objektiivne reaalsus. Aga kui antakse mõlemad poolikult, kui autor tahab lugejat ühtlasi valgustada, tahab vaadata tänapäeva-inimese kriitilise ja kaine silmaga, siis on see vastuvõtmatu ja ennasthävitav stiil, mis hajutab kunstilise illusiooni ja tervikliku elamuse. Nii tundub teose kogu kompositsioon ja motiivatsioon, ülepea stiil laiemas mõttes asuvat õige kõikuval ja ebamäärasel pinnal.

Osalt mitteküllaldase ja ajalis-põhjuslikult mitte ühetähendusliku motiveerituse kõrval on teisel liigseid osi kompositsioonis, näit. lüürilised personifikatsioonid lk. 57—59, kus tuli ja hinged fiktiivsete tegelastena tahavad moodustada kompositsiooni elemente — 'õde leek' ja 'õde hing' —, kuid on üleliigsed ja segavad, ei aita tegevust edasi viia ega meeleolu süvendada, tundudes vaid Lagerlöfi stiili maneerse võttena, autori enese ebakõlalise kõrvalmõl-

gutusena. Samasse liiki arvatagu autori targutav vahekõne vaimu-
juttude tähendusväärtusest (lk. 107).

Kuna rõhk on sündmustikul ja selle arendajaks enamasti tund-
matud jõud, siis on raamatu psühholoogia võrdlemisi hõre. Psühho-
loogiliselt huvitavaim ja detailseim on talupoeg Bård Bårdsoni ja
ta naise sõrmusevargus; see on peenelt analüüsitud. Kuid siin
tõuse jälle küsimus: kus lõpeb tegelase enese tahe ja kust hak-
kavad mõjuma üleloomulikud jõud? Mingi salajõud sundinud neid
vargusele, nad ise tunnevad ja tunnistavad, et mingi rahutus ja
kiusatus avatelnud nad sinna, mingi *idée fixe* asus neile pähe. Aga
kust, kellelt? Miks mitte teistele? Hilisemad sündmused on põh-
jendatud kindrali vaimu aktsioonidega oma sõrmuse saavutamiseks.
Siin peavad siis mõjunud olema mingid teised jõud, kuna oleks
vastuoluline mõelda kindralit enese sõrmuse vargust põhjustamas.
Igal juhul on teose lähtemotiiv nõrgalt põhjendatud. Bårdist ja
ta naisest, ning lastest saame küll vähe teada, ometi pole nad
ei praosti ega autori arvates halvemad inimesed kui teisedki. Täht-
saim on fiktiivne tegelane, praosti arvates jumala karistav käsi,
rahva arvates kindrali vaim, kes, nagu eluajalgi, midagi tasumata
ei jäta. Kuid too vaim ei näi toimivat järjekindlalt. Kolme süütu
mehe surma oleks ta pidanud võima ära hoida. Samuti polnud ju
Lövensköldid süüdi, sest et nad salaja majja toimetatud sõrmusest
ei teadnud. Miks ilmus vaim Hedeby, aga mitte Olsbys, kus sõrmus
ometi 30 a. Mariti kirstus lamas? J. p. m. Tegelasist on Marit
ja neitsi Spaak idealiseerivalt kujutatud, siiski ainsad, kelles ja
kelle kaudu tajume tõeliselt traagilist ja inimlikku. Hedeby här-
rased on joonistatud ainult mõne harva tõmbega, kuid mitte ise-
äranis meeldivast küljest.

On hoolitsetud ajaloolise faabula sidumise eest miljöoga. On
vihjeid ajajärgu ühiskondlikesse, majanduslikesse, kultuurilistesse,
moraalsetesse, usundlikesse oludesse, see aitab esile tõsta ja rõhu-
tada teemat.

S. Lagerlöfi stiililaad on uusromantiline saagastiil, vähepuhas,
kuid sellisena üldiselt tasakaalus ja eepiline, ometi mõnesuguste
kaldumistega sümboolikasse ja lürismi. Kui keelestiil pole see eri-
liselt hiilgav ja nagu näib, on see rootsi proosas ülepea vähe rõ-
hutatud, sisu ja moraali olles esiplaanil. Nii iseloomustabki W. Hj.
Kotas värskes ja huvitavas moodsa skandinaavia kirjanduse üle-
vaates (Die Skandinavische Literatur der Gegenwart seit 1870,
1925) skandinaavia psüühi erinevusi: taani esteetika, norra proble-
lemaatika, rootsi eetika. Muu seas märgib Kotas Strindbergi, Dos-
tojevski, Przybyszevski j. t. kõrval ka S. Lagerlöfi osasaajaks taani
suure mõtleja ja müstiku Sören Kiekegaard'i vaimust.

„Kindrali sõrmus“ ei ole erilisel suure elamusjõuga raamat.
See oleneb suurelt osalt ülesehitusest ja stiilist. Igatahes ei ulatu
ta Lagerlöfi paremate saavutiste tasemele. Siiski küllalt lugupi-
damisväärt saavutis kõrgesse ikka jõudnud autorilt. Jutustuse aine
on pärit tõsielust. Teos on kohe peale ilmumist tõlgitud mitmesse
keelde, mis arusaadav S. Lagerlöfist kui üleilmse kuulsusega
kirjanikust. Käesoleva aasta 20. novembril pühitses ta 70-a. sünni-
päeva.

Tõlge on kehv ja see hävitab tunduvalt teose vahenditult mõju.
On tunda, et tõlkija pole kirjanduslik inimene, ja säärastel poleks
moraalset õigust kunstivõtteid käperdada.

Kõige pealt on tõlke enese stiil lame ajalehe-proosa, nagu seda vahest 20 aastat tagasi võidi tarvitada. Tänapäev kirjanduslikku teost nii vananenud ja ebakirjanduslikku keelde tõlkida tähendab seda labastada. Võtame kättejuhtuva näite kohe esimeselt leheküljelt: 'Aga mina tahaksin heameelega teada, kas ähhel kõigist neist julgust oleks seks jatkunud, et enesele sörmuse sörmepanna, mida vana kindral Lövensköld Hedebyst oli kannud' Tundub paljusõnaline, lohisev, rütmitu. Vististi oleks parem: 'Aga mind huvitaks teada, kas oleks ühelgi neist jätkunud julgust panna sörmepanna, mida oli kannud vana kindral Lövensköld Hedebyst.' Tahaks paista, et see oleks lühem, grammatiliselt korreksem, loogilisem, rütmilisem ja originaalile stiililiselt vastavam. Või järgmiselt leheküljelt: 'et see alles kuningas oli, kelle eest elada ja surra võis' pro 'et see oli alles kuningas, kelle eest maksis elada ja surra.' Säärast stiili on kogu see raamat. See ei avaldu mitte üksi sõnajärjes, vaid ka sõnavalikus ja muus. Nii on rohkesti objektivigu, nagu oleks selle tõlkinud mõni rikutud keeleinstinktiga kadakasaks. Näit. 'mehed tõmbasid te da tagasi' (56), 'seda ära on keelanud' (101) jne. Rahvapäraseis vasteis jõutakse originaaliga võrreldes kulunud banaliteeti: 'natuke napakas', 'läks nagu lepase reega' j. m. Ka puht-õigekeelsuslikult jätab tõlke keel soovida. Kus olid müüd agarad korrektorid, kes muidu kipuvad kirjanikkudegi stiili õiendama!

Tõlge iseendast ei sisalda põrutavaid sisulisi eksimusi, kuigi ebatäpsusi ja ebaõigeid sõnavasteid on lugematu arvul. Tuleb konstateerida, et tõlkes on S. Lagerlöfi stiil tublisti kannatanud. Kui näit. 'nattgammal' tõlgitakse üldsõnaga 'õhuke' (7) sõnasõnalt 'öövanune', või 'hade i Gudi insomnant' lihtsalt 'suri' (11) pro 'uinus Issanda rahus', 'framkastade' 'ütles' (15), 'kastade på sig kläderna, hon också', 'pani ennast riidesse' (16), 'och fastän han höff sig stilla i dunklet under läktaren' 'ja pimeduses seisis' (23). j. p. m., siis on rahuldutud väljendise kõige šabloonsema ja ilnetuma vastega, kuna just konkreetne ja individuaalne, s. o. stiiliväärtuslik vaste on jäänud puudu. Nii muudetakse poeetilise värvingu ning varjundiga väljendised kõige kulunumaks proosaks. See on ometi kõige halvem, mis võib olla: kirjaniku stiili ruineerimine, mis on paratamatu tulemus, kui tõlgivad isikud, kel endal pole stiili, kel siis muidugi pole aimu kirjanduslikust stiilist kui autori omapäraseimast, sisimast avaldusest. Siit on ka arusaadav nõue, et peab tõlkima algkeelest. Kuid käesoleva tõlke puhul on ilmne, et see on tehtud peajasjalikult saksa keelest, millest osalt tingitud vanamoeline stiil, germanistlik lauseehitus, saksapäraseid kõnekäande ('kihvti võtta' j. m.), kuigi saksa tõlge muidu pole halb. Saksa tõlkest on pärit ka teose muudetud pealkiri ja ühe peatüki juurdesoetamine VII p. poolitamise teel.

Tõlkes võib sageli märgata liiga vaba tõlkimist. On lisatud sõnu, autori sõnastust on asjata muudetud ja teisendatud. Teisal on jälle rohkesti sõnu tõlkimata jäetud (nii lk. 100 ainsas lauses kolm juhtu), mõnikord terveid kõrvallauseid. Tõlke ebatäpsuse illustreerimiseks veel mõni näide: 'då han hörde henne komma' tõlgitakse millegi pärast 'kui ta naist nägi' (16) pro 'kui ta kuulis teda tulevat'; enam maitseküsimus on, kui lauset 'att du inte har något sådant i tankarna' 'et sina nüisuguse asja peale ei mõtle'

(16) asemel tõlgiks 'et sul midagi niisugust meeles ei ole', mis vähemalt oleks täpsam, kuna tõlkija siin ilmselt on tõlkinud saksa tekstist 'dass du an so etwas nicht denkst'; 'den bortersta banken' pole 'tagumistes ridades' (23), vaid 'viimses pingis'; 'på en liten genväg, som löpte snett över prostgårdsgårderna' tõlgitakse vi-gaselt ja kohmakalt 'kitsal lähemal teel, mis põiki kirikumõisa põ-lule jooksis' (98) pro 'väikest otseteed, mis jooksis liugjalt üle kirikumõisa põldude' j. n. e. Sääraseid näiteid võiks tuua kümneid ja koguni sadu. — Peale arenemata stiilimaitse võib märkida tõlkija sõnavara vaesust. — Ühelt poolt on märgata kalduvust lihtsa ja rahvaliku väljenduse poole, kuid teisel kubiseb tõlge abstraktsusesse kalduvaist käändudest. Näit. 'Han kom tillbaka hem, utan att ha sagt något'. 'Tema tuli tegutsematult koju tagasi' (14, osutab jälle saksa tõlkele) pro 'Ta tuli koju tagasi, ilma et midagi oleks öelnud.'

Rohkem näiteid kuhjata olgu juhitud tähelepanu veel ühele ebastiilsusale: rootsi talupoeg Bård Bårdson on tehtud eesti rahvuslikuks Pärdi Pärniks. Just pärisnimed kannavad kõikjal ilmekat kohalikkust ja rahvuslikku koloriiti, seda iseäranis just Skandinaavias. Eesti Pärdi Pärt rootsi tõupõhja õige lähedalt riivavas maaelu-romaanis on igatahes jämedamaid stiiliksümusi. Ja ülepea — pärisnimed ei kuulu ju kunagi tõlkimisele. Selle asemel oleks meeleldi näinud tõlke eel märgituna rootsi nimede hääldust, et lugeda tuleks Löövensöld, Hedebü jne.

Igatahes ei valmista see tõlge vähematki rõõmu. Tõlkija nime raamatust ei leidu (tõeliselt osutub selleks pr. Tõnisson), ka mitte märkust, mis keelest teos tõlgitud. Tagaküljel leiame märkuse: „Tõlgitud autori loaga“, mis aga ei vasta tõele. Autor on tõlke olemasolust kaudsel teel kuulnud alles mõni kuu tagasi, s. o. enam kui aasta peale eriraamatuna ilmumist.

August Palm.

Rabindranath Tagore: Laevahukk. Tõlkinud D. Palgi. 1928. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus. 531 lk. Hind 2 kr. 75 s.

Saatuse veider tembutus võib anda aluse huvitavale romaanile. Üks kummaline kokkusattumine: vihur, vesi, õnnelikud pulmalised — ja rahulikkude inimeste elu on nii laokil, et teda on otse võimata lahendada, harutada. Ramesh Babu elu valemiks kõne all oleva romaani kestuse puhul saab Gordiose sõlm. Pole lahtisõlmijat. Ning Ramesh Babu pole mees, nagu Makedoonia Aleksander, et võtaks vaheda mõõga ja lahutaks sõlme ainsa hoobiga. Ei, Ramesh Babu pole teo-inimene, jahimees ega sõdur. Ta on pikatoimeline, unistaja, tagasihoidlik, usklik, vaikne, austustäratavalt vaikne iseloom. Armastus Hemnalini vastu — seda hoiab ta kui Vesta neitsi püha tuld oma südame altari ees. Kuid ometi pole Ramesh Babu askeet, vali instinktide aheldaja, nagu on seda arst Nalinaksha. Nalinakshas on pealegi tugevaid teo-inimese jooni, ta on prohvet ja oma ideede kehastaja.

Ramesh Babu on aga inimene, kes peale seda, kui Jogendra ja Akshay on talle põhjendamata, valusa süüdistustungla näkku heitnud, peab istuma ja üsna rahulikult mitu tundi mõtlema: mis see kõik oli? Selles on idamaist külmaverelisust, mis talub igasugust saatust kurtmata. Kuid just see alaline leppimine ja rahulolu

oma siinksinäolise, valjujumelise saatusega, see võib ärritada uhket ja julget teo-inimest. Kuid ometi on raske leida orjalikkusejooni sest väiksest ja nukrast alistumisest. Ja et ta suudab taluda saatust, seal on ta avitajaks religioon — tugev ja kõikumatu. Euroopalise hariduse saanud, intelligentne inimene, ei teki kordagi tema südamesse kahtluse kübetki, mis tumestaks ta heledavärvilist, lõomavat usku kõikvõimsasse Jumalasse.

Sarnane on ka naine Hemnalini, keda ta armastab, tark ja intelligentne naine, ent süütu, õrn ja kaunihingeline kui kastepisarais värisev nartsiss. Ent kui hapramõistuselisem saab ta koguni religiooni orjaks, askeediks, karmide eluviiside jutlustaja Nalinaksha kummardajaks, kuigi meie lohutuseks ainult ajutiselt. Eesti kirjandusest ei leia küll naistüüpi, mis seisaks üsna ligidal Hemnalinile. Lihalikkust, punasevärvilist erootikat — seda pole Hemnalinis. Kui on ta armastuses erootilisi jooni, siis on need sedavõrt üllad, puhtajumelised, et raske on kõrvutada sellega eesti naise lihameelset erootikat. See on mingi kõrgem, hingestunud erootika, pühaliku säraga, mida sisaldab endas Hemnalini armastus Rameshi vastu. Eesti ilukirjanduses leidsid ehk mõned naised, keda võiks mainida Hemnalini puhul; nii näiteks Oskar Lutsu lemmiknaised: Olga Nukrus, Agnes „Andrese elukäigust“, Kaaren Mait Metsanurga romaanist „Jäljetu haud“, Alma Verihurm sama kirjaniku romaanist „Valge pilv“, mõned Tammsaare naistüübid — ja see on ka peaaegu kõik.

Et nii vähe lihameelsust on kõne all oleva romaani peategelastes, see muidugi ei ole sobiv eesti lugeja maitsega. Pealegi on sama püha glooriaga ümbritsetud teise kandva naistegelase — Kamala kaju. Viieteistkümne-aastane tüdruk ainult teeniks oma käskijat — meest ja ohverdaks talle kõik. S ü g a v u s k, milles eurooplane näeb vaid kaunist naiivsust, kannab samuti tolle tüdrlapse hingeelu ja elamusi.

Rohkem maise, tüsedatoimelisema konstruktsiooniga on Annada Babu, Jogendra, Akshay ja Chakrabartti kujud. Annada Babu ja Chakrabartti — need kaks vanakest — on ka kõige lihameelsemad inimesed ses raamatus. Neile meeldivad maine mugavus, maitsev toit ning jook ja kosutav, kaunis ümbrus. Võib-olla on Annada Babu't selleni vnnud seedimisrikked, kuid vana huumori-armastav, südamlük Chakrabartti tunnistab avameelselt, et talle väga ja väga meeldib hea küpsis. Kuid ometi on mõlemad vanakesed sealjuures tõsised usklikud ja Annada on oma suures lapsearmastuses valmis unustama kõik maised hüved.

Jogendra, Hemnalini vend, ja Akshay, tema sõber, on ainukesed tegelased, kes on vähem usu kütkes ning keda tiivustab peaasjalikult tegevus, igapäevane askeldamine, ja küllalt on neil selleks ka praktilist mõistust ning kaint arusaamist. Akshay on veel vastaspoolusena asetatud Rameshi vastu, sest temas on kurjatundmis-puu rohkesti vilja kandnud, mille tõttu ta peab intrigeerima Rameshi vastu, aetuna oma väiklasest armukadedusest ja vihast.

On jäänud nimetamata veel Kshemankari — arst Nalinaksha auvääriline ja tark ema. See naine, kes on end täielikult pühendanud religioonile, ei soovi aga, et noored inimesed elaksid askeetlikult. Ta mõistab instinkte ning soove, mis peituvad käärivas

noorusemahlas, ja ta õpetab ning seletab, et nende mahlade voolamist ei pea mitte tõkestama.

Seda kõike õpime tundma inimestest, kes liiguvad Tagore' romaanis „Laevahukk“. Pidin nende juures peatuma, sest nende hingelaad ja stiil on kuidagiviisi teine kui meil, paekivi-maa elanikkudel siin põhjas. Kogu aeg näidatakse raamatus Suure Harmoonia poole, ülistatakse kokkusulamist kosmosega, jumalusega. Rahu, vaikus on, hoolimata kõigist heitlustest, selle romaani põhitooniks. Teose rütm ei sarnane vahutava jõega, ei ole ka salajase reeglipärasusega voogav massi, määratute rahvahulkade lainetamine, ei, „Laevahuku“ rütm, see on eremiidi tõsine, rahustav, südamele palsamit kinkiv samm.

Kuid sügav optimism, kõrge eluväärtuse hindamine, tugev ja vaba vaim — ka see kõik peitub tolles teoses. Kuigi peetakse seda raamatut Tagore' toodangus puhtamaks kunstiteoseks kui ühtegi teist, leian siiski, et ta kõlblas mõju on sama haarav kui kunstilinegi. Ja meile, kes me ei usu, et kunst on olemas kunsti enda pärast, vaid usume, et kunst on abinõu, on see veel meeldivam.

Kuid nautida neid maalilisi loodusepilte, India maaelu kauneid idülle, seotuna põnevasse romaanisündmustikku, see tasub juba sajakordselt lugemisvaeva. Pole meil Tagore't tõlgitud kuigi palju: näidendid „Kuninga kiri“, „Ohver“, mõned luuletised „The Gardener'ist“ ajakirjades — ja see on peaaegu kõik.

„Laevahuku“ tõlge on üldiselt maitsega tehtud, välja arvatud mõned stiilikonarused, lausekohmakused, mis osutab, nagu oleks tõlke viimistlemisega üleliia rutatud.

Ilmar Reiman.

Romain Rolland : Tolstoi' elu. Prantsuse keelest K. Martinson. Eesti Kirjanduse Seltsi kirjastus Tartus 1928. — 175 lk., hind 2 kr.

Suur prantslane Romain Rolland annab ses lehekülgede arvult mitte kogukas raamatus täielise ning selge ülevaate Tolstoi elust ning tööst. Paljudest teistest Tolstoi elu ja toodangu käsitlustest erineb Rolland'i oma sellega, et ta Tolstoi'd vaatleb tervikuna, lahutamata geniaalset kirjanikku usumehest-mõtlejast. „Meie ei ütelnud endale mitte, nagu need praeguse aja kriitikud: On kaks Tolstoi'd, seesinane enne kriisi, ja seesinane pärast kriisi; üks on hea, teine ei ole seda mitte. Meile ei olnud neid rohkem kui üks; meie armastasime teda tervelt ja täieliselt. Sest et meie tundsiime instinktiivselt, et niisugustes hingedes on kõik kokkukõlas, kõik seotud,“ nii ütleb Rolland oma eritluse sissejuhatuses.

Eritlust ennast algab ta Tolstoi hingeelu vaatlusega, kirjeldades kuulsat venelase kirglikke mõttepalanguid, tema alalisi otsinguid, tema kalduvust „uskuma, et kui ta armastas, kui ta uskus, et ta siis armastas ja uskus esimest korda; et see dateeris siin ta elu algust“. Sellest igavene „algamine ja uuestialgamine“ Tolstoi mõtte-elus: „Kui mitu korda on temas seesama kriisi, needsamad võitlused ette tulnud! Ei saaks kõnelda ta mõtte ühtlusest — see ei olnud iialgi ühtlane! — vaid samade mitmesuguste elementide, pea üksteisega liidetud, pea üksteisele vaenulised, kõige sagedamini aga vaenuliste elementide püsivusest selles (siin on tõlge tunduvat konarline!). Ühtlust ei ole ühe Tolstoi mõistuses ega südames;

see on olemas ta kirgede võitluses temas endas, ta kunsti ja elu tragöödias.“ Selle kunsti ja elu tragöödia jälgimise teebki R. Rolland oma eritluse peaaülesandeks, vaadeldes järjekindlalt Tolstoi elu ja loomingut lahutamata tervikuna.

Ta algab Tolstoi lapsepõlvega, sidudes seda lapse ja poisipõlve meeleoludega; peatub siis pikemalt Tolstoi noormeheks arenemise aastate juures, tsiteerides rohkesti Päevikut ja esimesi teoseid. Järgnevad vene kirjaniku Kaukasuse aastad, siis Sevastopoli piiramise põrgu ning selle kirjanduslik peegeldus; lõpuks, pärast sõja kohutavaid elamusi Peterburi peenemasse seltskonda sattunud Tolstoi suhtumine pealinna tunnustatud kirjanikkudesse. Õige varssi tekivad lahkkelid Tolstoi ja tema-aegsete suuruste — Turgenev'i, Gontšarov'i, Ostrovski' ja teiste — vahel; Tolstoi leiab kõik kaasaegsed kirjanikud olevat „kõlbusetud, halvad, ilma iseloomuta inimesed“, neid ümbritsev õhkkond tundub talle ahistavana. Uskedusse kihutab ta välismaile, kuid sellelt rännakult tuleb ta tagasi veel suurema pettumusega: ta on veendunud „progressi-ebaususe tühisusest“.

Mingi hingelise tasakaalu toovad Tolstoile esimesed abieluaastad, mil tekib suurteos „Sõda ja rahu“. R. Rolland peatub selle juures erilise armastusega; tundub, et see määratu eepos on kasvanud temale südame külge. Ta kirjeldab üksikult iga tähtsamat tegelast, pühendab muu seas lüürilise järgu maailmakirjanduse veetlevaimale neiuksjule Natašale, keda ta ei saa meelde tuletada suurima liigutusest.

Niisama täis sooja imetlust on „Anna Karenina'le“ pühendatud peatükid, millele järgneb Tolstoi suure hingelise murrangu eritlus. Väga üksikasjaliselt käsitleb R. Rolland selle algust, selle piinavat mõju, Tolstoi püüdeid, midagi teha õnnetute ja kannatajate heaks, tema hingelisi heitlusi ja neid kajastavaid kirjutisi, mis teda viivad kuni kunsti eitamiseni.

Siis katsed — luua uus, oma teooriatele vastav kunst; uued kirjanduslikud suursaavutised, millest tähelepandavamad „Pimeduse võimused“, „Kreutzeri sonaat“ ja viimaks „Ülestõusmine“: „kui hari ja kui piirikivi sellel kunstilisel ajajärgul, nagu kahe torniga katedraal, millest üks sümboliseerib igavest armastust, teine maailma viha...“ Kuigi „Ülestõusmisel“ ei ole R. Rolland'i arvates nooruselõude harmoonilist täiuslikkust, kuigi ta isiklikult eelistab „Sõda ja rahu“, ei saa ta ometi keelduda seda tunnustamast üheks „inimlise kaastunde kõige ilusamaist luulelugudest“.

Raamatu viimased peatükid pühendab R. Rolland Tolstoi usu- ja filosoofilistele töödele, otsides nende juuri sügavalt autori siseilmast, puudutades ikka ja jälle neid kirjutisi põhjustavate mõtisklustega seotud suuri hingelisi kannatusi. Ta jõuab otsusele, et mõistmatu oleks otsida Tolstoi filosoofiast ning usust midagi algupärast, ennekuulmatut: „ta mõtete iludus on liiga igavene, et näida iialgi moeüdisena“. Ta arvab ühtlasi, et sama mõistmatu oleks heita Tolstoi mõtetele nende utoopilisust: „nad on utoopilised nagu evangeelium. Prohvet on ikka utopist; ta elab juba siin all igavest elu; ja et see nähe oli just meile võimaldatud, et meie olemine näinud eneste keskel seda viimast prohvetite hulgast, et kõige suuremal meie kunstnikkudest on see aupaisust otsaesise ümber, —

see on, mulle näib, üks kõige originaalsemaid ja kõige suurema tähtsusega tõsiasi ju...“

R. Rolland lõpetab oma raamatu alandlikust südamest tulevate sõnadega: „Tolstoi ei kõnele väimlistele väljavalituile... Ta ütleb seda, mis meie kõik mõtleme, meie — keskpärased hinged; ja seda, mida meie kardame lugeda enestes. Ja ta pole meie jaoks mitte õpetaja, kes on täis kõrkust, üks neid upsakaid geeniusi, kes istuvad oma kunsti ja oma tarkuse troonil kõrgemal inimkonnast. Ta on — nagu ta ise armastas end nimetada oma kirjades selle kõige ilusama ja kõige õrnema nimega — meie vend“. — Käest pannud R. Rolland'i „Tolstoi elu“, kahetsed valusasti, et Tolstoi suurteosed, isegi „Sõda ja rahu“, on alles kättesaamatud eesti lugejale heade tõlgete kaudu. See on suur lünk meie kirjavaras; tänuväärt ülesanne on siin ootamas eesti kirjastusi.

Mis puutub „Tolstoi elu“ tõlkesse, siis on see — nagu eeltoodud väljenditestki näha — sageli konarline prantsusekeelsest sõnajärjestusest ja väljendusviisidest täpsalt kinnipidamise tõttu. Oleks tahtnud näha rohkem sulavust, rohkem kodusust eesti keeles! Tüütavaist piasiasjust võiks nimetada prantsusekeelse *un, une* järjekindlat asjatut tõlkimist, — „üks tema laadi inimene ei võinud kauaks silmi kinni hoida“; „üks reis väljamaale... purustas selle usu“ (lk. 39); „... kel ei olnud õigust ühendada oma kulu-
tatud... elu ühe noore ilmsüütu neiu omaga“ (lk. 45); „Sõda ja rahu on ... üks moodus Ilias“ (lk. 51). Sageli kohtad tarbetut „mitte“ tarvitamist: „Ta ei andnud mitte andeks nendele kunstnikkudele nende riivatu elu ja moraalsete pretensioonide segu“ (lk. 38). Nende ridade kirjutajale isiklikult on vastumeelt ka eestipärase liniku või loori asemel venemaigulise „vuaali“ tarvitamine tõlkides prantsusekeelset *voile*, nagu näiteks lauses: „Hinge ilu, mis mähkub tagasihoidlikkuse vuaaliga“ (lk. 47), kus pealegi õigem oleks ehk ütelda siis juba „vuaalisse“.

M. Sillaots.

Marie Under: **Rõõm ühest ilusast päevast.** VII kogu luuletusi. Eesti Kirjanikkude Liidu kirjastus, 1928. a. 76 lk. Hind 250 senti.

Iga luuletistekogu, mis viimasel ajal on Marie Under'ilt ilmunud, moodustab oma erineva ilme ja tooniga uue ning erineva peatüki kogu luuletaja toodangus. See nähtus on paikapidav, alates juba Underi neljandast kogust — „Verivalla“. „Pärisosa“ erineb tunduvalt „Verivallast“ ja „Hää! varjust“ on sootuks midagi muud kui kõik eelmised Underi luuletistekogud. Kuid ka kõne alla tuleva kogu „Rõõm ühest ilusast päevast“ kandev osa erineb palju oma eelkäijatest.

Under on tõeline lüürik. Kogu ta värsitoodangut kannab meeololu ning tunne. Elamus loob ja dikteerib. See on inspiratsiooni looming, väljaspool tahte ja käsu loomingut. Värsid sünnivad Underil spontaanselt, mitte tahtest, vaid tundest, meeolust ja elamusest mõjustatuna. Under ei sugereeri enesele elamust, ei ka pilti ega sõnalist väljendust.

Underi uue luuletistekogu pealkiri ütleb, et see raamat on elurõõmus ja optimistlik. Seda ta ongi kandvalt. Kohati tuleb siiski esile eelmise kogu raskemeelsus, sapp, ironia ja siseheitluse traagika. Ent kandev osa on elujaatav ja midagi Underi varasema

ea luule taolist. Ainult selle vahega, et viimase kogu luuletised on vormilt palju napolisemad, katkendilisemad, kuid ühtlasi oma lühikeste lausetega ka mõjuvamad, pisut rabavamad. Viimast asjaolu tuleb kirjutada osalt ka rütmi otsekohesuse ja lihtsuse arvele.

Peale „Hääl varjust“ mõjub „Rõõm ühest ilusast päevast“ pisut üllatavalt, ootamatult ja imestustki äratavana.

Aga meie mõistame luuletistekogu põhitooni, kui sisendame enesele luuletaja elamuste vahelduse ja teatavast eneseahastusest ülesaamise, selle kütkeist vabanemise. Peale selle kui

läänud elu mööda märgist,
jäänud ainult paigad särgist,

ja ka hiljemini, siis kui „arg rõõmu oras närtsib silmakoopas“, mõjuvad üllatavalt ja rõõmustavalt niisugused read, nagu on seda

Päiine!

Kulla-kupu õeke, kuule,
Vaat', ma palun kumargille:
Pista jälle naer mu suule
Nagu läve alla lille,
Nagu kingid õie puule,
Kuusel' roosad kähinibud.

Kogu käesolevat luuletistekogu läbib ilme: autor tahab enesest võitu ja üle saada; mingi väljapääs, olgu kas või karjuv ja võitluserikas, peab ummikust vabanemiseks olema. Peale mure, kurbuse ja traagika pesitseb kuskil ka rõõm, naer ja elu. Õeldud tõendavad ja kinnitavad ka järgmised elurõõmsad ja möödunud tunnetest vabandada tahtvad read:

Laul, veres vaevlev, kuhu nüüd sinuga? —
Süda, veel toona kui surnud lind,
mis langemas abitult põhku,
jälle, jälle armastab mind:
tõuseb mu lauluga, tõuseb minuga
sesse õitsengu õhku.

Uneri uue luuletistekogu olulisem ja tähelepanuväärne väärtus seisab minu arvates peamiselt just iga lause otsekohesuses, lüheduses, selguses ja pildirikkuses.

Senini ei olnud Under just kõige kergem aru saada. Ta lausest mõtte leidmine ja selle täielik tajumine sünnitas teatavat pingutust ja enese kokkuvõtmist. Vastandiks ses suhtes on aga käesoleva kogu luuletised. Olgu näitena kas või kevade-meeleolu edasiandvad read:

Ohk käravam:
kui palju tiibu taeva all!

Need nirekesed kiivad!
On vesivanik jalge ees:
Tükk taevast ja mu nägu sees —
ma vagalt vette pistan peod!

Huvitavad ja omapärased on ka Underi pisiasjade leidlikud, aga selle juures elulised ning lihtsad tähelepanud, nagu:

Oo päike, suur ja paljas!
Veab madruste orkester pilvevases
su taevast, kisub ühes. —

Ehk jälle kõne all oleva teose parema luuletise „Täna“ algus:

Roheliselt pumbalt võet õlgrinoliin.
Varblastel kõik nokad täis on salmikuid.
Lõunatuult täis voorimehe pelleriin.
Juukseäri aknal ärkab kärbseid keset surnud palmikuid.

Hirmsa raginaga sõidab õllevoor:
Sulane nii priske, saapad tõkatised, nahkpõll krabisev,
Pudelite kaela langeb päike noor,
Loksuh lustiliselt odramahl vahtvabisev.

Selle kogu ilusamad luuletised on laulud kevadest ja lindudest. Neis on õnnestunud ja hingestatut. Neis on plastilist värvirikust ja ka kunstiliselt väärtuslikku:

Purskab kui seltersi pudelist.
Kogu maa nüüd laguneb vist.

Under seob siin kogus oma olemuse linnuga: „Meil kummagil on veri helisev ja hell“. Ja usutavad on need haprad lühilauseks pildid ja tähelepanekud lindudest, linnupoja söötmisest jne. Kõige selle tõenduseks ütleb ta õigusega, et „siiski mõistan linnu keelt“.

Õeldule ei ole muud olulisemat lisada. Luuletistekogu nelja tsükliga ja legendi „Taevaminekuga“ on ise selle selgeim sõnastus.

Uue luuletistekoguga, mis on kahtlemata uue aine hapruse ja isikupärase vaatesuhtumisega üks parim luuletistekogu meie hilisemas kirjanduses, on ka huvitav ja omaette tervikuline peatükk Marie Underi luuletoodangus üldse. Ka tema uus ala — ironia — mõjub ses kogus värskena ning meeldivana.

Raamatu elustamiseks mõjuvad palju kaasa E. Viiraldi meeldivad illustratsioonid.

K. Ehrmann.

Albert Kivikas: Punane ja valge. Revolutsiooni ja sõjanovellid. „Noor-Eesti“ kirjastus, Tartus. 158 lk.

Meie hiljutine minevik, iseseisvuse saamislugu — vabadussõda on leidnud nii mõnegi kirjaniku teoses kajastust; sellest rikkalikust, vahelduvast ja erakorralisest olukordade keerisest ja selle sündimuste rohkusest on ammutatud aineid, on saadud häid ning tänuväärseid süzeid. Kuid mitte keegi peale Albert Kivika pole seda ala nii laiaulatuslikult käsitelnud. Albert Kivika kirjanduslikust loomingust heliseb kõige enam hirmu ja heitluste, kaotuste, kannatuste ja võitude drastilist heli. Juba ta esimestes novellides kõneleb sõjavaim. Kirjanik viib lugeja lahinguväljale, sõjakolemuste maailma („Verimust“). Mõne aja pärast sünnib sedasama pikemas teoses („Ristimine tulega“), ja peale mitmesuguste teiste selle aja ühiskondliku elu ja rabeleva murrangu aja, asuniku eluolude vaatlust siirdub ta jällegi vabadussõja ainevalda. Ja näib — selles suudabki Kivikas huvitavam olla.

Kui „Verimust“ ja „Ristimine tulega“ ainelt, ideelt, käsitlusviisilt ja isegi maailmavaatelt veel teatavaid ebamäärasusi, ilme-

tusi ja sageli ka tehtud tooni, lihtsat maneerit enda otsmikul kand-
sid, siis on sellest vaba revolutsiooni- ja sõjanovellide kogu „Pu-
nane ja valge“.

Albert Kivika „Punase ja valge“ ilmunisest on juba ligemale
aasta möödunud, selle aja jooksul on raamat tunginud laial-
dasse lugejaskonda, teda leidub väiksemaiski maaraamatukogudes,
tema üle on palju ja üksikasjaliselt sõna võetud. See kõik on
tunnistuseks ja tõenduseks, et Kivika „Punane ja valge“ on raamat,
mis meeldib rahvale; ta on rahvalik, kuid ka kunstiväärtuslik
raamat.

See kõik on tingitud peamiselt sellest, et autor ei ole, vähe-
malt kõrvalt vaadates liikuvaid tegelasi, ühelegi poolele kinkinud
erilist sümpaatiat ja soojust. Ta ei võta ei punase ega ka valge
seisukohti omaks. Ta on näiliselt objektiivne ja vaatleb ainult oma
tegelasi novelli raamistiku piires kui inimesi — sõja selja taga.

„Punase ja valge“ novellid ei ole frondi novellid. Sündmus
hargneb sõjakoleduste läheduses, kuid mitte otsekoheses inimeste
tapmises, nagu see varemini mõnes Kivika teoses on eristunud.
Näidates vahekordade sallimatust ja teravust, keereldes ikka ja ikka
kahe äärmuse vahelises võitluses, mis igivana ja lakkamatu, on Kivi-
kas igal pool humanist ja alles siis mõni muu „-ist“.

Üks arvustaja on küll ühes õige laias ringkonnas loetavas
eri-ajakirjas Kivika kõnealuse raamatu puhul toonitanud, et Kivika
raamat on „punane“, tendentsiline, aga see väide pole kuidagi
paikapidav. Sest et — Kivikas ei ole neis novelles mitte see, ta
teose väärtus seisab elulises ja tänapäevale omases inimeste vahe-
kordade vastuolu sõnastuses. Kivikas räägib neis novelles kõige
pealt inimestest ja alles siis nende poliitilistest ja maailma-vaate-
listest veendumustest ja tõekspidamistest.

„Punase ja valge“ rahvalik stiil, eluliste ja otsekoheste, tüse-
date, omapäraste tüüpide rohkus ja kompositsiooniline kompaktsus
on teinud kõik need novellid loetavaks. Seepärast pole ka ime,
kui selle raamatu trükk on juba otsakorral.

K. Ehrmann.

Gori: **Knock-out.** Karrikatuurid ja vested. Tallinna, 1928. Trükk:
A./S. „Õhiselu“, Tallinna. H. Laakmann, Tartu (värvitrükk). „Ringraadio“
kirjastus, Tallinna. 200 lk.

See on raamat, mille kättevõte erutab. Seisad mingi uue ja
huvitava ees, täis põnevust ja uudishimu. Ning sa ei pettu su-
gugi, järjest armsamaks muutub too raamat. Rõkkavat naeru,
tervet naeru on tulvil täis suu, kui lehitsed teda esmakordselt,
ent viiendal-kuuendal lehitemiskorral oled tõsine ja süvened te-
misse kui sügavalt läbi tuntud ühiskondlikku elu käsitlevasse
romaani.

41. leheküljel on pilt, mille pealkirjaks „Demokraatia kaks
palet“. See kujutab aukuvajunud silmadega naist, kel laps süles,
teine käe kõrval, vaatlemas restorani rõdu aia taga, lokaalis istu-
vate jämedakaelaliste härrade prassimist ja prüskamist. Naine
lausub: „Kuid mul ei ole niigi palju raha, et äädikahapet võik-
sin osta!“ Kas on see üldse karikatuur? Ei tea, see on aga
eeskätt hirmus naer, kunstniku kannatustest ja valust vormitud
lõust, mis heidab meie silmade ette inimkonna viletsuse.

See „Demokraatia kaks palet“ on „Knock-out“i“ ideeliseks ilmeandjaks. Sotsiaalsele ülekohtule valus rusikahoop näkku, kõigi viletsuste ja hädade paljastus ning sealjuures naer, targa inimese lõikav naer kõigi nende inimlikkude pahede ja puuduste üle, mis kerkivad esile ühiskondlikus võitluses ja seltskondlikus käitumises. Gori on terava sotsiaalse sisetundega kunstnik. Iga väiksem kui sündmus erutab teda ja ta haarab kinni igast nähtusest valusate operatsioonitangidega. Kuid see pole päevakajalik epigrammide kirjutamine, vaid see on sügavam haaramine, läbitundmine, millesse süvenemine nõuab pikki aegu. Koostatult ühte raamatusse veereb kaleidoskoopilise kiirusega ja kirevusega silmade eest mööda tänapäeva filmilint.

Ta demonstreerib sportlast, kes tõstab ühe käega viis rahvasaadikut, oskab lugeda, kirjutada ja tunneb kella. Ja näitab kunstnikku, kes meelt heidab selle juures, kuidas nimetada oma uut maali, kas: „Leeda luuke ootamas“, „Trammivagun peale remonti“ või lihtsalt „Proua ekstsellents läheb audientsile“. Või joonistab paksu kõhuga rahameest, kes palkab omale ülikooli-haridusega kojamehe, kelle ülesanne on tänavat pühkida ja peremeest lugema õpetada. Ta joonistab inimesi kõigist seltskonna-kihtidest vabalt ja vaimukalt. Salvab politikategelasi, riigimehi, kunstnikke, üliõpilasi, kooliõpilasi, taluinimesi, aadlikke, mehi ja naisi kui mõlema soo esindajaid. Ta laseb ühiskonna haigele kehale aadrit ning raiub kuppused ja loobib astlaga — hoidke Gori eest!

Kuid ta naer pole kuri ega deemonlik. Ta pilkab valusasti, torkab vanadessegi haavadese, kuid selle taga on humanne ja üllas isik, kes armastab inimest. Vaadeldagu vaid tema jooniseid ja karikatuure sadama kaakidest ja pättidest, millist heasüdamlust, miliseid toredaid inimlikke jooni leiata nende nägudelt!

Karikaturist peab olema tingimata hea psühholoog. Üksik viibe, poos, žest — sellest on küllalt, et luua suurt karikatuuri. Karikaturist on sarnane Cuvier'ga, kes väikesest luukesest, luukillukesest hakkas ehitama ja lõi hiigla-saurused ja -taurused. Goril on niihästi psühholoogia tundmist kui ka rikast fantaasiat, mis läbi põimitud vaimukuse ja teravmeelsuse valusate piitsanööridega.

Kahju, et tema hiiglatoodang suuremalt osalt mattub ajalehe makulatuuri. Sääraseid karikatuuride kogusid kui „Knock-out“ võiks Goril olla küll terve riulitäis. Ja see kogu püsiks palju päevi, sest need karikatuurid kõneleksid enam kui joonealused sigri-migrid ja följetonid. Sest neis on suure kunsti hingeõhku.

Ent vested oleksid võinud välja jääda. Need vaid segavad ja koguni halvavad üldmuljet. Gori följetonistina ei ulatu karikaturist Gorile põlvini. Need on ajalikud, surelikud naljapalad, kirjutatud labaste pilkelehtede stiilis.

Mulle osutub, et Gori enesekriitika ei ole sageli küllalt tugev. Kõne all olevas teoses ei avaldu ta küll milleski muus kui vestete paigutamises sellesse kokku. Kuid seda enesekriitika puudust on vahest veel üleliigses produtseerimises. Kuid selle enesekriitikanõrkuse katab küllusesarv, mis Gori puhul on alatasa imelikult väärtuslik. See tugev talent pole andnudki täiesti nõrku teoseid.

„Knock-out“ jääb eesti kunstiajalukku kui esimene väärtuslik karikatuuride kogu ja üldse kultuurilukku kui ühiskondlik romaan, mille pealkirjaks võiks samuti olla „Demokraatia mitu palet“.

8. XII. 1928.

Ilmar Reiman.

L. Anvelt: Viirastusi valges öös, k.-ü. „Looduse“ 1928. a. romaani võistlusel III auhinnaga kroonitud romaan. 221 lk., hind 2 kr. 50 s.

Mõne kirjandusliku teose stiil iseloomustab autorit rohkem kui sisu, — olgu siis heas või halvas mõttes. L. Anveldi stiil on isenesest väheütlev ja kahvatu; sellest tundub, et autori siseilmi on alles jumetu, erilise hooga omapärasuseta. Ei oleks kuigi palju ütelda sellisest stiilist, kui põhjalaadilt värvituma väljendusviisi tagapõhjal ei kirendaks peenutseva ekstravagantsuse õied: lillitsev pildirikkus, keerukas lause-ehitus, uute või moodsate sõnadega edvistamine. See kõik pole autorile loomupärane — seda tunnistab stiili põhilaad —, kuid on saanud mingiks vajaduseks: nagu kirju kangas, millega keegi püüaks varjata oma loomupärast jumetust, olgu enesekaitseks, olgu nõrgaloomulise olevuse vajadusest imponeerida. Et L. Anveldi peenutsevad stiili-õied tunduvad laenatudena, tahtlikult kombineeritudena, siis mõjuvad nad lugejasse irriteerivalt nagu kõik võlts või mitte üsna otsekohene. Võetagu või sellised laused nagu: „Kerge jahedus värskendas mõne puhanguga päevakuumuses suikunud eluiha, lehvitvas edvistava paažina lõunauinakust ärkavale kuninganna Suvele, kes avas oma hääd silmad suudeldavaiks päikesekiirile“ (lk. 7) või: „Värisesid tagasihoidlikult esimese armu õrn sinised meelespead, lõõmasid leekivate kirgede tulised moonid, koketeeriva, müüva ning aegaviitva erose lihapunased, kuid soojuseta ja õrnuseta pujengid, valendusid unistavate enesekummardajate lumised nartsissid ning taevastihtaldavate vagade alandlikud maarjalilled“ (lk. 8). Säärased laused kõnelevad edvistavat, paberlikku kunstkäsitöölise keelt, lõhnavad kuidagi koolipoislikult. Koolipoisi kirjandite-vihiku ilukõne!

Koolipoisi kirjandite-vihiku paatos heliseb L. Anveldi alalises elumõtte otsingut käsitlevas mõtisklemiseski. „Elu oli rändamine öös, harilikult sügispimedas, kus keegi ei tunne maastiku õiget loomu, ainult väheseile elu oli rännak suviöös, kus läbi nukra uduvina ja hämaruse asjade tõelised kontuurid eralduvad nõrgalt. Seda, milline hommik saabub, tormine, udune või päikesesärane, ei teadnud keegi, sama vähe kui unenägijad suutsid lahendada meteoroloogilisi ülesandeid. Loota ju võis, uskuda ja konstrueerida midagi õigluse, elumõtte ja Jumala armastuse nimel, ent keegi ei kindlustanud siin opereerimist õigete suurustega, eriti ka siis, kui oma mina tuli võtta ülesandesse, sest inimene ei tundnud tavaliselt parima tahtmise man end mitte põrmugi“ (lk. 50). Sellistest paljusõnalisist, kuid väheütlevaist heietusist kubiseb L. Anveldi teos; ja sageli on need heietused rietatud peenutsevasse võrdlustelinikusse. L. Anvelt peab olema veel väga noor ja vähekogenud; elutundmist asendavad mõtiskelud, kogemusi ilusaks friseeritud sõnakõlksud. Ainult loodusega on autoril, nagu tundub, olnud juba lähemaid ning vahetumaid kokkupuuteid; loodust kirjeldades annab ta stiililiselt oma parima: „Ja sügis tuli, punaõunaline rõõmsatuulne sügis; tuli pilvede tantsides, aiavaraste ronides ja jõhvikanaste rikkudes soode sügavmõttelist rahu“ (lk. 53).

Teose peategelasel, keskkooli õpilasel Rein Endisel, on palju sarnasust autoriga; vististi peegelduvad Rein Endises noore autori enda mõtiskelud, kannatused ja otsingud. Nii iseloomult kui vaimulaadilt sarnaneb Rein Endise Reed Morni „Andeka parasiidi“ Ellu Romeldiga; Rein Endise on Ellu Romeldi meesvastand: niisama saamatu, niisama ebapraktiline, eluvõõras ja abitu,

niisama alaväärtuslik ühiskonna-liikmena. Nagu Ellu Romeldi, nii sirvib ja silmitseb ka Rein Endise alatasa oma siseilma, sõrmitseb väsimatult oma meeleolusid, ilutseb, unistab, armastab kaukõlalisi sõnu, silmihellitavaid värvivarjundeid, — kõike, mis eba-produktiivselt ilus. Kui isekas Ellu Romeldi oli oma ema kulul kasutult elutsev „andekas parasiit“, siis tahte- ja tegu jõuetu esteet Rein Endise on „sügavahingeline kaabakas“, nagu autor teda väga tabavalt nimetab (lk. 168). Vahe nende sisimalt olemuselt nii sarnaste kirjanduslike kujude vahel on peamiselt kummagi autori võimise vahe; tänu Reed Morni kaugelt tugevamatele võimistele jätab Ellu Romeldi palju sügavama mulje kui Rein Endise.

Sündmustik on kehv L. Anveldi teoses, mida vaevalt küll oleks maksnud nimetada romaaniks. Kaks-kolm pisikest lapsepõlvemälestust, üksikuid pildikesi koolielust, mõni episoodike, mis iseloomustab Reinu suhtumist tütarlastesse (kellest ühel on võimatuseni labane nimi: Lällu). Kas pole autoril huvi välisilma vastu, või ei huvita see teda, või käib selle kujutamine tal alles üle jõu, igatahes on raamatu sisuks peamiselt mõtisklused ja meeleoludekirjeldused. Leidub väljendeid paljudest mitmekesiseid alasid puudutavaist raamatuist; vististi on autor rohkem lugenud kui oma silmaga näinud. Just niisama kui Rein Endisegi, kes pole õppinud ega tea midagi „tegelikule elule ligindavat, teda kindlamini reaalsusse asetavat“ (lk. 190).

Kompositsioonilt sarnaneb L. Anveldi teos M. Raua romaaniga „Videvikust varavalgeni“; nagu seal, nii libiseb siingi peategelase silme eest mööda kogu elu ainsa öö — õigemini mõne tunni jooksul. Tegevuspaigaks on seekord raudteerong, millega Rein Endise sõidab koju teadmise, et ta parandamatult haigena varssi peab surema. Nagu M. Raua „Videvikust varavalgeni“ juba konstruktsiooni tõttu ei lasknud higejas tekkida soojemat tunnet, nii jätab ka L. Anveldi „Viirastusi valges öös“ jahedaks samal põhjusel. Autor pole suutnud õnnelikult leitud ainet — kooliõpilaste elu — käsitleda nii, kuis aine seda kahtlemata oleks väärinud. Teos äratav tähelepanu rohkem sellega, mis autor on tahtnud, kui sellega, mis ta on võinud. L. Anvelt on avastanud senini käsitlemata ainetevalla, osatanud paljusid väärnähtusi, viidanud omalaadilisi kannatusi, — võib-olla suudab ta edaspidi sama aine juurde tagasi pöördudes sellest luua kunstiteosegi.

M. Sillaots.

Adrienne Lints: Aovalgel. Tallinnas, 1928. 56 lk.

Vanemuine on enesele uue jüngriga saanud: Adrienne Lints on ta jalgade ette istunud kuulama ta helisid, et püüda neid niipalju kinni, kui iganes suutnud ja kui Vanemuine seda on sallinud. Õpilaseks ei või ju nii palju nõuda kui meistriks. Noorus on arenemis-ajajärgus; nooruselõõga tutvunemegi siin. Olen varemalt A. Lintsi luulekatseid kuukirjas silmanud; need, aga ka ennetrükimataid avaldab ta oma esiktöös „Aovalgel“. Noor luuletaja ei kaisuta kogu maailma ega miljoneid, vaid piirdub pisikesega alaga: kevad teiste aastaaegade ja loodus, ema ja kodumaa kaitse — need on õieti motiivid, mis A. Lintsi kandle panevad helisema; puhastõhk, saastumata elutahmast, voolab meile „Aovalgest“ vastu. Mõnikord kipub luule sõnade vulina ees kahvatuma, näiteks „Koidu

kumal". Keel on tihti liiga moodne, ei seisa ka ikka kooskõlas normeeritud keele vormidega. Näib ometi, et kõik need erinemised pole autori tahtel sündinud, oletan, et mõni neist tuleb laduja vigurite arvele kirjutada. Värsitehnikas rändab luuletaja mõnikord alles otsimisteel, aga lootuse järele leiab ta vajaliku, Vanemuise jalgade juurde veel istudes. Riimid on enamasti puhtad, tihti kulu- nud; suurem erand: „nurmed“ — „parved“. Trükitehniliselt vastab raamatuke nõuetele, ainult piltkaunistis ei suuda muuga ühes samuda. Vististi leiab „Aovalgel“ noorte seas lahket vastuvõtmist; ta sobib küllalt hästi kingitusekski.

M. J. Eisen.

Läti keelest eestistatud tõlgete asjus. Eesti Kirjanduse 11. nr. (608. lk.) s. a. iseloomustab Ilmar Reiman mööda minnes ka käesolevate ridade kirjutaja poolt läti kirjandusest eesti keelde soetatud ilu- kirjanduse valikut. Selle kirjutise puhul oleks allakirjutanul järgmist märkida:

Kirjutise autor kõneleb maitsest ja veendumustest kirjanduse tõlkimise suhtes, nimetab mind realistiks sellepärast, et ma olen tõlkinud ük s i läti külaraliste, püüdes sellega koputada külarahva südamele; mind ei huvitavat fantastika ja uusromantismi kange lõhnaga öied. Sellepärast ei olevat ma üldse mitte tõlkinud näiteks Viktor Eglit'i teoseid. Üldiselt tekib autori sõnadest tunne, nagu süüdistaks ta mind läti kirjanduse vä g a ü h e k ü l g s e s, seega sihilikult vildakus tutvustamises.

Tõsi küll, ma ei ole läti kirjanikkude tõlkimisel enesele teinud mingit programmi ega kava, ei ole ka Eglit'i teostest tõesti midagi tõlkinud, kuid sellest ei järgne veel, et ma vä g a ü h e k ü l g s e l t oleksin valinud tõlgitud teoseid, sest peale Eglit'i leidub Lätis veel terve rida tähtsaid kirjanikke, kelle teoseid ma samuti ei ole tõlkinud. Oma senist tööd olen teinud enam-vähem juhuliselt, mõnikord ka tellimise peale. Kuid enne mõnd Blauman'i teost olin ma juba rohkem kui kahekümne viie aasta eest tõlkinud läti kõige suurema romantiku ja sümbolisti Aspaasia' teoseid, paar aastat hiljemini Akurater'i ja Skalbe' töid. Kaht viimast pidasid lätlased omal ajal dekadentideks, seega kirjanduses kõige äärmise- sama voolu esindajaks. Minu tõlgitud kirjanikkudest peavad lät- lased Anna Brigader'i, J. Poruk'it ja J. Jaunsudrabin'i neoroman- tikuiks, A. Niedrat romantilise natsionalismi esindajaks. Need mai- nitud tõsiasjad peaksid küllaldaselt põhjustama eelmise kirjutise autori veenete ja hinnangu revideerimist minu tõlkimistegevuse suhtes. Kui ma hiljemini olen tõlkinud Blauman'i rahvatükke küla- näitelavadele, siis sellepärast, et seks oli tungiv tarvidus selleko- haste näidendite puudumisel, mida tõendab seegi, et mõnda neist on maal mängitud 400—500 korra, nagu seda tõendab ka kõne- aluse kirjutise autor.

Muide võiksin lõpuks veel informatsiooni mõttes mainida, et minu teoksil oleva läti kirjanduse antoloogia kavas ka Viktor Eglit on ette nähtud.

M. Pukits.

Luettelo ennen 1927 painetusta Kalevalaa koskevasta kirjallisuudesta. (Loend enne 1927 trükitust Kalevalasse puutuvast kirjandusest.) (Toimetanud) Laina Hänninen. Helsingi 1928. Leksikoni- kaustas 268 lk.

Meil puudub ikka veel täielik eestikeelne ülevaade „Kalevi-
pojasse“ puutuvast kirjandusest, võõrakeelsest pole rääkidagi. Kat-
set, „Kalevipoja“ kohta avaldatud kirjandust loendada, on teinud
G. Blumberg raamatus „Quellen und Realien des Kalevipoeg“,
1869, A. Reinwald „Seletus Kalevipojast“ 1877 ja V. Reiman,
Löwe tõlgitud „Kalevipoja“ saksakeelse väljaandes 1900 jne.,
aga ükski neist ei rahulda enam meieaegseid nõudeid. „Kalevi-
poja“ täielik bibliograafia puudub meil. Soomlased hoolitsevad
hoopis teisiti oma bibliograafia eest. Neil ilmub iga-aastase ra-
amatuturu kohta paks bibliograafiline teos. Veel enam: hiljuti
jõudis trükist välja täielik ülevaade kõigi „Kalevalasse“ puutuvate
raamatute ning kirjatööde kohta ja see teos ei sisalda vähem kui
268 suurt lehekülge.

Teos on varustatud ka prantsuskeelse tiitliga ja eeskõnega.
Ta jaguneb kolme ossa. Esimene osa käsitleb neid teoseid, mis
„Kalevala“ ainetega enne „Kalevala“ ilmumist 1835 tegemist tei-
nud, teine aga „Kalevala“ trükke, tõlkeid ja sellesse puutuvat
kirjandust, kolmas osa saksakeelseid teoseid ja kirjutisi, niisama
prantsuskeelseid, ingliskeelseid; siis veel „Kalevala“ või selle osade
tõlkeid ja seletusi; „Kalevalat“ esteetiliselt seisukohalt käsitlevaid
kirjutisi; „Kalevala“ pildistamise küsimust ja viimaks „Kalevala“
õpetamist käsitlevaid teoseid ning kirjutisi. Rootsi- ja eestikeelsed
teosed ja kirjutised ei ole soomekeelsetest lahutatud.

Meid huvitab „Kalevala“ bibliograafiat vaadates esimeses reas
küsimus: kui palju on eesti kirjandus „Kalevalat“ käsitusobjek-
tiks teinud? Selle küsimuse kohta olen teosest järgmisi andmeid
leidnud: „Kalevala“ ehk ta ainete kohta on kirjutatud kas raama-
tuid või artikleid A. Anni 1, Eesti Kirjandus 1, M. J. Eisen 43,
Fr. R. Fählmann 2, V. Grünthal 2, O. Kallas 3, M. Kampmann 1,
Fr. Kask 1, K. Krohn 1, B. Linde 1, M. Lipp 2 (üks saksa kee-
leski), J. Manninen 2, „Postimees“ 1, H. Prants 1, A. Raud 1,
M. Salak 1, J. Semper 1, Fr. Tuglas 2; dr. M. Veskeltki on üks
artikkel märgitud, aga see on saksakeelne.

Niipalju kui olen tähele pannud, on bibliograafia hoolsalt
toimetatud ega ole mulle puuduvaid kirjutisi kuigi palju silma tor-
ganud. Täielikku üldist „Kalevala“ bibliograafiat võidi ainult sedaviisi
toimetada, et esialgu tehtud tööst korrektureipoognad paljudele
isikutele kätte saadeti palvega, puuduleitav kirjanduse-nimekiri
juurde lisada. Seda palvet on 44 isikut täitnud ja aidanud nii-
viisi ilma saata ajakohase töö. Mullu ja tänava ilmunud „Kale-
valat“ käsitlevaid töid ei ole teoses arvesse võetud.

„Kalevala“ bibliograafia ilmumine peaks meile tõuget andma
jõudu pingutada, et me täieliku eesti bibliograafilise teose saak-
sime. Viimaste aastate kohta on „Eesti Kirjandus“ küll iseseis-
vate tööde nimestiku avaldanud, aga vene ja veel vanema aja
bibliograafia ootab ikka alles ilmumist. Eesti Rahva Muuseumi
raamatukoguhoidja Antik'u poolt on selle kavatsuse teostamiseks
eeltöid tehtud, aga raskem küsimus on lõpulejõudnud eeltööde
järele teha eesti bibliograafiat üldsusele kättesaadavaks. Soomes
on „Kalevala“ bibliograafia väljaandmise Societas bibliophilorum
Fenniae enese peale võtnud; Eestis peaks kultuurkapital käe töö-
tajatele ses suhtes vastu sirutama.

M. J. Eisen.

A. Karjalainen: Oulun kaupungin kauppa ja meriliike vuosina 1721—1765. Mit einem Auszug in deutscher Sprache. Historiallisia tutkimuksia. Julkaissut Suomen Historiallinen Seura. Jyväskylä 1926. XX + 402 lk.

See „Eesti Kirjandus’ele“ hindamiseks saadetud raamat käsitleb Oulu kauba- ja laevanduseolusid vähe üle neljakümne aasta kestnud ajajärgul. Et vaatlusealune ajajärk võrdlemisi lühike ja küsimus erialaliselt piiratud, siis lähenetakse tööle seda suurema nõudega detailidesse tungimise ja täpsuse taotlemise sihis.

Kuigi Oulu käsitledaval ajal ei olnud suur linn ega tal polnud Eesti alaga tihedat kokkupuutumist, on ta varemajal ajajärgul, Eestimaa kuulumisel Rootsi valitsuse alla, pidanud õige elavat kaubavahetust Tallinnaga ja Narvaga. Põhjallahe põhjapoolsemate linnade seas on Oulu tähtsam linn, millel oma tagamaa (Soome-Põhjamaa) kõrval olid elavad sidemed Läänemere kaugemategi rannikulinnadega. Juba 17. sajandi alul, 1610. a. annab kuningas Karl IX oma privileegidekirjas Oulule õiguse otseses kaubavahetuses olla ja laevuühendust pidada teiste linnade seas ka Tallinnaga. Samuti kui Vaasa, on Oulugi seda õigust püüdnud kasutada, ja kui sellist kaubavahetust hiljemini piiratakse, jäävad oululased ikkagi Tallinnaga ühendusse, tuues siia peasjalikult puumaterjali-saadusi, tõrva ja muud, viies siit enamasti vilja, soola ja tubakat. Mitte üksi oululased, vaid ka muud Põhjamaa talunikud käisid väiksemal laeval isiklikult Tallinnas ja viisid siit salakaubana mitmesuguseid tarbeaineid. Sellise salakaubitsemise või „Räävelinkävijät’e“ üle leidub sagedaid kaebeid näiteks Oulu linna kohturaamatuis 17. sajandi keskelt ja lõpult. Endastmõistetavalt olid ka Tallinna kaupmehed aktiivsed ning neidki kohtame me Põhjamaal ja Oulus. —

Soomes on linnade ajaloo alal tekkinud juba rikkalik kirjandus. Eriti põhjalikku vaatlust on leidnud ajalooliselt huvitavama Turu linna olud, mille üle Turu linna ajalooline muuseum on välja andnud terve seeria allikpublikatsioone ja uurimusi (viimastest on mainitavad meetodi ja põhjalikkuse poolest oma alal parim töö, J. W. Ruuth’i „Åbo stads historia under medeltiden och 1500-talet“ ja Carl von Bonsdorff’i Turu linna ajalugu). Võrdlemisi hästi koostatud ajalood ja ürikutekogud on ilmunud ka Helsingi (E. Ehrström, P. Nordmann), Viiburi (J. W. Ruuth), Pori (J. W. Ruuth), Uusikaupungi (K. Kaukovalta j. t.), Rauma (V. Högman), Porvoo (T. Hartman, Neovius), Vaasa (H. Em. Aspelin), Kuopio ja Savonlinna (J. M. Salenius), Kajaani (H. Gebhard), Hämeenlinna (K. O. Lindequist), Tampere (V. Wallin) üle ja veel teised (näit. juba nõrgemad tööd Pietarsaari ja Raaha üle A. Söderhjelm’ilt ning Kristiina ajalugu Sjöblom’ilt). Oulu linna varasema ajajärgu ajalugu on hästi kirjutatud Artturi H. Virkkuse (Snellman’i) poolt, kusjuures autor kasutab rohkesti arhiivimaterjali.

Karjalaise kõnealune, ajalt ja ainelaadilt kitsapiirilisem ning niiviisi väheütleavam töö on võrreldes Virkkuse ajalooa kuidagi ebakindlam ka oma esituses. Autor jagab aine kolme peossa, andes ajajärgule lühikese eelvaate Oulu kaubandusoludest enne 1721. aastat. Esimene osa käsitleb Oulu kaubanduselu tulunduslikke eeldusi ja tagatise, teine Oulu kaubandust ja meriliiklemist,

kolmas Oulu kaubandusolude arendamist, nii siis kaubanduspoliitikat. Raamatule on liidetud näide Oulu poekaubast (kaupmees Erik Längman'i inventarimistu 1751. a.), Oulu laevade ja nende omannikkude loend aastaist 1721—1765 ja Oulu kaubahindu. Mis puutub tarvitatud kirjandusse, siis on see õige suur, kuigi puuduks tuleb lugeda asjaolu, et autor ei ole eelvaate andmisel tarvitanud kõiki allikaid ega teoseid, mis Põhjalahe linnade kaubanduslikku olukorda aitavad selgust tuua. Näit. ei leia me tarvitatud olevat P. Nordmann'i dokumentidekogu. Tundub, et autor oleks nagu suhteliselt vähe võrrelnud Oulu kaubandusolusid teiste Soome linnade kaubandusoludega nii sel kui ka varemajal. Seejuures on aga autor rohkem määral kasutanud arhiivmaterjale Rootsi ja Soome riigiarhiividest, Oulu raetoa, magistraadi, tollikambri ning kiriku ja Oulu lääni kantselei ning kontori arhiividest. Siiski suudab autor selle materjalihulgaga rahuldavalt hakkama saada, andes meile üksikasjaliku pildi Oulu kaubandusest ja laevandusest, mis tol ajal (1721—1765) Tallinnaaga väga nõrka ühendust näitab. Uurimust selgitavad mitmed tabelid ja hinnakirjad. Töö, mis lõkaalajaloc harrastajatele vist küll rõõmustavaks lisandiks, on üldisemalt huvitav ka Soome tulundusajaloolastele.

Raamatule lisandatud saksakeelne, keelestiililt nõrgavõitu referaat osutub tööst olulisemat osa peajooneliselt edasiandvaks ülevaateks.

O. Liiv.

Eesti algupäraste romaanide võistlus 1929. a. ja 1930. a.

Kirjastus-osaühisus „Loodus“ Tartus kutsub seega eesti kirjanikke rikastama meie jutukirjandust uute väärtuslike algupäraste romaanidega ja saatma neid sellekohasele võistlusele, jättes seejuures autorile vabaduse aine valikus kui ka käsituslaadis. Romaani all tuleb mõista tööd vähemalt ses ulatuses, mis meie oludes on romaani piiriks välja kujunenud.

Romaanivõistluse tingimused on järgmised:

1) Käsikirjad, mis ei vasta eeltähendatud romaanimõiste nõudele, jäävad võistlusest kõrvale.

2) Võistlusele saadetud tööde seast tulevad hindamisele üksnes niisugused romaanid, mis pole paljundamise teel senini avalikusele veel tuttavaks saanud.

3) Tööde vastuvõtmise viimaseks tähtpäevaks on 1. september 1929. a. ja järgnevaks aastaks 1. september 1930. a.

4) Võistlusele tuleb tööd saata aadressil: K.-o.-ü. „Loodus“, Tartus, Vana tän. 1. Töö kui ka sinna juurde lisatud ümbrik kandku mingit varjunime või märkusõna, kuna autori enese tõelik nimi ja aadress sisaldugu mainitud suletud ümbrikus.

5) Läbivaatamisele tulevad ainult selgesti masinal $\frac{1}{4}$ leheküljel, ühel poolel ja üle rea kirjutatud (s. o. ühe tähe kõrguse rea vahel) käsikirjad. Segaselt masinal kirjutatud käsikirjad võivad jääda läbi vaatamata ning saadetakse autorile ümbrikus leiduval aadressil tagasi.

6) Auhinnakomisjoni koosseis avaldatakse hiljemalt kaks kuud enne käsikirjade vastuvõtmise lõpp-tähtpäeva.

7) Auhinnadeks makstakse 200 000 senti: 100 000 senti esimeseks, 60 000 senti teiseks ja 40 000 senti kolmandaks auhinnaks kol-

mele võistlusel parimaks tunnistatud käsikirjale. Jury võib omal äranägemisel jätta mõne auhinna välja andmata või k.-o.-ü. „Looduse“ nõusolekul määrata mitu sama auhinda, samuti loobuda üldse auhindade väljaandmisest, kui võistlustööde kirjanduslik tasapind on madal. Kirjastus jääb õigus avaldada neist auhinnatud käsikirjadest 20% autorihonorariga esimene trükk. Järgmiste trükkide avaldamiseks on k.-o.-ü. „Loodusel“ eesõigus. Samuti on k.-o.-ü. „Loodusel“ õigus sellekohasel kokkuleppel autoriga kirjastada ka teisi võistlusest osavõtnud ning trükkimiseks kohaseks tunnistatud käsikirju.

8) Auhinnakomisjon algab oma tööd kohe esimeste käsikirjade saabudes ja avaldab oma otsuse võistlusaasta oktoobrikuu esimesel laupäeval avalikul kirjanduseõhtul. Enne seda tähtaega ei pea kirjastus võistlusest osavõtjatega mingit kirjavahetust peale p. 1, 2 ja 5 mainitud käsikirjade tagasisaatmise.

K.-o.-ü. „Loodus“.

Ülevaatlik aruanne Fr. Rob. Fählmann'i mälestuse jäädvustamise komitee tegevusest.

Dr. Fählmanni mälestuse jäädvustamise komitee moodustati 1927. a. sügisel Tartu Eesti Arstide Seltsi ja Eesti Kirjanduse Seltsi poolt. Oma tegevuse avas ta seega, et asus avaliku korjanduse organiseerimisele Fählmanni haua korraldamise ja temale Tartu Toomimäele püstitatava mälestussamba heaks.

Mõne kuu jooksul tuli korjandusest niivõrt raha kokku, et võidi esimene osa kavasse võetud ülesandest — Fählmanni hauakalmu ja -platsi kordaseadmine — täide saata: Omandati kõige pealt 40 aastaks F. R. F. hauaplats (144 ruutjalga, hinnaga 108 krooni) ja koguti hauamonumendi kavandeid ühes eelarvetega. Neist valiti välja lõpuks kujur V. Melniku oma. See kujutab graniitastmeile asetatud poolümmarguselt fasseteeritud plaati samast materjalist. Ilustuseks lihtne loorberioks metallist ja peal-kirjaks (metalltähtedega): „F. R. Faehlmann. Elu on üürrike, aated jäädavad.“

Ühtlasi otsustati tõsta hauaplatsi pinda ja piirata see graniidist äärekividega ning asetada oma esialgsele kohale Fählmanni haul juba olemasolev massiivne raudrist, milline oli paarikümne aasta eest kohalt tõstetud endise haua jalutsisse.

Kujur V. Melniku poolt esitatud kava põhjal sõlmiti temaga leping, mille järele Fählmanni hauamonument ühes hauaplatsi korraldamisega (kuid ilma motota hauakivil) pidi maksta kokku 825 krooni. Mõningate lisatööde eest väljaspool eelarvet (moto pronks-tähtedes, risti ja aluskivi kordaseadmine, mättad jne.) tuli veel juurde maksta 135 krooni, nii et hauaplats ühes monumendi ja lõpliku kordaseadmisega läks maksuma kogusummas 1068 krooni.

Kordaseatud hauakalmu kattest avamine sündis käesoleva aasta sügiskuu 29. ja järgmisel päeval korraldati Eesti Kirjanduse Seltsi eestvõttel Fählmanni mälestuse aktus ülikooli Tervishoiu-instituudi suures auditoriumis, Aia tänaval. Suurem osa seal ettekantud kõnedest moodustab nüüd mõnesuguste lisandustega

enne jõulu ilmuva broshüüri, mille müügist sissetulev raha läheb F. R. Fählmanni mälestussamba püstitamiseks. Selle kulukama ülesande täideviimiseks tuleb nüüd seda energilisemalt hoogu võtta! Aluseks on ülejääk senistest korjandustest, mis 20. oktoobril s. a. oli 759 krooni 62 senti ja millele vahepeal on tulnud korjanduslisandeid ja kultuurkapitali Vabariigi Valitsuse osast toetusena 500 krooni. Peale selle teatas kunsti-sihtkapitali valitsus, et ta eelarvesse on võtnud dr. F. büsti (figuuri) valmistamise osaliseks töötasuks 1000 krooni.

Püstitatava mälestussamba kuju ja väärtus oleneb eeskätt küll kokkutuleva korjandussumma lõplikust suurusest, millele vajalikku lisa loodame — mida varem, seda parem, kuna selle järele võidak-
siis kindla kavandi võistlus välja kuulutada.

Kuna korjanduse aeg kestab kuni 31. dets. 1929. a., julgeb korraldava komitee lootata, et lugupeetud korjajad seda aega nüüd veel lõplikuks hoogsaks tegevuseks ära tarvitavad sel otstarbel, et võiksimme oma suurele suguvennale püstitada mälestussamba samale mäele, mis ta lõimis kord oma veetlev-ilusa luule särasse!

Tartus, 6. dets. 1928.

Korraldava komitee nimel:

K. E. Sõõt, esimees, E. Lukk, A. Lüüs, abid; S. Talvik ja J. Raudsepp, laekahoidjad; E. Päss, kirjatoimetaja.

Seletuseks.

„Eesti Kirjanduses“ nr. 11 oletab D. Palgi, et mu arvamline Fählmanni kohta on samasugune kui 1883 avaldatud Fählmanni kirjatöodes. Sellele oletamisele on ta jõudnud sellepärast, et nimetatud raamatukese 1921 ilmunud teises trükis esimese trüki eessõna on ära trükitud, millise eessõna all ometi selgelt 1883 seisab. Missugune mu arvamline nüüd Fählmanni kohta on, selgub 1920 ilmunud mu „Eesti mütoloogiast“ ja nüüd hiljuti trükitud Fählmanni albumi artiklist „Fählmann folkloristina“.

M. J. Eisen.

Õiendus.

„Eesti Kirjanduse“ 11. nr-is s. a. ilmunud kirjutisse, „Heine Fr. R. Krentzwaldi, C. R. Jakobsoni, L. Koldula ja A. Haava lüürikas“ on sat-
tunud eksitavaid trükivigu, mis palutakse ära parandada:

	on:	peab olema:
Lk. 529	7. rida alt	kaob koob
„ 530	20. „ ülalt	kaob koob
„ 533	5. „	Mind Mis
„ 536	10. „ alt	võrdlusvõimeline võrdlemise võimalus
„ 550	7. „	Luuletuskogud Luuletuskogu
„ 550	puudub lühend LL	— C. R. Linnutaja Laulud, 1870.

Vastutav toimetaja: J. V. Veski. Väljaandja: Eesti Kirjanduse Selts.

„Postimehe“ trükk, Tartus 1928.

Lähemal päevil ilmub

F. R. FAEHLMANNI ALBUM,

mille sisukord on järgmine:

K. E. SÖÖT: Eessõna.

I. *F. R. Faehlmanni hauamälestise õnnistamisel 29. IX. 28.*

1. J. KÖPP: Hauakõne.
2. K. E. SÖÖT: Ood Faehlmannile.
3. Mälestise avasõnad: S. TALVIK, A. JÜRGENSTEIN j. t.

II. *E. K. S. korrald. F. R. Faehlmanni mälestuse-koosolekul 30. IX. 28.*

1. S. TALVIK: Dr. med. F. R. Faehlmann kui inimene ja arst.
2. A. JÜRGENSTEIN: F. R. Faehlmanni rahvuspoliitilised vaated.

III. *Täiendavaid lisandeid.*

1. K. MIHKLA: F. R. Faehlmann keeleuurijana.
2. M. J. EISEN: F. R. Faehlmann folkloristina.
3. E. PÄSS: Aineid F. R. Faehlmanni bibliograafimiseks.
4. Esimene üleskutse: On aeg F. R. Faehlmanni mälestust jäädvustada.

Mida oli Faehlmann meile, et tema mälestuse jäädvustamine on nüüd päevakorraks kerkinud?

F. R. FAEHLMANN oli:

1. Suuremeelne, laialt tegelev arst.
2. Esimene Eesti soost ülikooli-õppejõud eesti keele ja arstiteaduse alal.
3. Mõjukas kirjanik ja keeleuurija.
4. Estofiilsusemõtte elustaja eesti keele, rahval. ja rahvaharid. harrastajate seas.
5. Julge protestiavaldaja rahva kurnamispoliitika vastu.

Trükist ilmuv teos võimaldab pilku heita dr. Faehlmanni elusse, tegevusse ja huvialadele. Meie igapäevase ülesandeks on aidata tema mälestust elustada ja jäädvustada, eeskujuks kõigile aegadele. — Teos on varustatud hulga piltidega.

Saada kõikides raamatukauplustes.

Pealadu: „Postimehe“ raamatukaupluses
Tartus, Suurturg 16.

Lehed, mida loeb eestlane!

Peatoimetajad: A. Anderkopp ja Ed. Laaman. Ärijuht: A. Veiler.

„Vaba Maa“

Informatsioonirikkam juhtiv päevaleht, mille juures nii sisult kui trükitehniliselt täidetud kõik moodsa lehe nõuded. Värvitruk, päevapildid, Gori karikatuurid. „Vaba Maa“ kuulutused tungivad igale poole, sest ta on kõige loetavam päevaleht Eestis.

Tellimishind: 1 kuuks — 1 kr. 50 s., 3 kuuks — 4 kr. 25 s., pooleks aastaks — 8 krooni.

„Rahvaleht“

Toob kolm korda nädalas valitud päevauudiseid, põnevaid kirjutisi, häid romaane. Mida teistest lehtedest asjata otsitud, seda annab „Rahvaleht“.

Tellimishind: 1 kuuks — 75 s., 3 kuuks — 2 kr. 25 s., pooleks aastaks — 4 kr. 25 s.

„Esmaspäev“

Nädalaleht, mis loonud täiesti omapärase lehe tüüpi Eestis. Ainult see, mis huvitav ja kõitev, pääseb „Esmaspäeva“. Kõige loetavam leht Eestis.

Tellimishind: 3 kuuks — 75 s., 6 kuuks — 1 kr. 50 senti, aastaks — 2 kr. 75 s.

Uue aasta suurimad uudised!

MILJONI EEST RAAMATUID!

„Vaba Maa“ lugejate vahel, kes lehte tellivad vähemalt 3 kuuks, arvates 1. jaanuarist 1929, loositakse välja miljoni sendi eest häid raamatuid. Iga üksiku kogu väärtus 10 krooni.

LUGEJA KUULUTAB MAKSUTA!

„Rahvalehe“ tellijad, kel 1. jaan. 1929. a. alates leht käib vähemalt 3 kuuks, võivad maksuta kuulutada 2 krooni eest. Pool-aasta tellijail on käsutada $4\frac{1}{2}$ -krooniline kuulutusruum; aasta tellijail avaldatakse maksuta kuulutusi 10 krooni väärtuses.

SÕBER ELUS JA SURMAS!

„Esmaspäeva“ lugejad on kõik ühes perekondadega kindlustatud surma vastu. Igaüks, kes lehe 1. jaan. 1929. a. arvates on „Esmaspäeva“ lugenud vähemalt kolm kuud, saab tellimise edasikestmisel 3000 senti oma perekonnaliikme (naine, laps, isa, ema) surma korral. Tabab surm tellijat ennast, siis makstakse 30 krooni tema lähimatele omastele.

Tellimisi võtavad vastu kõik postiasutised üle riigi.

Kirjastusühisus „Vaba Maa“
Pikk tän. 54-58, Tallinna.